

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AD, SIFAT VE ZARFLAR ARASINDAKİ DİZİMSEL İLİŞKİ

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Mehmet YILMAZ**

**Danışman
Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI**

MART-2024, MERSİN

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AD, SIFAT VE ZARFLAR ARASINDAKİ
DİZİMSEL İLİŞKİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Mehmet YILMAZ
ORCID No: 0009-0003-3533-1133**

**Danışman
Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI
ORCID No: 0000-0001-8526-3915**

MART-2024, MERSİN

ÖZET

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE AD, SIFAT VE ZARFLAR ARASINDAKİ DİZİMSEL İLİŞKİ

Adlar, varlık ve kavramları gösteren; sıfatlar, varlık ve kavramları niteleyen veya belirten; zarflar da bir eylem, eylemsi, sıfat veya başka bir zarfın anlamını zaman, yer, ölçü, nitelik, soru yönlerinden etkileyen sözcükler olarak tanımlanabilir. Dilbilgisi kaynaklarında, Türkiye Türkçesi sözcük türlerinden ad, sıfat ve zarfların birbiri ile ilişkili türler olduklarına dair açıklamalar yer almaktadır. Bazı kaynaklarda sözcük türleri ayrımı yapılırken ad, sıfat ve zarflar ad soylu sözcükler grubuna dâhil edilmektedir. Böyle bir sınıflandırma, ad, sıfat ve zarflar arasında bir ilişki bulunduğunu düşündürmektedir. Sözcüklerin türleri tümcede kullanıldıklarında belirginleştiğinden sözü edilen sözcük türleri arasında var olduğu düşünülen ilişki de söz dizimsel düzeyde gösterilebilir. Tümcede biçimsel değişikliğe uğramadan tür değiştirebilen bu üç tür sözcük arasında “işlev değiştirme” gerçekleşmektedir. Bu tez çalışması, söz konusu değişimin gösterilebilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada ad, sıfat ve zarf sözcük türleri üzerinde kısaca durulduktan sonra Türkçe Ulusal Derlemi’nden seçilen yirmi sözcüğün üç farklı sözcük türündeki kullanımlarından hareket edilerek öbek düzeyindeki görünümleri belirlenmiş ve bu sözcüklerin tür değiştirmelerinin formülleri dizimsel olarak ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Adlar, Sıfatlar, Zarflar, İşlev Değiştirme.

Danışman: Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin

ABSTRACT

SYNTAGTICAL RELATIONSHIP BETWEEN NOUNS, ADJECTIVES AND ADVERBS IN MODERN TURKISH

Nouns can be defined as words that denote entities and concepts; adjectives can be defined as words that qualify or denote entities and concepts; adverbs can be defined as words that affect the meaning of an action, verb, adjective or another adverb in terms of time, place, measure, quality, question. In grammar sources, there are explanations that nouns, adjectives and adverbs are interrelated Word classes of Modern Turkish. In some sources, nouns, adjectives and adverbs are included in the group of nominal words when distinguishing word classes. Such a classification suggests that there is a relationship between nouns, adjectives and adverbs. Since the types of words become evident when they are used in the sentence, the relationship between the mentioned word classes can also be shown at the syntactic level. There is a “functional shift” between these three types of words, which can change class without undergoing a formal change in the sentence. This thesis was conducted in order to demonstrate this change. In the study, the word classes of noun, adjective and adverb were first explained depending on the Turkish grammatical sources. Second, twenty words were examined at the phrasal level in sentences selected from the Turkish National Corpus. Twenty words’ class was determined based on their usage in the sentences. The rules and conditions for changing the class of these words in sentences have been determined. Eventually, the formulas of the type changes of these words were put forward syntactically.

Keywords: Modern Turkish, Nouns, Adjectives, Adverbs, Functional Shift.

Advisor: Prof. Hürriyet GÖKDAYI, Department of Turkish Language and Literature, Mersin University, Mersin.

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmamda lisans günlerimden bu yana bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, duruşunu örnek aldığım, her koşulda bana yardımcı olan ve dil konusunda yeni ufuklar açan değerli hocam Prof. Dr. Hürriyet GÖKDAYI'ya; hayatımın her döneminde beni ve yüksek lisans yapma konusundaki isteğimi destekleyen aileme; lisans eğitimimin ilk günlerinden tez çalışmamın son anına kadar bende emeği olan Öğr. Gör. Dr. Çiğdem KALEGERİ'ye; her koşulda yanımda olarak tez yazma sürecimde beni destekleyen değerli eşime; tezimi tamamlama konusunda örnek olmaya çalıştığım kardeşime; öğretim hayatım boyunca bende emeği olan tüm hocalarıma; bu çalışmada bana destek olan tüm dostlarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyor; bu yüksek lisans tezimi anne ve babama armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
KISALTMALAR ve SİMGELER	x
GİRİŞ	1
1. ADLAR, SIFATLAR VE ZARFLAR	5
1.1. Adlar	6
1.1.1. Varlıkların Oluşuna Göre Adlar	7
1.1.2. Varlıklara Verilişine Göre Adlar	7
1.1.3. Yapılarına Göre Adlar	8
1.1.4. Varlıkların Sayılarına Göre Adlar	9
1.2. Sıfatlar	9
1.2.1. Niteleme Sıfatları	11
1.2.2. Belirtme Sıfatları	13
1.3. Zarflar	14
2. ÖBEK TÜRLERİ VE TÜRME	19
2.1. Öbekler	20
2.1.1. Ad Öbekleri	22
2.1.2. Sıfat Öbekleri	29
2.1.3. Zarf Öbekleri	30
2.1.4. İlgeç Öbekleri	31
2.1.5. Eylem Öbekleri	32
2.2. Türme	34
3. DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINDA ADLAR, SIFATLAR VE ZARFLAR ARASI GEÇİŞLER	37
4. VERİ TABANI VE BULGULAR	43
4.1. İyi	44
4.2. Kötü	45
4.3. Kolay	46
4.4. Zor	48
4.5. Büyük	49
4.6. Küçük	50
4.7. Güzel	51
4.8. Çirkin	52
4.9. Doğru	53
4.10. Yanlış	55
4.11. Uzun	56
4.12. Kısa	57
4.13. Hızlı	58
4.14. Yavaş	59
4.15. Boş	60
4.16. Dolu	61
4.17. İleri	62
4.18. Geri	64
4.19. Az	65
4.20. Çok	66

5. DEĞERLENDİRME	67
SONUÇ	76
KAYNAKLAR	78
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	81
ÖZGEÇMİŞ	82

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 5.1. <i>İyi</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	69
Tablo 5.2. <i>Kötü</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	70
Tablo 5.3. <i>Kolay</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	70
Tablo 5.4. <i>Zor</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	71
Tablo 5.5. <i>Büyük</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	71
Tablo 5.6. <i>Küçük</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	72
Tablo 5.7. <i>Güzel</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	72
Tablo 5.8. <i>Çirkin</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	73
Tablo 5.9. <i>Doğru</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	73
Tablo 5.10. <i>Yanlış</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	73
Tablo 5.11. <i>Uzun</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	74
Tablo 5.12. <i>Kısa</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	74
Tablo 5.13. <i>Hızlı</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	75
Tablo 5.14. <i>Yavaş</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	75
Tablo 5.15. <i>Boş</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	76
Tablo 5.16. <i>Dolu</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	76
Tablo 5.17. <i>İleri</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	76
Tablo 5.18. <i>Geri</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	77
Tablo 5.19. <i>Az</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	77
Tablo 5.20. <i>Çok</i> Sözcüğünün Dizilim Formülleri	77
Tablo 6.1. Sözcüklerin Ortak Dizilim Formülleri	78

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simg	Tanım
A	Ad
AÖ	Ad Öbeği
E	Eylem
EE	Ek-eylem
EÖ	Eylem Öbeği
İÖ	İlgeç Öbeği
S	Sıfat
SÖ	Sıfat Öbeği
Z	Zarf
ZÖ	Zarf Öbeği
TUD	Türkçe Ulusal Derlemi
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

Türkiye Türkçesi dil bilgisi araştırmacıları, sözcükleri türlerine ayırırken farklı yollar izlemektedir. Bazı araştırmacılar, sözcükleri doğrudan sekize ayırırken bazıları da önce üçlü bir gruplandırmayı sonra da bu grupları kendi içinde türlere ayırmayı tercih etmektedir. Bu doğrultuda ad, sıfat ve zarflar birbirinden bağımsız veya birbirine bağımlı türler olarak açıklanmaktadır. Söz gelimi Banguoğlu (1995, s. 319) bu türleri sekizli sözcük türü ayrımı içinde değerlendirmektedir. Araştırmacıya göre Türkçenin sözcükleri sekize ayrılırlar ve bunlar söz içinde farklı işleyişler olarak ilişkilerine göre türlü çekim ekleriyle birbirlerine bağlanırlar. Korkmaz'a (2007, s. 193) göre sözcükler üçlü bir gruplandırma ile ayrılmalıdır. Bunlar anlamlı sözcükler (ad, sıfat, zarf, zamir, eylem), görevli sözcükler (ilgeçler, bağlaçlar) ve anlamlı-görevli sözcüklerdir (ünlemler). Sözcük türü ayrımında görülen farklı yaklaşımlar, konunun araştırılması ve öğretiminde güçlüklerle yol açabilmektedir. Böyle güçlüklerin önüne geçebilmek amacıyla ad, sıfat ve zarf sözcük türlerinin özelliklerinin ayrıntılı bir biçimde betimlenmesi ve bu türler arasındaki dizimsel ilişkinin belirginleştirilmesi gerekmektedir.

Bu tez çalışmasında ele alınan ad, sıfat ve zarfların tanımlanması ve sınıflandırılması açısından da Türkiye Türkçesi dil bilgisi alanında çalışan araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları görülmektedir. Aksan'a (1995, s. 248) göre adlar altıya, Atabay'a (1976, s. 25) göre dokuza, Eker'e (2005, s. 391) göre beşe ayrılmaktadır. Ediskun'a (1985, s. 146) göre sıfatlar ikiye, Korkmaz'a (2007, s. 453) göre zarflar üçe ayrılmaktadır. Öbek düzeyinde baktığımızda da araştırmacıların öbeklerin sayısı ve türleri noktasında farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Gökdayı (2010, s. 8), araştırmacıların 4'ten 30'a kadar çeşitli sayılarda öbek türü belirlediklerini ifade etmiş, kendisi de öbekleri 5 türe ayırmanın daha uygun olacağını söylemiştir. Bu farklılıklar ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişkinin açıklanmasını güçleştirmektedir.

Tez çalışmasında öncelikle araştırmanın amacı, kapsamı, önemi, kuramsal çerçevesi, hipotezleri, yöntemi ve sınırlılıkları üzerinde durulacaktır. Ardından birinci bölümde dil bilgisi kaynaklarından ad, sıfat ve zarf sözcük türüyle ilgili açıklamalar aktarılacak, bu sözcük türlerinin kavramsal içeriği ve çerçevesi belirginleştirilecektir. İkinci bölümde öbekler hakkında bilgi verilecektir. Üçüncü bölümde dil bilgisi kaynaklarında adlar, sıfatlar ve zarflar arası geçişlerle ilgili olarak bulunan açıklamalara yer verilecektir. Dördüncü bölümde veri tabanı hakkında bilgi verilecek ve bulgular sıralanacaktır. Beşinci bölümde bulgular değerlendirilecek ve tezin ulaştığı sonuçlara sonuç bölümünde yer verilecektir.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada öncelikle, toplanan veriler ışığında ad, sıfat ve zarfların ne olduğu açıklanmaya çalışılmış ve taranan kaynaklardaki farklı kabuller ortaya konulmuştur. Buradaki amaç sözcük türlerinin anlaşılmasına ve sözcük türlerinin sınırlarının belirlenmesine katkı sağlamaktır. Bu nedenle ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki betimlenmiştir. Bu betimleme öbekler aracılığıyla

yapılmıştır. Çalışma kapsamında toplanan veriler rehberliğinde bu konuda sorun teşkil eden tüm hususların değerlendirilmesine çalışılmıştır.

Çalışmada Türkiye Türkçesinde ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle araştırma soruları şunlardır:

1. Sözcük türü nedir?
2. Ad nedir ve nasıl sınıflandırılmaktadır?
3. Sıfat nedir ve nasıl sınıflandırılmaktadır?
4. Zarf nedir ve nasıl sınıflandırılmaktadır?
5. Bağımsız sıfat/zarf var mıdır?
6. Ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki nedir?
7. Bir sözcük nerede ad/sıfat/zarf olmaktadır?
8. Ad, sıfat ve zarflar arasındaki geçiş neye göre oluşmaktadır?
9. Ad, sıfat ve zarflar birbirinin yerine nasıl kullanılmaktadır?
10. Öbek nedir ve nasıl sınıflandırılmaktadır?
11. Ad, sıfat ve zarfların işlev değiştirmelerinde bir örüntü mevcut mudur?

Araştırmanın Önemi

Türkiye Türkçesinde sözcük türleriyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen bu alanda açıklığa kavuşturulması gereken pek çok husus bulunmaktadır. Sözcüklerin birbirlerinin yerine kullanılması ve aralarındaki dizimsel ilişkiyi gösteren çalışmaların eksikliğinin giderilmesine yönelik bir adım atılması amacı güdülmektedir. Bu şekilde daha açık, anlaşılır ve kabul edilebilir bilgilerin ortaya konmasına çalışılacaktır.

Araştırmanın Teorik Çerçevesi ve Hipotezleri

Çalışmanın araştırdığı sorulara bağlı olarak belirli hipotezler ileri sürülmüştür. Araştırmada dört hipotez esas alınmıştır. Bu hipotezler şunlardır:

1. Sözcük türleri arasındaki dizimsel ilişkinin açıklanmasında geleneksel dil bilgisi verilerinden oluşturularak genel kabul görmüş olan sekizli sözcük türü sınıflandırılması yetersiz kalmaktadır.
2. Ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki ancak öbek düzeyindeki bir yaklaşımla açıklanabilmektedir.
3. Türkiye Türkçesinde ad, sıfat ve zarflar birbirlerinin yerine kullanılabilir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada betimsel bir yöntem uygulanmıştır. Seçilen sözcüklerin TUD'dan alınan tümcelerdeki tür geçişleri ve işlev değiştirmeleri ortaya konulmuştur. Yazılı metin sorgusunda standart (temel) arama yapılmıştır. Arama sonuçlarında çıkan tümceler, TUD sorgusu sonucu çıkan tümcelerden seçilmiştir. Çıkan sonuçların hangi sözcük türünde olduğu belirlenerek uygun sınıflandırma yapılmıştır.

Bu çalışmada sözlüklerde ad, sıfat ve zarf olarak gösterilen ve TUD'da görece yüksek sıklığa sahip olan on sözcük çifti seçilmiştir. Karşıt anlamlarıyla birlikte seçilen bu toplam yirmi sözcük ile ilgili Türkçe Ulusal Derlemi'nden bu sözcüklerin her birinin ad, sıfat ve zarf olarak kullanıldığı beşer tümce seçilmiştir. Toplamda üç yüz tümce üzerinden ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki gösterilmeye çalışılmıştır.

Örneklem olarak alınan Türkçe Ulusal Derlemi (TUD); 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990-2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemidir. Bu derlemde seçilen sözcüklerle ilgili yazılı veya sözlü metin sorgusu yapılabilmektedir. Bu çalışmada TUD'da yer alan yazılı metin sorgusu dikkate alınmış, sözlü metin sorgusu yapılmamıştır. Çalışmada incelenen sözcükler ise şunlardır:

1. İyi	2. Kötü
3. Kolay	4. Zor
5. Büyük	6. Küçük
7. Güzel	8. Çirkin
9. Doğru	10. Yanlış
11. Uzun	12. Kısa
13. Hızlı	14. Yavaş
15. Boş	16. Dolu
17. İleri	18. Geri
19. Az	20. Çok

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Türkiye Türkçesinde ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişkinin ortaya çıkarılması ve bunlar arasındaki tür geçişleri veya işlev değiştirme ile sınırlı tutulmuştur. Bu üç sözcük türünün seçilme nedeni, Türkiye Türkçesi dil bilgisi araştırmalarında ad soylu sözcükler adı altında sınıflandırılmalarıdır. Bu türler yanında adılar da ad soylu sözcükler grubunda yer almaktadır. Ancak

adılar bu çalışmaya dâhil edilmemiştir, çünkü adılar işlev değiştirmeden adların yerine doğrudan kullanılan sözcüklerdir. Bu yerine kullanılma için herhangi bir dizimsel gereklilik de bulunmamaktadır. Adıların tümce içinde bir ek almadan yani biçimsel değişikliğe uğramadan sıfat veya zarf olarak kullanımları görülmemektedir. Bu nedenle, ad soylu sözcükler olarak gösterilen ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki tez konusu olarak belirlenmiştir.

Bu sözcük türleri arasındaki geçiş ve işlev değiştirme, dizimsel düzlemde araştırılmış, biçimbilim veya anlambilim yönlerinden incelenmemiştir. Bu sınırlandırmanın nedeni de tür geçişi ve işlev değiştirmenin tümcede meydana gelmesi ve dizimsel koşullara bağlı olmasıdır. Bu nedenle araştırma, dizimsel düzeydeki işlev değiştirme ile sınırlandırılmıştır.

Ayrıca, tez çalışması Türkiye Türkçesi yazı dili temel alınarak yapılmıştır. Dil bilgisi araştırmaları yazı dili üzerinde çalıştığı için bu yöntem seçilmiştir. Sözlü dil verileri dikkate alınmamıştır. Bu nedenle, veri tabanını oluşturan üç yüz tümce TUD'da yer alan yazı dili örneklerinden oluşturulmuştur. Bu derlem, 1990 ile 2013 yılları arasında Türkiye Türkçesi yazılı ve sözlü dilinden örnekleri kapsayan bir bütün olsa da dil bilgisi üzerine bir tez çalışması olduğu için yazılı dilden alınan tümceler incelenmiştir. Bu durum, tezin sınırlılıkları arasında yer almaktadır.

Tezde incelenen verilerin alındığı TUD, 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerinden yazılı ve sözlü örnekleri içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlem olsa da yine bir sınırlılık içermektedir. Derlemde bulunmayan olası tür geçişleri araştırılmamıştır. Bu durum da tezin incelediği veri ve ulaştığı sonuçlar açısından bir sınırlılık içermektedir.

Son olarak, sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların tamamen deneyselliğe oturtulamamasından kaynaklanan sınırlılık, bu çalışma için de geçerlidir. Dil bilgisinin her alanında yapılacak çalışmalarda deneye dayalı ispat kolay değildir. Bu bağlamda takip edilmesi gereken en önemli yol mümkün olduğunca çok eser taramak ve çalışmanın kapsamını geliştirmektir. Bu nedenle yirmi sözcük üzerinden TUD'dan seçilen üç yüz tümcenin incelenecek olması da bir sınırlılık olarak göze çarpmaktadır.

1. ADLAR, SIFATLAR VE ZARFLAR

Bu bölümde Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarından ad, sıfat ve zarf sözcük türleri hakkında elde edilen bilgiler ve açıklamalar verilecek, sonraki bölümlerde yapılacak tartışmalar için bir temel oluşturulacaktır. Önce sözcük ve sözcük türü terimleri tanımlanacaktır. Sözcük; ses veya seslerden oluşan, söz dizimsel bileşende bir işlev yerine getirip bir kavrama gönderimde bulunan birimdir. Sözcük türü ise dil bilgisel olarak ortak özellikler taşıyan ve söz diziminde birbirinin yerine kullanılabilen sözcüklerin oluşturduğu bütündür.

Sözcüklerin türlere ayrılması dil bilgisi araştırmacılarının üzerinde çalıştığı konulardan birisidir. Aristo'nun ad ve eylem ayrımından bu yana, geleneksel dil bilgisi, dilde var olan sözcükleri anlam ve görevleri bakımından ayırma tabi tutmuştur. Türkiye Türkçesi dil bilgisi araştırmalarında sözcük türlerini belirlerken genel olarak iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür. İlkinde sözcükler önce adlar, eylemler ve ilgeçler adı altında üç gruba ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmada ad grubunda, ad, adıl, sıfat ve zarflara, eylem grubunda sadece eylemlere ve ilgeç grubunda da ilgeç, bağlaç ve ünlemlere yer verilmektedir. İkincisinde doğrudan sekiz sözcük türü olduğu kabul edilir: adlar, adılar, sıfatlar, zarflar, ilgeçler, bağlaçlar, ünlemler, eylemler. Sözcük türlerini belirlerken anlamsal, biçimsel ve dizimsel özelliklerden yararlanılır.

Türkiye Türkçesinde sözcük türleriyle ilgili en temel sınıflandırmalardan birisi Muharrem Ergin'e aittir. Ergin (2009, s. 217), anlam ve görev bakımından üç tür sözcük olduğunu belirtir ve bunları isimler, fiiller ve edatlar başlıkları altından toplar. Bunların yanında çok farklı bakış açılarıyla yapılmış tasnifler de vardır. Mevcut tasnifler, sözcük türlerini belirlerken anlam, görev, söz içindeki işleyiş, dil bilgisel konum gibi ölçütler kullanmışlardır. Sözcük türü ayrımı hakkında genel bir değerlendirme yapan Boz (2020, s. 4), sözcük türlerini, sözlüksel ve dil bilgisel olarak iki grupta tasnif etmeyi uygun görmüştür. Araştırmacıya göre, adlar, sözlüksel grupta eylemlerle beraber yer almaktadır. Dil bilgisi araştırmacılarının genel kabullerinin aksine Boz (2020, s. 4), sıfatlar ve zarfları dil bilgisel grupta niteleyici ve belirticiler başlığı altında göstermektedir.

Delice (2012, s. 31) de bu hususta benzer bir görüşe sahiptir. Araştırmacıya göre, sözcük türlerinin sınırlarının çizilmesinde, sözcüklerin tümcedeki anlamlarının büyük etkisi vardır. Delice, sözcük türlerini değerlendirirken sözcüklerin iki farklı anlamından bahsetmiştir: sözlüksel anlam ve dil bilgisel anlam. Sözlüksel anlam olarak ifade edilen aslında gerçek anlamdır. Kavramların adlandırılmaları, tümcede yine kavram olarak var olmalarıyla ilgilidir. Sözlükte yan anlam, mecaz anlam, terim anlam vb. anlamlar taşıyan sözcükler tür açısından değerlendirildiğinde bunların ad, adıl, sıfat, zarf ve eylem kategorilerinden birine ait olduğu görülmektedir. Dil bilgisel anlam ise sözcüklerin birbirleriyle anlam ilgisi kurmak amacıyla taşıdıkları anlamdır. Dil bilgisel anlam taşıyan sözcükler “bağlaç, ilgeç, pekiştireç ve yardımcı eylem” olarak kullanılmaktadır. Ancak araştırmacının yaptığı açıklamada yer alan “pekiştireç” ve “yardımcı eylem”in sözcük türü olmadığı unutulmamalıdır.

Bir kavramı belirtmek için kullanılan sözcükler, sözlüksel anlamlarından uzaklaşarak dil bilgisel anlam yüklenebilirler. “*Kaybolan oyuncak için önce odaya bakalım; bulamazsak salonda ararız.*” tümcesindeki *bakalım* sözcüğü temel sözlüksel anlamıyla kullanılmış ve eylem olmuştur. Aynı sözcük, “*Senin ne iş yaptığını anlasın bakalım!*” şeklinde kullanıldığında ise temel sözlüksel anlamdan bahsetmek mümkün değildir. Bu tümcede de sözcüğün kavramsal amaçlı değil işlevsel amaçlı kullanılmasından kaynaklı dil bilgisel anlama geçiş yapılmıştır. Sözcük, bu tümcede pekiştirme ilgeci olarak kullanılmıştır. Delice’ye (2012, s. 31) göre, Türkiye Türkçesinde sözcük türü sınıflaması sözlüksel (*asıl fiil, isim, sıfat, zamir, zarf*) ve dil bilgisel (*bağlama edatı, çekim edatı, pekiştirme edatı, ünlem edatı, yardımcı fiil*) anlamlarına göre yapılmalıdır. Delice (2012, s. 34), yaygın bir şekilde kullanılan sekizli sınıflandırma yerine onlu bir sınıflandırmanın kullanılmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Araştırmacıya göre, sözcüklerin türleri belirlenirken o sözcüğün sözlükteki anlamının tümcede yer alıp almadığına bakılmalıdır. Bu yolla, sözcüklerin türleri daha kolay bir şekilde belirlenebilmektedir.

Delice’ye (2012, s. 34) göre, doğru bir ayırım yapabilmek için sözcüklerin tanımını ve anlamını dikkate almak gerekmektedir. Tümceler yokken sözcüklerin dil bilgisel anlamlarından söz etmek doğru değildir. Bu durumda, sözcüklerin yalnızca ad şeklindeki kullanışları vardır. Adların tümcelerde bulundukları konumlara göre sözcük türleri oluşmaktadır. Ad türünde adlandırılan sözcüklerin esas görevleriyle kullanılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Ergin (2009, s. 217) tarafından ad soylu sözcükler olarak sınıflandırılan ad, sıfat ve zarflar arasındaki dizimsel ilişki incelenecektir. Bu sözcük türleri adlara dayandırıldığı ve sözcük türlerinden ad, sıfat ve zarflar arasında tür geçişleri daha yaygın olduğu için bu sözcük türleri seçilmiştir. Belirlenen sözcük türleri arasındaki geçiş konusuna geçmeden önce ad, sıfat ve zarflar üzerinde durulacaktır.

1.1. Adlar

Adlar, doğada yer alan varlıkları, düşünceleri, duyguları ve durumları belirlemeye yarayan, bunları adlandıran sözcüklerdir (Aksan, 1995, s. 247; Bozkurt, 1995, s. 104; Ediskun, 1985, s. 104; Ergin, 1993, s. 207; Atabay, 1976, s. 25; Gencan, 1979, s. 146; Banguoğlu, 1995, s. 319; Demir, 2006, s. 266; Korkmaz, 2007, s. 195).

Koç (1990, s. 108-109), adları varlıkları, olguları, kavramları, nitelikleri vb. belirten sözcükler biçiminde tanımlamıştır: *Ankara, rüzgâr, özgürlük, bağımsızlık...* Tanımdan da anlaşılacağı gibi, adlar canlı varlıkları (*insan, hayvan*), araç ve gereçleri (*uçak, tren, kitap*), doğayı, doğadaki cansız varlıkları (*taş, toprak, dağ*), nitelikleri (*güzellik, büyüklük*), kavramları (*özgürlük eşitlik*), duyguları (*sevgi, korku*), olguları (*hareket, çalışma*) belirtirler.

Sebzecioğlu’na (2016, s. 312) göre adlar varlıklara, somut olan nesneler ile soyut haldeki olgulara gönderimde bulunan, tümcede çoğunlukla özne ve nesne konumlarında bulunan; kip, dil

bilgisel zaman ve görünüş gibi sınıflandırmaları üzerinde bulundurmama ya da bu tür sınıflandırmaları üzerine almama eğiliminde olan temel sözcük türlerindendir.

Erkman (1998, s. 142), dil bilgisel açıdan bakıldığında adların, diğer sözcük türleri karşısındaki en belirgin özelliklerinin tekillik-çoğulluk, durum vb. ekleri alabilen, tamlama kurabilen ve nitelenebilen sözcükler olmaları olduğunu belirtmiştir.

Atabay'a (1976, s. 25) göre, adlar görev ve anlam ilgileri açısından, biçim açısından, sayı açısından, cinslik açısından ve tamlamalar açısından ele alınarak sınıflandırılmalıdır. Eker (2005, s. 391) ise adları beşli bir sınıflamaya göre incelemiştir. Bunlar özel veya tür, tekil veya çoğul, somut veya soyut, sayılabilen veya sayılamayan, basit veya türemiş ya da birleşik addır.

Bu çalışmada adlar, varlıkların oluşuna göre (somut ve soyut), varlıklara verililişine göre (özel ve tür), yapılarına göre (yalın, türemiş ve birleşik), varlıkların sayılarına göre (tekil, çoğul, topluluk) olmak üzere dört başlıkta incelenmiştir.

1.1.1. Varlıkların Oluşuna Göre Adlar

Varlıkların oluşuna göre adlar, somut ve soyut adlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Somut adlar, duyularımızla saptadığımız maddelere verilen adlardır (Bozkurt, 1995, s. 106; Atabay, 1976, s. 26; Ediskun, 1985, s. 106; Delice, 2012, s. 20; Koç, 1990, s. 111; Gencan, 1979, s. 148; Demir, 2006, s. 268). Somut adlar, dünyada var olan nesnelerin dilsel sembolik karşılıkları olan adlardır. Bu tür adların gösterdiği varlıklar, yalnızca sembolik karşılığı olan sözcüklerle algılanmaz; aynı zamanda, duyu organları yoluyla da algılanır (Korkmaz, 2007, s. 196). Somut varlık adlarına *deniz, yaprak, mermer, bitki, çiçek, taş, kum, saç, araba*, vb. örnekler verilebilir.

Soyut adlar ise somut adların tersine, duyularla anlaşılamayan ancak akıl yoluyla tasarlanabilen kavramları belirtir (Koç, 1990, s. 111; Bozkurt, 1995, s. 106; Ediskun, 1985, s. 106; Atabay, 1976, s. 26; Gencan, 1979, s. 148; Demir, 2006, s. 268; Korkmaz, 2007, s. 196). Soyut adlar, tümcede somut adların kullanıldığı her yapıda kullanılır (Delice, 2012, s. 20). Koç'a (1990, s. 111) göre, soyut adlardan bir bölümü, genellikle tekil olarak kullanılır. Bir başka deyişle, bunlar, sayılamayan adlardır: *sevinç, yiğitlik, uyku, üzüntü* vb. Gencan (1979, s. 148), bazı araştırmacıların *Tanrı, melek, şeytan, peri* gibi sözcükleri soyut ad olarak ele almasına karşı çıkmış; bunların birer varlık olduğunu ileri sürerek somut ad içerisinde ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

1.1.2. Varlıklara Verilişine Göre Adlar

Varlıklara verililişine göre adlar, özel adlar ve tür adları olarak sınıflandırılmaktadır. Özel adlar, yalnızca tek bir varlığı karşılayan sözcüklerdir. Kişi adları, hayvan adları, yer adları, şehir adları, ulus adları, kurum ve kuruluş adları, dil adları vb. özel addır (Aksan, 1995, s. 247; Erkman, 1998, s. 144; Bozkurt, 1995, s. 105; Ediskun, 1985, s. 104; Delice, 2012, s. 22; Ergin, 1993, s. 207; Atabay, 1976, s. 29; Koç, 1990, s. 109-110; Gencan, 1979, s. 146-147; Banguoğlu, 1995, s. 320-321; Demir, 2006, s. 266).

Ediskun (1985, s. 105-106), özel adları iki bölüme ayırmıştır: insan ve ünvan adları, yer adları. Araştırmacıya göre, İslamiyet öncesindeki insan ve ünvan adlarının büyük bir kısmı Türkçedir. Bunların içinde doğa adları, maden ve taş adları, hayvan adları, renk adları görülmektedir: *Deniz Han, Gök Han, Yağmurca Han, Tosun, Timur, Sevim Bige, Ak Börü, Kuş Bigi* vb. İslamiyet sonrasındaki kişi adları iki şekilde oluşmuştur. Birincisi Türk milleti tarafından yüksek oranda kullanılan Türkçe adlar, ikincisi de azınlıklar temelinde oluşmuş Arapça adlardır. Belli bir süre sonra bu adlardan Arapça olanlar toplumun büyük bir kesimine yayılarak kullanılmıştır. Ediskun, bu duruma örnek olarak *Mehmet, Osman, Ali, İnanç Hatun, Zehra* gibi adları vermiştir. Araştırmacı, ulusal edebiyat akımı sırasında Arapça insan adlarının yanında *Bilgin, Oytum, Ayhan, Yıldız, Demir, Yalçın* gibi Türkçe adların yeniden ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ediskun, soyadı yasasının benimsenmesinden sonra, özel insan adlarının daha da yaygın olarak Türkçeleştiğini belirtmiştir.

Korkmaz (2007, s. 199), özel adların somut ad olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu somut ad içinde yer alan sözcüklerden bazıları tek bir varlık için kullanılmaya başlanmışsa özel ad olarak ifade edilmektedir. Kişilerin, hayvanların, milletlerin, devletlerin, aşiretlerin, kıtaların, ülkelerin, şehirlerin, dillerin, dinlerin, kuruluşların, gazetelerin, kitapların adları bu sınıflama içerisinde yer alan adlar olarak açıklanmıştır.

Bozkurt (1995, s. 105), özel adların çoğul kullanımlarıyla ilgili bir hususa dikkat çekmiştir. Araştırmacıya göre genelde özel adlar çoğul yapılmaz. Ancak benzerleri anlamında ya da aile kavramı verme durumunda çoğul kullanımları vardır. Bu durumlarda da çoğul eki kesme ile ayrılmaz: *Uğur Mumcular, Atatürkler*.

Tür adları ise birden çok örneği bulunan varlıklara, kavramlara verilen adlardır (Bozkurt, 1995, s. 106; Ediskun, 1985, s. 106; Aksan, 1995, s. 247; Delice, 2012, s. 21; Ergin, 1993, s. 208; Atabay, 1976, s. 31; Koç, 1990, s. 110-111; Gencan, 1979, s. 147; Banguoğlu, 1995, s. 321; Demir, 2006, s. 267; Korkmaz, 2007, s. 213).

Erkman'a (1998, s. 143) göre tür adları, bir niteleme yan tümcesiyle hem daraltma hem de donatma işleviyle nitelenebilen sözcüklerdir. Niteleme işleminin bu dilsel amaçlardan hangisine yönelik olduğunu nitelenen ögenin kullanıldığı bağlam gösterir. Dile getirmek istenilen içeriğe göre, tür adları, herhangi bir kısıtlama söz konusu olmaksızın her iki işlevle de nitelenebilir.

Gencan (1979, s. 147), biçimce çoğullanmamış, *-ler* takısı almamış tür adlarının çoğul yerine de kullanıldığını ifade etmiştir. Araştırmacıya göre, "Çağımızın en kolay, en rahat taşıtı uçaktır." örneğinde uçak sözcüğü uçaklar anlamında kullanılmıştır.

1.1.3. Yapılarına Göre Adlar

Adlar, yapılarına göre yalın, türemiş ve birleşik adlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bir başka sözcükle birleşmemiş ve yapım eki almamış adlara yalın ad denir: *okul, çocuk, göz, söz* vb. Yalın

adlar, anlamsal açıdan ya da yapısal açıdan bozulmadan parçalanamayan kök hâlindeki sözcüklerdir (Koç, 1990, s. 114; Atabay, 1976, s. 33; Demir, 2006, s. 288; Korkmaz, 2007, s. 219).

Yapım ekleriyle kurulmuş adlara ise türemiş ad denir: *gözlük, paralı, susuz, irice* vb. (Koç, 1990, s. 114; Atabay, 1976, s. 33; Korkmaz, 2007, s. 223). Atabay (1976, s. 33), adların köklerine veya gövdesine yapım eki geldiğinde oluşan adların artık yeni bir olguyu anlatır duruma geldiğini belirtmiştir. Türemiş adlar, ad veya eylemlerin köküne eklenen yapım ekiyle yeni bir anlam kazanarak oluşurlar (Atabay, 1976, s. 33; Demir, 2006, s. 288).

İkiden fazla sözcüğün kaynaşarak tek bir sözcük meydana getirmesiyle oluşan yeni adlara ise birleşik ad denir: *Beşiktaş, anakent, bilgisayar* vb. (Koç, 1990, s. 115; Atabay, 1976, s. 34; Demir, 2006, s. 289; Korkmaz, 2007, s. 235-236). Atabay (1976, s. 34), birleşik sözcükleri birleşik ad olarak kabul etmiştir. Anlam kaymaları ve seslerin kaynaşması gibi farklı şekillerle de birleşik adlar oluşabilmektedir.

1.1.4. Varlıkların Sayılarına Göre Adlar

Varlıkların sayılarına göre adlar, tekil ve çoğul adlar ile topluluk adları olarak üçe ayrılmaktadır. Tekil adlar, yalın hâllerde bulunan ve tek bir türü gösteren, çokluk eki almamış adlardır: *kedi, çiçek, insan, toprak, sevinç, duygu* vb. (Ediskun, 1985, s. 107; Delice, 2012, s. 22; Atabay, 1976, s. 49; Gencan, 1979, s. 149; Banguoğlu, 1995, s. 322; Demir, 2006, s. 268).

Çokluk eki alarak birden çok kavramı işaret eden adlara ise çoğul adlar denir: *kapılar, yollar, sokaklar, insanlar, evler, geceler* vb. (Bozkurt, 1995, s. 107; Ediskun, 1985, s. 107; Delice, 2012, s. 22; Atabay, 1976, s. 49; Gencan, 1979, s. 149; Banguoğlu, 1995, s. 322; Demir, 2006, s. 268).

Biçimsel açıdan tekil olduğu hâlde bir topluluğun adı olan sözcüklere topluluk adı denir: *sürü, ordu, kurul, sınıf, ulus* vb. Bu adlar, çokluk eki almamalarına rağmen anlam bakımından çoğulluk ifade eder (Ediskun, 1985, s. 108; Delice, 2012, s. 23; Atabay, 1976, s. 50; Gencan, 1979, s. 152; Banguoğlu, 1995, s. 322; Demir, 2006, s. 270).

1.2. Sıfatlar

Sıfatlar, adları farklı açılardan belirten ya da niteleyen sözcüklerdir (Delice, 2012, s. 48; Aksan, 1995, s. 257; Ediskun, 1985, s. 132; Atabay, 1976, s. 67-68; Gencan, 1979, s. 171; Banguoğlu, 1995, s. 341; Demir, 2006, s. 293; Korkmaz, 2007, s. 333; Koç, 1990, s. 129-130; Sebzecioğlu, 2016, s. 331).

Sıfat terimi ilk olarak Dioysios Thrax'ın Batı dünyasındaki dil bilgisi kitaplarına da öncülük eden *Tekhne Grammatike* adlı eserinde kullanılmıştır. Sıfatlar, Türkçenin söz varlığı içinde oldukça geniş yer tutmakta ve çok çeşitli kullanım özellikleri göstermektedir. Sıfatlar nesneleri ve kavramları betimleyerek ölçüsü, rengi, şekli ve görünüşleri hakkında bilgi vermeye yararlar. Genellikle bir tanım yaparken, bir şeyi anlatırken, betimlerken tanımı yapılan, anlatılan, betimlenen nesne ve kavramların

özellikleri ve nitelikleri sıfatlar sayesinde dile getirilmektedir. Bir adın üzerine dikkat çekmek için, adın anlamını daha da kesinleştirmek için sıfatlar kullanılmaktadır.

Sıfat, bir şeye, bir kimseye ait olan özellik, mahiyet, nitelik, vasıf demektir. Sıfat olarak kabul edilen *siyah*, *zengin*, *büyük* vb. sözcükler özellik, mahiyet, nitelik, vasıf bildirmedikleri için aslında sıfat değildirler. Bu tür sözcükler bağlam içinde adları nitelemeye yarayan ögelerdir. Ancak özellik, mahiyet, nitelik, vasıf bildirdikleri için aslında *siyahlık*, *zenginlik*, *büyüklik* vb. sözcüklere sıfat demek daha doğru olacaktır. *Siyahlık* bir sıfatı ifade ederken *siyah ceket* tamlamasında yer alan *siyah* ise bir niteleyendir. *Siyah*, bu tamlamada ceketin *siyahlık* sıfatına sahip olduğunu, ceketin renk bakımından *siyah* olduğunu bildirmektedir (Yılmaz, 2004, s. 41).

Sıfatlar, her zaman addan önce gelmek ve adla birlikte kullanılmak zorundadır. Sözcüğün sıfat olduğu biliniyorsa orada bir sıfat tamlamasının da bulunması gerekmektedir (Hepçilingirler, 2004, s. 111-112; Ediskun, 1985, s. 132; Korkmaz, 2007, s. 333; Koç, 1990, s. 129-130). Herhangi bir sıfat tamlaması ters çevrildiğinde yani sıfat ile ad yer değiştirdiğinde ortaya bir tümce çıkar. Türkçede bir ad birden fazla sıfat alabilir. Ayrıca sıfat türündeki sözcükler çekim eklerini alamazlar (Ergin, 1993, s. 234). İyelik eki almış bir sıfat, artık sıfat değildir; ad ya da adıl olmuştur (Banguoğlu, 1995, s. 341; Demir, 2006, s. 293; Eker, 2005, s. 392; Atabay, 1976, s. 67-68).

Nurettin Koç *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde sıfat yerine *önad* terimini tercih etmiştir. Koç'a (1992, s. 204) göre *önad*, addan önce gelerek onu niteleyen veya belirten sözcük türüdür. Etrafımıza baktığımız zaman kedi, ağaç, ev gibi birçok canlı ya da cansız varlık görürüz. Kedi, tüm kedilere verilen bir tür adıdır. Tüm kediler birbirinin aynısı değildir. Aynı durum diğer varlıklar için de geçerlidir. Örneğin masa kavramı tüm masaları içine alır. Oysa etrafımızdaki masaların hiçbiri birbirinin aynısı değildir. Kimi büyük, kimi küçük, kimi uzun, kimi kırk, kimi yeni, kimi siyahtır. Bu masalar arasındaki farklı belirtmek için kullandığımız sözcükler *önad*dır. *Önad*lar adlardan önce gelerek onların nasıl ve ne durumda olduklarını, yerlerini, sayılarını, renklerini belirten sözcüklerdir.

Sebzecioğlu'na (2016, s. 340) göre, Türkçede sıfatlar çekimlenmezler. Oysaki adlar, sayı, iyelik ve durum eklerini alabilmektedir. Sıfatlar, *daha güzel*, *en güzel* örneklerinde olduğu gibi, durum ifadelerini, nitelendikleri zarflar aracılığıyla kazanmaktadırlar. Zaten, sıfatların zarflar tarafından nitelenmeleri, onları adlardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Sebzecioğlu'na (2016, s. 340) göre, sıfatları diğer sözcüklerden ayırmamızı sağlayan bir diğer biçim bilimsel ipucu ise özellikle sıfat yapmakta kullanılan yapım ekleridir. Çoğu zaman sıfatla genişlemiş bir ad öbeğinde baş olan ad düşmüş olsa bile sıfatlaştırıcı yapım eki sözcüğün sıfat olduğunu hatırlatmaktadır: *Ondan daha akıllı (SIFAT) olduğunu iddia ediyordu*. "Akıllı" sıfatından sonra herhangi bir adın özel olarak bulunmaması onu ad yapmaz. Sebzecioğlu'na (2016, s. 340) göre kimi zaman adların yineleme (ikileme) yapılarıyla sıfat görevinde kullanılabildiği görülmektedir: *sıra ağaçlar > sıra sıra ağaçlar.

Ergin (1993, s. 234), sıfatları, vasıflandırma sıfatları ve belirtme sıfatları olarak iki çeşide ayırmıştır. Varlıkların kendi özelliklerine gönderimde bulunan sözcükler vasıflandırma sıfatı olarak kullanılırlar. Eğer varlıkların dış özellikleri anlatılmak istenirse o zaman bu sıfatlara belirtme sıfatları denir. Sebzecioğlu (2016, s. 333) da sıfatları, niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları (gösterme sıfatları, soru sıfatları, belgisiz sıfatlar, sayı sıfatları: asıl sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları) olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.2.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, varlıkların durumlarını, biçimlerini, renklerini gösteren sözcüklerdir (Ediskun, 1985, s. 132-133; Delice, 2012, s. 48; Ergin, 1993, s. 234; Atabay, 1976, s. 76; Koç, 1990, s. 130-131; Eker, 2005, s. 394; Gencan, 1979, s. 171; Demir, 2006, s. 293-294; Korkmaz, 2007, s. 361),

Banguoğlu (1995, s. 345), niteleme sıfatlarını diğer araştırmacılardan farklı bir özellik ile açıklamıştır. Araştırmacıya göre, bu türdeki sözcükler derecelendirme işlevine de sahiptir. Bu hususa Sebzecioğlu da değinmiştir. Sebzecioğlu'na (2016, s. 333) göre, özellikle niteleme sıfatlarına anlam açısından bakıldığında, bunların adları belirli bir derecelenmeye tabi tutarak niteleyebildikleri görülmektedir: *Sınıfın en [yaramaz öğrenci]si Ali'dir*. Sebzecioğlu, bir dereceleme zarfıyla nitelenebilen sıfatlara “aşamalanır sıfat” demektedir. Aşamalanır sıfatların bazıları, *iyi-kötü, eski-yeni* gibi karşıt anlamlı çiftler oluşturmaktadır. Bazı karşıt anlamlı aşamalanır sıfatların ara dereceleri de olabilir. Örneğin, *sıcak-soğuk* karşıtlığının *ılık, kaynar, serin* gibi ara nitelikleri de bulunmaktadır. Sebzecioğlu'na (2016, s. 336) göre bütün niteleme sıfatları aşamalanır değildir. Bu tür sıfatlara “aşamalanır olmayan sıfatlar” denir. Aşamalanır olmayan sıfatlar dereceleme zarfıyla nitelenemezler. Dereceleme zarfıyla nitelenemeyen *evli-bekâr, ölü-sağ, kadın-erkek* gibi sıfatlar aşamalanır olmayan sıfatlardır.

Niteleme bir adı, adın belli özellikleri göz önünde bulundurularak aynı kümede yer alan öteki adlardan ayırmaya veya bu ad ile ilgili ek bilgiler vermeye yarar (Erkman, 1998, s. 93). Bir adı nitelemeye karar verdiğimizde bu karar henüz bizim zihnimizdedir. Nitelemeyi gerçekleştirebilmek için yani karşımızdaki kişiye zihnimizdeki kararı, düşüncüyü, niyeti aktarabilmek, nitelemeyi dil düzlemine geçirmek için farklı dil bilgisel işlemlerden yararlanılır. Bu işlemler niteleme işlemleri olarak kabul edilmektedir (Erkman, 1998, s. 94). Bir dilde hazır bulunan sıfatların sayısı ister istemez sınırlı sayıda olacaktır. Oysa nitelemeler sayesinde bir kavramı, sözlükte verilmiş sınırlı sayıdaki sıfatlara gerek duymadan istediğimiz herhangi bir açıdan niteleyebiliriz (Erkman, 1998, s. 97). Dilimizde var olan sözcükler anlatmak istediğimiz bazı içerikleri anlatmak açısından yetersiz kalabilir. Bu durumda diğer sözcük türlerinden seçtiğimiz sözcüklerden yararlanırız. Yani sıfat, adıl vb. sözcükleri kullanırız (Erkman, 1998, s. 142).

Türkçede hem niteleme hem de belirtme sıfatları adların yerine kullanılabilen sözcüklerdir. *Bu, şu* gibi belirtme sıfatları bir adın yerine geçtikleri zaman adıl olarak kabul edilmektedir (Erkman,

1998, s. 145). Bazı durumlarda niteleme sıfatları bağlamın yardımı olmadan da bir ad yerine geçebilmekte ve bir yan tümce tarafından nitelenebilmektedir. “Oturacak yeri olmayan yoksullara devlet yardım etmelidir.” ve “Yarışmaya katılacak güzeller bugün açıklanıyor.” tümceleri buna örnek gösterilebilir. Bu tümcelerde ad yerine kullanılan sıfat türü sözcük ile belli bir niteliğe sahip kişilerin tümünden söz edilmektedir çünkü vurgulanmak istenen bu kişilerin sadece yoksulluk, güzellik gibi bir niteliğidir. Yaşam bilgimiz, kültürümüz bu sözcüklerle kastedilenlerin kimler olabileceğini bize göstermektedir. Yani yoksul olma, güzel olma gibi belli bir niteliğe sahip olduğunu bildiğimiz kişiler bulunmaktadır. Biz de bu kişileri bu niteliklerini gösteren sıfat türü bir sözcük kullanarak bir kavram adı altında toplamaktayız. Bu tür kullanımlarda sıfatlar bir kavram adını yansıtmaktadır ve sıfatların herhangi bir ad ile de tamamlanmaları gerekmemektedir. Hatta kimi zaman bir kavram adı olan bu sözcüklerin önüne bir ad getirdiğimizde anlatım hantallaşmaktadır. Söz gelimi “Yarışmaya katılacak güzeller bugün açıklanıyor.” yerine “Yarışmaya katılacak güzel kızlar bugün açıklanıyor.” dediğimizde gereksiz bir yineleme yaparak hantal bir tümce kurmuş olmaktadır. Nitekim *yoksul*, *yabancı*, *hasta* gibi kavramlar Türkçe sözlüklerde hem sıfat hem ad olarak kabul edilmektedir. Bunlar diğer sıfatlara oranla daha çok kavramsallaşmış olduklarından adlar gibi işlem görebilmektedir. Dolayısıyla niteleme işlemi açısından da herhangi bir sorunla karşılaşılmamaktadır (Erkman 1998, s. 146).

Sıfatlar, adların yerini aldıkları eksiltili kullanımlarda dil bilgisel olarak nitelenebilmekte ancak anlamsal açıdan niteleme işlemi yine ad türü bir sözcüğe yönelmektedir. Bu sözcük de bağlama bağlı olarak bilinmektedir. Kimi sıfatlarsa kavramsallaşmış olduklarından bir yan tümce tarafından nitelenebilmektedir. Demek ki sözcük türü olarak sıfatların nitelenebilmeleri onların ad olarak kullanımlarının değişik özelliklerine bağlıdır (Erkman, 1998, s. 148).

Dil bilgisi kaynaklarında ve günlük dilde anlamdaş olarak kullanılan *nitelik* ve *özellik* kavramları aslında anlamdaş değildir. Özellik, genellikle bir şeyin değişmeyen ve genel geçer yönünü belirtir. Nitelik ise bir şeyin değişebilen ve genel geçer olmayan yönünü belirtir. Söz gelimi *elma* bir sözlük birim olarak tek elmanın değil elma meyvesinin ortak adıdır. Elma kavramının anlamsal içeriğinde değişken olmayan (elmadan elmaya değişmeyen) ve değişken olan (elmadan elmaya değişen) anlambirimcikler vardır. Elmanın değişken olmayan anlambirimciklerine elmanın özellikleri, değişken olan anlambirimciklerine ise elmanın nitelikleri denilmektedir. Elmanın özellikleri şunlardır: Kabuğu parlak, sert, kokusu hoş, ufak çekirdekli meyve. Elmanın nitelikleri ise şunlardır: Kırmızıdan yeşile kadar türlü renkte, tadı ekşi veya tatlı meyve (Yılmaz, 2004, s. 51). Özellik, nitelenmeye elverişli olan herhangi bir adın işaret ettiği kavramın/nesnenin özünü oluşturan, duruma göre değişmeyen, kalıcılık gösteren genel geçer anlambirimciklere denir. Nitelik ise değişken olan, o kavramı oluşturan paradigmlar içeren, duyu ve algılarımıza, kullanım ve ihtiyaçlarımıza uygun olanı seçme, tercih etme imkânı sunan anlambirimciklere denir (Yılmaz, 2004, s. 52).

1.2.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, adları işaret, sayı, soru ve belirsizlik yönünden belirten sıfatlardır (Bozkurt, 1995, s. 268; Delice, 2012, s. 49; Ediskun, 1985, s. 133; Koç, 1990, s. 131; Ergin, 1993, s. 235; Atabay, 1976, s. 78; Eker, 2005, s. 393; Gencan, 1979, s. 172; Banguoğlu, 1995, s. 351; Demir, 2006, s. 294; Korkmaz, 2007, s. 385).

Nesneleri belirten sıfatlar, belirtme sıfatı olarak tanımlanmaktadır. Belirtme sıfatları nesnelerde var olan bir özelliği göstermezler. İşaret, soru, sayı ve belirsizlik gibi türlere ayrılırlar. Sayı sıfatları da asıl sayı, sıra sayı, kesir sayı, üleştirme sayı ve topluluk sayı sıfatı olmak üzere beş gruba ayrılır. İşaret sıfatları, nesneleri işaret ederek belirten sözcüklerdir. Tek başlarına aslında işaret adlı olan bu sözcükler adın önüne gelerek onu belirttiklerinde işaret sıfat olurlar (Ergin, 1993, s. 247). Soru sıfatları, nesneleri soru hâlinde belirten sözcüklerdir. *Kaç, nasıl, hangi, nice, neredeki* gibi sözcükler addan önce gelerek onları soru yönüyle belirttiklerinde soru sıfat olurlar (Ergin, 1993, s. 252). Belgisiz sıfatlar, nesneyi belirsiz olarak ifade etmek için kullanılan sözcüklerdir. *Kimi, çoğu, çok, az, fazla, hiç* gibi belirsizlik ifade eden sözcükler bu gruba girerler (Ergin, 1993, s. 254). Sayı sıfatları ise nesnelerin sayılarını belirtirler. Bu sözcükler aslında tek başlarına kullanıldıkları zaman birer sayı adıdır. Sayı sıfatları adları adet, bölüm, topluluk gibi açılardan belirtirler (Ergin, 1993, s. 249).

Belirtme sıfatları, kullanışları açısından niteleme sıfatlarına benzemekle birlikte anlam bakımından farklılık göstermektedir. Belirtme sıfatları belirsizlik, soru, gösterme ve sayı olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Banguoğlu'na (1995, s. 351) göre sayı sıfatlarının alt başlıkları sıra sayı, topluluk sayı, asıl sayı, üleştirme sayı ve kesir sayıdır. İşaret sıfatları, adlara ait nesneyi belirten sözcüklerdir. Bu sıfatlar uzaklığa göre bir yer belirtme anlamı taşırlar (Banguoğlu, 1995, s. 352). *Kaç, nasıl, ne, hangi, kaçınıcı* gibi adları soru yoluyla belirten sözcükler ise soru sıfatı olarak kabul edilmektedir (Banguoğlu, 1995, s. 351). *Birkaç kişi, biraz ekmek, her gün* gibi örneklerde yer alan *birkaç, biraz, her* gibi, adları kabataslak ve yetersizce belirten sıfatlar belirsiz sıfatlardır (Banguoğlu, 1995, s. 351). Sayı sıfatları varlıkları sıra, topluluk, sayı gibi yönlerden belirten sözcüklerdir (Banguoğlu, 1995, s. 353).

Korkmaz'a (2007, s. 385) göre, belirtme sıfatları, varlıkları belirtme işleviyle yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu yönüyle niteleme sıfatlarından ayrılırlar. Belirtme sıfatlarının adları işaret etme, gösterme, adların sayısını bildirme, belirsiz gösterme gibi işlevleri bulunmaktadır. Sayı sıfatları, soru sıfatları, belirsiz sıfatlar ve gösterme sıfatları olmak üzere dört alt grupta incelenirler. Gösterme sıfatları varlıkları işaret yoluyla belirten sıfatlardır. Varlıkların bulundukları yerdeki, zamandaki uzaklık derecesine göre kullanılırlar. Herhangi bir işletme eki almazlar. Sayı sıfatları ise adların sayısını göstererek onları belirten sıfatlardır. Bu görevde kullanılan sıfatlar aslında birer sayı adıdır. Bir adın önünde kullanıldıkları an itibarıyla sıfat görevi taşırlar (Korkmaz, 2007, s. 387). Sayı sıfatları önlerine geldikleri adları sadece sayılarıyla, dereceler olarak, bölüştürmeli olarak veya bir kesir olarak belirtirler (Korkmaz, 2007, s. 388). Soru sıfatları ise adları soru yoluyla belirtirler. Bir adın önüne

getirilen *kaç, kaçır, kaçınıcı, hangi, ne, nasıl, neredeki* gibi soru sözleri soru sıfatı olarak kabul edilirler (Korkmaz, 2007, s. 393). Belirsizlik sıfatları varlıkların ve nesnelerin miktarını ya da sayısını kesin olarak değil de kabataslak olarak bildiren sıfatlardır. Yalın hâlde veya birleşik yapıda olmak üzere *az, başka, belli başlı, bir, biraz, birçok, birkaç, birtakım, bütün, çoğu, çok, her, hiç, hiçbir, kaç, kimi, nice* gibi çok sayıda belirsizlik sıfatı bulunur (Korkmaz, 2007, s. 395).

Balyemez (2023, s. 107) de belirtme sıfatlarını işlevleri bakımından kendi içinde Sayı sıfatları, soru sıfatları, belgisiz sıfatlar ve gösterme sıfatları olmak üzere dörde ayrılmaktadır. “Annemin yaptığı yemek güzeldi.” tümcesinde bulunan *annemin yaptığı yemek* ifadesi *hangi yemek* sorusuna cevap olduğu için işaret sıfatı olarak örnek gösterilebilir. *Bu, şu, o* sözcüklerinin dışında *-Dık/-DUk* ve *-AcAk* sıfat-fiil ekleriyle kurulan sözcükler de işaret sıfatı olarak kullanılabilir. *Ali'nin yapacağı iş* ifadesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Ayrıca üleştirme sıfatları çoğunlukla sayı adıyla türetilir. Fakat sayı adı olmadığı hâlde sayı anlamı taşıyan ve *+Ar* ekini almış sözcükler de üleştirme sayı sıfatı olabilir: *çiftler kalem, yarımşar gün* vb. *Sonuncu, ortanca* gibi sözcükler *sonuncu ev, ortanca çocuk* örneklerinde olduğu gibi sıra sayı sıfatı anlamı taşıyabilir. Sayı adı olmasalar da *yarım, yarı, çeyrek* gibi sözcükler *yarım etmek, çeyrek saat* örneklerinde olduğu gibi kesir sayı sıfatı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca *+z* ekiyle türetilen *ikiz, üçüz* gibi sözcükler *ikiz kenar, üçüz bebek* gibi örneklerde topluluk sayı sıfatı olarak yer almaktadır (Balyemez, 2023, s. 108).

Niteleme sıfatları ve belirtme sıfatları arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. En temel farklılık, işlevseldir. Niteleme sıfatları bağlam içinde genel olarak adları farklı açılardan nitelemeye yararken belirtme sıfatları bağlam içinde genel olarak adları farklı açılardan belirli kılmaya yaramaktadır. Niteleme sıfatları sözcük türetimine son derece elverişli iken belirtme sıfatları pek elverişli değildir. Biçimsel olarak niteleme sıfatları ad çekimine ve ek-eylem çekimine girebilirken belirtme sıfatları bu çekimlere ya hiç girememekte ya da çok az girebilmektedir. Niteleme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamaları ad tümcelerine kolayca dönüşebilirken belirtme sıfatlarıyla kurulan sıfat tamlamaları ad tümcelerine pek dönüştürülemez. Niteleme sıfatları anlamsal açıdan derecelenebilirken/pekiştirilebilirken belirtme sıfatları bu duruma pek uygun değildir (Yılmaz, 2004, s. 42).

1.3. Zarflar

Dil bilgisi kaynaklarındaki zarf tanımlarının benzer olduğu görülmektedir. “Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların veya görev bakımından kendisine benzeyen sözcüklerin anlamlarını etkileyip onları bazen kısıtlayan bazen de güçlendiren sözcüklere zarf denir” (Atabay, 1976, s. 83). “Eylemlerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış ya da özellikleri açıklayan sözcüklere zarf adı verilmektedir” (Banguoğlu, 1995, s. 371). “Sıfatın, eylemin veya başka bir zarfın anlamını değiştiren sözcükler zarf olarak kabul edilmektedir” (Ergin, 1993, s. 258). “Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların, zarfların anlamlarını zaman, yer-yön, durum, nicelik, soru kavramlarıyla belirleyen ya da sınırlandıran sözcüklere zarf denilmektedir” (Ediskun, 1985, s. 273). “Sıfatların, eylemlerin veya görev açısından

kendisine benzeyen sözcüklerin anlamlarını sağlamlaştıran ya da sınırlandıran sözcüklere zarf denir” (Gencan, 1979, s. 460). “Eylemlerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarflardan önce gelerek onları zaman, yer-yön, nitelik, durum, azlık-çokluk gibi farklı yönlerden daha belirgin duruma getiren sözcüklere zarf adı verilmektedir” (Korkmaz, 2007, s. 451). “Bir sıfatın, bir eylemin, bir eylemsinin başına gelerek anlamını niteleyen, belirten, değiştiren, sınırlandıran sözcüklere zarf denir” (Bilgegil, 1984, s. 216). “Zarflar eylemin, eylemsinin, sıfatın veya zarfın anlamını zaman, ölçü, yer, nicelik, soru kavramlarıyla etkileyen sözcüklerdir” (Koç, 1990, s. 44). “Varlığın belirmesi yükleme bağlı olan, yükleme aracı olmadan ilişki kuran biçimbirimlere zarf denir” (Adalı, 2004, s. 36).

Ergin’e (1993, s. 374) göre zarflar aslında miktar, durum, zaman ve yer bildiren adlardır. Tek başına kullanılabilen sıfat olamayacağı gibi tek başına kullanılabilecek zarf da olamaz. Hem sıfatlar hem zarflar sözcük gruplarındaki işlevlerine göre aslında birer addır (Korkmaz, 2007, s. 451-524; Bozkurt, 1995, s. 52-54). Zarfların görevi ise bir eylemin, bir sıfatın ya da bir zarfın özelliklerini aktarmasıdır. Zarflar bu türdeki sözcüklerin anlamlarını değiştirirler. Zarflarla ilgili ayırt edici bir nokta olarak bütün adların zarf olarak kullanılmaya uygun konumda bulunamayacakları bilinmelidir. Bir sözcüğün hangi durumda ad hangi durumda zarf olarak kullanılacağı tamamen anlam bakımından incelenmesiyle mümkündür. Zarf görevli kullanılan sözcükler aslında miktar, durum, yer ve zaman adlarından başka bir şey değildir. Korkmaz (2007, s. 451-524), zarfların asıl kullanımlarının eylemlerle ortaya çıktığını ancak sıfat, zarf ve eylemsilerden önce gelerek onları anlam bakımından etkilediğini ifade etmiştir. Öte yandan, Türkçede genel olarak aslında zarf olan sözcüklerin az sayıda olduğunu; bunların ad, sıfat, zamir vb. öteki sözcüklerden ortaya çıktığını belirtmiştir.

Dil araştırmacılarının sözcük türü sınıflandırmalarının temelinde zarfların kaynağı olarak sıfatlar gösterilmektedir. Zarflarla ilgili olarak genel bir çerçeve çizildiğinde, sıfatların adları nitelemesi gibi zarfların da eylemleri nitelediği söylenebilir (Lyons, 1983, s. 292-293; Erdem ve Sarı, 2010, s. 324; Korkmaz, 2007, s. 451-524; Ergin, 1993, s. 692; Bozkurt, 1995, s. 52-54; Sebzecioğlu, 2016, s. 349). Bu noktada, sıfatlarla zarflar arasında işlevsel bir paralellik vardır. Bu anlamda, bir zarfın eylem dışındaki yapıları tamlamasının ikincil bir işlev olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir (Lyons, 1983, s. 292-293).

Bozkurt (1995, s. 52-54) da zarfların sıfatlarla ortak özelliklerine değinmiş, zarfların da sıfatlar gibi ek almayan yapılar olduğunu ve ek aldıklarında zarf ya da sıfat olma özelliğini kaybettiklerini belirtmiştir. Zarflar aslında çekimsizdirler. Ad olduklarında ad çekim eklerini alır ama zarf türüne geçtiklerinde durum ve yer bildiren çekim eklerinden başka çekim ekleri alamazlar. Sebzecioğlu’na (2016, s. 344) göre bazı ad durum eklerini alan zarflar o eklerle birlikte kalıplaşmışlardır. Yani, zarfların aldığı durum ekleri artık çekim eki görevinde değildir. Bu tür kalıplaşmalara +DA, +DAn ve +(y)A durum eklerinden örnekler vermek mümkündür: *birlikte gittiler, ikide birde sızlanıyor; birden çıktı karşıma, aniden bütün yanıtları söyleyiverdi; boyuna uyuyor, ölesiye sevmiş.*

Zarflar en çok eylemlerle birlikte kullanıldıkları için onlara eylemlerin sıfatları şeklinde bir adlandırma yapmak da mümkündür (Ergin, 1993, s. 374). Zarfların niteledikleri türler, sıfatlardan daha geniştir. Zarflar, eylemleri niteleyebildiği gibi (*hızlı koş-*) sıfatları da niteleyebilmektedir (*çok hızlı kaplumbağa*). Bunun yanında, iki tümce arasında bağlayıcı ve tüm tümcenin niteleyicisi olabilmektedirler (Sebzecioğlu, 2016, s. 349):

a. Zarflar eylemleri niteler (Zarf + Eylem)

Kitapları *yarın* veririm.

b. Zarflar sıfatları niteler (Zarf + Sıfat)

Bitirebilirsen *daha zor* iş veririm.

c. Zarflar bir başka belirtici niteler (Zarf + Zarf)

Bitirebilirsen *pek çok* zor iş veririm.

d. Yan cümleleri nitelerler (Zarf + Yan cümle)

Bugün buraya gelecek kişiler kovulmayacaklar.

Sebzecioğlu'na (2016, s. 343) göre zarflar, niteledikleri sözcükleri anlamsal olarak kısıtlar veya güçlendirirler. Örneğin, *ağla-* eyleminin bildirdiği durum, çeşitli zarflarla anlamsal olarak sınırlandırılmış ve güçlendirilmiştir:

a. ağladı

b. hüznle ağladı

c. hıçkır hıçkır ve hüznle ağladı

d. bugün hıçkır hıçkır ve hüznle ağladı

e. bugün aniden hıçkır hıçkır ve hüznle ağladı

f. bugün aniden insanların tepkilerini düşünmeksizin hıçkır hıçkır ve hüznle ağladı

Sebzecioğlu'na (2016, s. 343) göre, “a” ile “f” arasında önemli bir fark vardır. “a”daki *ağladı* ifadesi, genel bir gönderime sahipken bu gönderim “f”de sınırlandırılmış, güçlendirilmiş bir *ağla-* eylemine dönüşmüştür.

Ayrıca zarflar dilde söz dizimi içerisinde değişik düzeylerde (tümcecik, söz öbeği, sözcük) ortaya çıkmaktadır: *saat dokuz olur olmaz* tümcecigi, *bu sabah* söz öbeği ve *dün* sözcüğü bu düzeylere örnek olarak verilebilir (Lyons, 1983, s. 309). Ergin (1993, s. 692), tümce unsurları arasında saydığı ve söz dizimsel işlevine kısaca değindiği zarfların, eylemlerin çeşitli şartlarını ve zamanını gösteren unsurlar olduğuna değinmiştir. Bunların ad cinsinden bir sözcük veya sözcük grubu, bir zarf veya zarf grubu ya da sekiz ilgeç grubundan oluşarak söz dizimsel anlamda zarf işlevini üstlendiğini aktarmıştır.

Sözcük türü olarak zarf kabul edilen sözcükler yer zarfları, zaman zarfları, nasıllık-nicelik zarfları, azlık-çokluk zarfları olmak üzere farklı şekillerde kullanılmaktadır (Ergin, 1993, s. 374). Bozkurt (1995, s. 175-178) zarfları; zaman, yer-yön, ölçü, niteleme-durum, gösterme, soru şeklinde sınıflandırmıştır. Korkmaz (2007, s. 451-524), sözcüklerin zaman, yer, yön ile durum, azlık-çokluk, pekiştirme, sorma gibi nitelikler taşımasıyla zarf olabileceği üzerinde durmuştur. Banguoğlu (1995, s. 371-385), “Belirteç” başlığı altında benzer açıklamaların ardından, zarfları çeşit olarak; *gerçekleşme, miktar, nitelik, yer-yön, zaman, tarz belirteçleri* şeklinde sınıflandırmıştır.

Sebzecioğlu’na (2016, s. 344) göre zarflar eylemleri, sıfatları ve ya başka zarfları zaman (*akşam, akşama, akşamları, akşama doğru, akşamleyin, akşam üstü, akşam vakti, geçen pazartesi*), yer ve yön (*arasında, gerisinde, dışarı, dışarıda, geriye doğru, yana doğru*), durum (*düşünmeksizin, baka baka, fırtına gibi, beraberce, yaşına göre, elden geldiğince, keşke, elbette, belki, heyecandan, bundan dolayı, sırf, ara sıra, birer birer*), ölçü ve derece (*kadar, daha, en, çokça, azıcık, birazcık, büyük ölçüde, bol bol*) bakımından niteleyen veya açıklayan sözcüklerdir. Bazı dil bilgisi kitapları zarfları ikiye ayırarak incelemektedir: Niteleme/Nitelik Bildirme Zarfları (*ağır geliyordu, baka baka, ev ev, şiddetle, inceden inceye*) ve Durum Bildirme Zarfları [benzerlik (*çarpılmış gibi, maymun gibi*), birliktelik (*beraberce, hep birlikte*), dilek (*bari, inşallah, keşke, tek, gelsin de*), görecelik (*fikirce, yaşına göre*), karşılaştırma (*alabildiğince, senin kadar, ölesiye*), kesinlik (*elbette, şüphesiz*), olasılık (*belki, belki de, galiba*), pekiştirme (*büsbütün, apansız, damla damla*), neden (*açlıktan, heyecandan, bundan dolayı, onun için*), sınırlama (*ancak, sadece, sırf, artık, yalnızca*), tekrarlama/yineleme (*bazı bazı, ara sıra*), üleştirme (*birer birer*), vasıta (*elleriyle, lafla*), yaklaşıklık (*aşağı yukarı, az çok, az kalsın*), koşul (*eğer*), yanıt (*peki dedi*)].

Ergin (1993, s. 692), zarfların birlikte kullanıldığı eylemin anlamına uygun olarak, onları şekil, sebep, tarz, vasıta, yön, eşitlik, benzerlik, sebep, miktar, müddet, derece, hal, durum, bağlılık, hedef, bedel, âlet, karşılaştırma, zaman vb. ifadelerle tamamladığının üzerinde durmuştur. Bilgegil (1984, s. 43-50) ise zarfları söz dizimsel olarak da ele almış, bilinen zarf-yüklem ilişkilerinin ortaya çıkardığı anlam özelliklerine tasdik, inkâr, vasıta, üstlük, zorakılık ve uyumsuzluk ifadelerini de eklemiştir.

Korkmaz’a (2007, s. 495) göre, zarflar tümce içindeki işlevleri açısından zaman, yer-yön, tarz, miktar (azlık-çokluk) ve soru olmak üzere beş ayrı gruba ayrılmaktadır. Zaman zarfları eylemlerin, sıfat-fiillerin ve zarf-fiillerin anlamlarını zamansal açıdan belirten sözcüklerdir. *Ne zaman?* ya da *ne vakit?* Sorularına aldığımız cevaplar soru zarflarını oluşturmaktadır. Zaman; geçmiş, şimdiki, gelecek ve geniş zaman gibi farklı parçalara ayrıldığından zaman zarfları da karşıladıkları anlam açısından çeşitlilik göstermektedir. *Akşam, artık, bazen, gelecek yıl, şu anda, yazın, yıllardır* gibi birçok sözcük zaman zarfı olarak kullanılmaktadır. Yer-yön zarfları ise fiilin yerini ve yönünü belirten sözcüklerdir. *Nereye, nereden, nerede, nereye, nereye kadar* sorularına cevap olan sözcükler yer-yön zarfı görevindedir. Yer-yön zarfları yer-yön gösteren adların zarf olarak kullanılmasıyla oluşmaktadır. Bazı

durumlarda ise bu yer-yön bildiren adların çekim eki almaları neticesinde yer-yön zarfları oluşmuştur. *Arasında, boydan boya, geri, içeri, ileri, ileriye doğru, ileri geri, orada, önde, yukarı* gibi sözcükler yer-yön zarfı olarak sözcüklerden bazılarıdır (Korkmaz, 2007, s. 498). Tarz zarfları ise kendi içinde nitelik bildirme zarfı ve durum bildirme zarfı olarak iki alt gruba ayrılmaktadır (Korkmaz, 2007, s. 499). Nitelik zarfı olarak da adlandırılan nitelik bildirme zarfları bir hareketin oluşma biçimi hakkında bilgi veren sözcüklerdir. Nitelik sıfatları başta olmak üzere nitelik anlamı taşıyan bütün sözcükler nitelik zarfı olarak da kullanılmaktadır. Nitelik zarflarının çoğu nitelik sıfatı temelli oluşmaktadır. *Nasıl, ne suretle, ne biçimde* sorularına karşılık gelen zarflar nitelik zarfıdır. *Acınası görünüyor, ağır geliyor, alçak sesle konuşuyordu, baka baka yürüdüm, bezgin mi bezgin buluyordu* gibi çok çeşitte nitelik zarfı kullanılmaktadır (Korkmaz, 2007, s. 500). Durum bildirme zarfları ise fiildeki kılışın durumunu ortaya koyan sözcüklerdir. Benzerlik, beraberlik, dilek, hatırlatma, karşılaştırma, kesinlik, pekiştirme, tahmin, tekrarlama, sebep, sınırlama, süreklilik gösterme, şüphe, yanıt verme gibi birçok işlevde kullanılmaktadır. *Aynen, böyle, bozulur gibi, çocuk saflığında, insanca* gibi örnekler durum bildirme zarfı olarak kullanılmaktadır (Korkmaz, 2007, s. 503). Azlık-çokluk (miktar) zarfları ise sadece eylemlerin değil sıfatların veya zarfların da derecesini, ölçüsünü belirleyen sözcüklerdir. *Ne kadar, ne derece* gibi sorulara karşılık oluştururlar. Azlık-çokluk zarfları temelde karşılaştırmaya dayanmaktadırlar. Eşitlik, üstünlük, en üstünlük ve aşırılık gibi dereceler gösterirler. *Az, çok, azıcık, fazla, gayet, kadar, pek, oldukça* gibi çeşitli sözcük grupları miktar zarfı oluşturmaktadır (Korkmaz, 2007, s. 517). Soru zarfları ise eylemdeki oluş ve kılışı soru yönüyle belirten sözcüklerdir. *Hani, nasıl, ne, ne kadar, nice, niçin* gibi sözcükler soru zarfı olarak kullanılmaktadır (Korkmaz, 2007, s. 523).

Zarflar ad soylu sözcüklerdir. Zarf olacak bir sözcüğün zaman, yer-yön, soru, miktar vb. anlamlarından birini taşıması gerekmektedir (Balyemez, 2023, s. 112). *Sabah çok kötü bir haber aldım* tümcesinde *sabah* sözcüğü zaman bildirirken “Hızlıca kelimesinin kökü isimdir.” tümcesinde *hızlıca* sözcüğü bir tarz bildirmektedir. Bu durum bu sözcüklerin her daim zarf olarak kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Bu sözcüklerin zarf olması için tümce içerisinde yüklem anlamını bu yönleriyle tamamlamaları gerekmektedir. Zarflar eylem, eylemsi, zarf ve sıfatları etkileyen sözcüklerdir. İşlevlerine göre zaman zarfı, yer-yön zarfı, tarz zarfı, miktar zarfı ve soru zarfı olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır (Balyemez, 2023, s. 113). Zarfların *inşallah, Allah vere* gibi örneklerde dilek bildirdikleri; *asla, elbet, kuşkusuz* gibi örneklerde hatırlatma bildirdikleri; *belki, acaba, galiba* gibi örneklerde olasılık bildirdikleri; *ancak, sadece, artık* gibi örneklerde sınırlama bildirdikleri; *aşağı yukarı, az kalsın* gibi örneklerde yaklaşıklık bildirdikleri; *evet, hayır, hayhay, yok* gibi örneklerde cevap bildirdikleri görülmektedir (Balyemez, 2023, s.114).

Bu bölümde, öncelikle Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarındaki sözcük sınıflandırmaları incelenmiş ve araştırmacıların bu hususta iki farklı yaklaşımı benimsedikleri görülmüştür. Birinci yaklaşımda sözcükler adlar, eylemler ve ilgeçler adı altında üç ana gruba ayrılmakta; ad, adıl, sıfat ve

zarflar ad grubunda; ilgeç, bağlaç ve ünlemler ilgeç grubunda yer almaktadır. Eylem grubunda yalnızca eylemlere yer verilmektedir. İkinci yaklaşımda ise sözcükler doğrudan sekiz türe ayrılmaktadır: ad, sıfat, zarf, adıl, ilgeç, bağlaç, ünlem, eylem. Sözcük sınıflandırmalarına dair bilgilerden sonra, çalışmanın temel unsurları olan adlar, sıfatlar ve zarflar ile ilgili araştırmacı görüşleri incelenmiştir. Bu görüşler doğrultusunda ad, sıfat ve zarfların tanımları ile kendi içlerindeki tasnifleri üzerinde durulmuş ve çalışmanın sonraki aşamalarında yapılacak tartışmalar için bir temel oluşturmaya çalışılmıştır.

2. ÖBEK TÜRLERİ VE TÜMCE

Bu bölümde, Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarından öbekler ve tümce hakkında elde edilen bilgiler verilecektir. Tümceleri oluşturan sözcük türleri arasındaki ilişkiler ve bunların bir araya gelme özellikleri söz diziminin alanına girmektedir. Çalışmanın temelini oluşturan ad, sıfat ve zarflar arası geçişler hususu, bu sözcük türlerinin öbek ve tümce içindeki işlevleri ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle öbekler konusunda kaynaklarda yer alan bilgiler verilmiştir. Ardından ad, sıfat, zarf, ilgeç ve eylem öbekleriyle ilgili araştırmacı görüşleri ortaya konulmuştur. Son olarak tümce ve tümcenin özellikleri hususunda dil bilgisi kaynaklarından ulaşılan bilgilere yer verilmiştir.

Söz dizimi (sentaks), doğal dillerdeki tümce kurma ilke ve kurallarını inceleyen dilbilim alt dalıdır. Eski Yunanca “birlikte düzenleme, dizme” anlamına gelen sentaks terimi doğal dillerde nasıl tümce oluşturulacağına dair bir kurallar ve prensipler çalışmasıdır. Söz dizimi terimi herhangi bir dilin tümce yapısına hâkim olan kurallar ve prensipler için de doğrudan kullanılır. Sözdizimi, dilin yatay, bir sistem olduğunu gösterir. Yatayın yazıdaki karşılığı satırdır. Bu diziliş, sestem, biçimbirimlere, biçimbirimlerden, sözcüklere, sözcüklerden öbeklere dilin her seviyesinde mevcuttur.

Anlam ve işlev, dil birimlerinden olan sözcük ve sözcük türleri arasındaki ilişkisel özellikle belirginleşir. Bir sıfatın ad (*sarı kalem*), bir adın ad ile (*kalem kutusu*) birlikteliğinden ortaya çıkan anlam ve işlevi, bir sıfatın ya da adın yalın kullanımda (*sarı, kalem, kutu*) ortaya çıkaracağı anlam ve işlevden farklıdır. Bu noktada, sadece anlamlı ya da görevli dil birimleri, dizimde, bildirişim temelinde anlamı salt anlamlılıkları ya da görevlilikleriyle ortaya koymazlar. Bildirişimi, aynı dizgede birlikte kullanıldıkları diğer sözlük birimlerle sağlarlar. Bir dilde söz öbeklerinin varlığı, onların sözlük birimleşmesiyle sonuçlanıyorsa burada var olan söz öbeklerinin niteliği önem kazanır. Sözlükbilimde böyle bir seçilimin yapılabilmesi için, var olan söz öbeklerinin birlikteliklerinin, birlikteliği oluşturan yapılardan farklı bir anlamlılık ve dağılım göstermesi temel ölçüt olarak kaşıma çıkmaktadır (Özkan, 2007, s. 2).

Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*'nde, dilde yer alan göstergelerin arasında iki farklı ilişki olduğunu ifade etmiştir. Bunlar, yatay ve düşey eksendir. Yatay eksenden kast edilen dizimsel ilişkidir. Düşey eksenden kasıt da birimler arasındaki dizisel ilişkidir. Yatay eksen olarak kabul edilen

dizimsel ilişki tümceyi anlamlandırma açısından önem taşımaktadır. Tümceyi meydana getiren söz grupları veya öbekler arasındaki dizimsel ilişki bozulduğunda tümce anlamında da bozulmalar yaşanmaktadır. Dizimsel yapı anlamın daha doğru ifade edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle tümceyi meydana getiren sözcükler ve söz öbeklerinin işlevleri çelişmez kurallarla belirlenmelidir. Türkiye Türkçesinde dizimsel ilişkiyi oluşturan çekim ekleridir. Çekim eklerinin yanı sıra sözcükler arasında yer alan anlam ilgileri ve sözcüklerin arka arkaya gelme ihtimalleri de dizimsel ilişkiyi belirleyen hususlar arasında yer almaktadır.

Türkiye Türkçesinde dizimsel ilişki kurallı bir tümce gerektirmektedir. Bu kurallı tümceye göre özne-nesne-yüklem şeklinde bir sıralama oluşmuştur. Ancak Türkiye Türkçesinde çalkalamaya izin verilmekte ve çalkalama da olsa tümcedeki dizilişin temel bir dizilişe göre belirlenmektedir. Dizimsel ilişkiyi belirleyen sözcükler ve söz öbekleri kendi arasında yer değiştiremez. Sausure'e göre yeryüzündeki tüm dillerde dizimsel ilişki bulunmaktadır. Dil bilgisi öğrencilerinin aktardıkları kuralların temeli aslında dizimsel ilişkide yatmaktadır. Tümcelerdeki anlatım bozukluklarının büyük bir kısmı dizimsel ilişkilerin göz ardı edilmesinden ortaya çıkmıştır (Onan, 2012, s. 239).

2.1. Öbekler

Sözdizimi ile ilgili çalışmalarda, araştırmacıların öbek terimi ve anlamı üzerine farklı yaklaşımlara sahip olduğu görülmektedir. Araştırmacıların büyük bir kısmı *öbek* terimi yerine *kelime grubu* adlandırmasını tercih etmiştir. Delice (2003, s. 17), birden fazla sözcükten oluşan, anlamında ve yapısında bir bütünlük olan sözcükleri *kelime grubu* olarak açıklamıştır. Araştırmacıya göre, sözcük öbekleri tümce içerisinde bir sözcük türü gibi yer almaktadır. Ergin'e (1993, s. 353) göre, birden fazla sözcüğü bünyesinde bulunduran ve bütünlük anlamı taşıyan sözcükler bir araya gelerek öbek oluşturmaktadır. Erkul (2007, s. 4) da Ergin gibi öbek için *kelime grubu* adlandırmasını kullanarak öbeklerin birer dil birliği olduğunu ve birden çok sözcüğün bir araya gelmesiyle meydana geldiklerini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre, bu birliğin oluşması için anlamsal bütünlüğün bulunması gerekmektedir. Karahan (1991, s. 11) da *kelime grubu* adlandırmasında bulunarak öbeklerin belirli kurallar dâhilinde sıralanan sözcüklerin oluşturduğu topluluk olduğunu aktarmıştır. Usta'ya (2000, s. 209) göre anlamlı ve görevli sözcüklerin meydana getirdiği topluluğun dil bilgisindeki karşılığına *kelime grubu* denmektedir. Beserek (1991, s. 28), birden daha fazla sözcüğün çeşitli etkenler aracılığıyla bir araya gelmesini *kelime grubu* olarak tanımlamıştır. Özkan (2016, s. 45) ise *kelime grubunu* bir söz dizisi olarak kabul etmiştir. Araştırmacıya göre birden çok sözcüğün yapısal ve anlamsal açıdan bir bütünlük içerisinde tek bir öge gibi işlem gören görünümüne *kelime grubu* denmektedir. Altun (2011, s. 11) da Özkan gibi hem anlamsal açıdan hem de yapı bakımından bazı sözcüklerin bir birliktelik oluşturmalarını *kelime grubu* olarak tanımlamıştır. Baskakov (2011, s. 29) ise anlamlı bir sözcüğün ardından gelen başka bir sözcükle bir araya gelmesiyle oluşturdukları topluluğu *kelime grubu* olarak ifade etmiştir. Özmen'e (2013, s. 51) göre iki veya daha fazla birimden oluşan sözcükler *kelime grubu* oluşturur. Bu grubun oluşmasında yapı ve anlam bağı bulunmak zorundadır.

Mehmedoğlu (2006, s. 137), birden çok bağımsız sözcüğün yapısal ve anlamsal bağlar gözetilerek oluşturdıkları bütünü *kelime grubu* olarak adlandırmıştır. Yaman (2000, s. 39), birden çok sözcüğün birtakım ekler veya bazı sözcükler vasıtasıyla bir araya gelerek oluşturdıkları birlikleri *kelime grubu* olarak tanımlamıştır. Araştırmacıya göre, *kelime grupları* tamamlanmamış yargılı birimlerdir. Aynı zamanda *kelime grupları*, tümce içinde tek bir sözcük gibi işlem görürler.

Bazı araştırmacılar ise *kelime grubu* yerine *öbek* adlandırmasını tercih etmiştir. Uzun (2000, s. 18) da öbek terimini, birden çok sözcükle oluşturulan bütünlük olarak açıklamıştır. Gökdayı (2010, s. 1304) ise birden çok sözcüğün yapısal ve anlamsal bütünlük içinde oluşturdıkları sözcük dizisini öbek olarak açıklamıştır. Araştırmacıya göre, öbekler tek bir kavramı işaret ederler ve geçici bir şekilde oluşturulurlar.

Bunların dışında öbekler için farklı adlandırmalar yapan araştırmacılar da bulunmaktadır. Banguoğlu (1990, s. 497), bir sözcüğün taşıdığı kavramı daha belirli hâle getirmek için başka bir sözcükle bir araya gelerek oluşturduğu takıma *belirtme öbeği* demiştir. Araştırmacıya göre bu öbekler herhangi bir yargı bildirmezler. Şimşek (1987, s. 321) de *belirtme öbeği* terimini tercih etmiş; ad soylu sözcüklerin bir yükleme ihtiyaç duymadan oluşturdıkları grup şeklinde bir tanım yapmıştır. Kükey (1975, s. 3), *sözcük öbeği* terimini kullanmış ve bunu tümcede tek sözcük gibi bir görevi olan dil birlikleri olarak açıklamıştır. Kükey'e göre, sözcük öbeklerinin anlamı tümceden daha küçük fakat sözcükten daha büyüktür. Akbayır (2007, s. 94) da *sözcük öbeği* adlandırmasını tercih etmiş; ayrı yazılan ve tümce içinde bir görevi bulunana topluluklar biçiminde tanımlamıştır. Korkmaz (2003, s. 100), belirli kurallara bağlı olarak bir araya gelen birimleri *sözcük öbeği* olarak açıklamıştır. Korkmaz'a göre, sözcük öbekleri kavramlar arasında bir ilişki kurmakla görevlidir. Sözcüklerin yan yana getirilmesiyle oluşan sözcük öbekleri yargı bildirmezler. Karaağaç (2009, s. 129) ise tümce oluşturma özelliği taşımayan ve söz diziminde bir görev üstelenen birimleri *söz öbeği* olarak açıklamış; belirli kurallara göre bir kavramı karşılamak için yan yana gelen sözcüklerin söz öbeği oluşturdıklarını ifade etmiştir.

Öbekler anlamsal, biçimsel ve dizimsel ilişkilere sahiptir. Öbekler, kendilerini oluşturan sözcüklerin anlamlarından ayrı bir anlamı iletir. Öbekleri oluşturan sözcükler arasında belirli anlam ilişkileri bulunur. Bu ilişkiler, aitlik-sahiplik (iyelik), niteleme, belirtme, derecelendirme, rol yükleme, tamamlama ilişkileridir. Aitlik-sahiplik (iyelik) ilişkileri herhangi bir varlık veya kavramın başka bir varlık veya kavrama sahip ya da ona ait olduğunu gösteren ilgi türüdür. Ad tamlamaları buna örnek olarak gösterilebilir.

Niteleme ilişkisi, adların gösterdiği varlık veya kavramların belirginleştirici ve ayırıcı özelliklerini bildiren ilgi türüdür. Niteleme ile varlık veya kavramın kendisine ait, içsel bir özelliği bildirilir. Niteleme sıfatları bu hususa örnek verilebilir. Belirtme ise belirli hâle getirmeyi, herhangi bir varlık ya da kavramı açık ve kesin olarak sınırlandırmayı veya karşılaştırmayı bildiren ilgi türüdür.

Buna belirtme sıfatları örnek gösterilebilir. Belirtme ile varlık veya kavramın kendisine ait olmayan, dışsal bir özelliği bildirilir. Derecelendirme ilgisinde dilde niteleme bildiren sözcüklerin karşıladığı niteliğin karşılaştırma yapılarak benzer, az ya da çok olduğunun bildirilmesi söz konusudur. Buna da niteleme sıfatları ve zarflar örnek verilebilir. Rol yükleme ilişkisinde tümcenin bazı birimleri, anlambilimsel olarak bir veya daha fazla üye gerektirebilir. Bu üyeler, söz konusu birimin anlam aktarabilmesi için mutlaka tümcede bulunması gereken birimlerdir. Geçişli eylemler ve ilgeçler rol yükleme ilişkisine örnek gösterilebilir. Tamamlama ilişkisine göre bazı öbeklerde ilk sözcük ikinci sözcüğün anlamını çeşitli yönlerden tamamlayıcı öge olarak görünmektedir. Zaman, yer, durum, miktar, tarz vb. bildiren sözcüklerle eylem veya eylemsiler arasındaki anlam ilişkisi buna örnektir.

Öbekler anlamsal ve biçimsel özelliklerinin yanında dizimsel özelliklere de sahiptir. Türkçede öbek oluşturmak amacıyla bir araya gelen sözcükler belirli bir sıraya göre dizilir. Bu sıralanışta asıl unsur sonda, yardımcı unsur önde bulunur. Öbekler de bu dizilişe göre sondaki sözcük türünden hareketle adlandırılır. Ad öbeği dendiğinde, öbeğin sonundaki sözcüğün mutlaka ad türünde olması gerekir (Erdem ve Sarı, 2010, s. 329):

Söz diziminde temel birim olarak sözcük yerine öbek kullanılmaktadır. Öbek anlamsal, biçimsel ve dizimsel yönlerden birbirine bağlı, tümcede bir işlevi yerine getirmek üzere geçici olarak bir araya gelen, ardışık veya aralı sözcüklerin oluşturduğu bütündür. Sözdiziminin temel birimi öbeklerdir. Bu çalışmada Türkçede ad öbeği, sıfat öbeği, zarf öbeği, ilgeç öbeği, eylem öbeği olmak üzere beş öbeğin olduğu kabulünden yola çıkılarak inceleme yapılmıştır.

2.1.1. Ad Öbekleri

Ad öbekleri aslında birer ad tamlamasıdır (Koç, 1990, s. 343-344). Bir sözcüğün anlamının net bir şekilde ortaya konması için bazı durumlarda başka bir sözcüğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacı giderme işi ad öbekleri sayesinde oluşmaktadır. Bu tür tamlamalarda birer ad olan tamlayan ve tamlanan yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde her zaman ilk sırada tamlayan yer alır. Daha sonra tamlanan yer olarak anlam ilgisi tamamlanmaktadır. Sözdizimi kaynaklarında, ad öbeği olarak çoğunlukla ad tamlamalarının kabul edildiği görülmektedir. Bu tez çalışmasında tamlama, grup gibi terimler yerine öbek terimi tercih edilmiştir.

Öbekler, özellikleri doğrultusunda biçimsel ilişkilere de sahiptir. Öbekleri oluşturan sözcükler kurallara göre dizilme sırasında yeni biçimlere girebilirler. Söz gelimi ad tamlamalarından oluşan ad öbeklerinde genellikle şu biçimlerinden birisi görülür:

Ad (ilgi) + Ad (iyelik), komşu-(n)un araba-(s)ı

Ad (eksiz) + Ad (iyelik), araba-Ø vergi-(s)i

Ad (eksiz) + Ad (eksiz), toprak-Ø ana-Ø, devlet-Ø baba-Ø

Sıfat (eksiz) + Ad (eksiz), bu-Ø araba-Ø, büyük-Ø araba-Ø

Ad (eksiz) + Eylem (mastar eki), araba al-mak

Ad (ad durum eki) + Eylem (mastar eki), araba-(y)ı sür-mek, araba-(y)a bak-mak, araba-dan nefret et-mek

Zarf (eksiz) + Eylem (mastar eki), yarın-Ø git-mek

Eylem (ulaç eki) + Eylem (mastar eki), al-madan ver-mek

İki ad arasında iyelik ilgisi kurularak oluşturulan bütüne ad tamlaması denir (Ediskun, 1985, s. 114; Korkmaz, 2007, s. 270; Gencan, 1979, s. 158; Banguoğlu, 1995, s. 331; Eker, 2005, s. 462; Ergin, 1993, s. 359-360; Hepçilingirler, 2004, s. 71-72). Ad tamlamalarının iki unsuru bulunmaktadır. Ad tamlamalarında ilk sözcüğe tamlayan (belirten), ikinci sözcüğe ise tamlanan (belirtilen) adı verilmektedir. Bu tür tamlamalarda ikinci sözcük asıl anlamı içinde barındıran unsurdur. İlk sözcük ikinci sözcüğü belirtmektedir (Özkan, 2008, s. 17-19; Ediskun, 1985, s. 114; Atabay, 1976, s. 51; Demir, 2006, s. 277; Ergin, 1993, s. 359-360; Bozkurt, 1995, s. 141-142).

Bozkurt'a (1995, s. 141-142) göre, ad tamlaması bir adın anlamsal açıdan başka bir ada bağlanmasıyla oluşmaktadır. Bu adın anlamının tam olarak oluşabilmesi için başka bir ada, adla veya sıfata ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç sonucu sözcüklerin oluşturdukları birlikler ad tamlaması olarak belirtilmiştir. *Komşu kapısı, komşunun kapısı* örneklerinde böylesi birlikler oluşmuştur.

Hepçilingirler (2004, s. 71-72), tek sözcüklü ad tamlaması olmayacağını belirtmiştir. En az iki sözcükten oluşması gereken ad tamlamalarında eksiklik giderme ilişkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, eksikliği giderilen bir sözcük ile onun bu eksikliğini ortadan kaldıran başka bir sözcük bir araya gelmek zorundadır. Eksikliği gideren ve tamlayan adı verilen bu unsur düşmüşse burada bir tamlamadan bahsetmek mümkün değildir. Hepçilingirler'e (2004, s. 74) göre, tüm tamlamalar, kaç sözcükten oluşursa oluşsun, yalnızca bir kavramı anlatmaktadır.

Ad tamlamaları, bazı durumlarda başka bir ad tamlamasının tamlayanı veya tamlananı olarak kullanılmaktadır. Bu tamlamalar birbirini takip etmiş zincirleme bir tamlama gibi görünse de aslında burada iki unsurlu bir tamlama vardır. Yani ad tamlamalarında hem tamlayan hem de tamlanan birden fazla olabilir (Eker, 2005, s. 462).

Ad tamlamaları aslında birer sözcük öbeğidir (Korkmaz, 2007, s. 270; Banguoğlu, 1995, s. 331). En az iki addan oluşan bu birlikler yüklem bulundurmazlar. Bazı durumlarda *bağlam takımı, ad tümlemesi* gibi terimler de tercih edilmiştir. Bu tür tamlamalarda öge olarak kullanılan birimler birbiriyle yer değiştirebilirler. Bunların yanı sıra araya diğer sözcükler de girebilir (Delice, 2003, s. 37).

Bir ad tamlamasında, tamlayan sözcük ek alırsa *belirtili ad tamlaması*, tamlayanı eksiz olursa *belirtisiz ad tamlaması* denir (Ergin, 1993, s. 361; Banguoğlu, 1995, s. 332; Ediskun, 1985, s. 114).

Dil bilgisi kaynaklarında ad tamlamalarının dört alt başlıkta ele alındığı görülmektedir. Bunlar, araştırmacılara göre adlandırılmaları değişmekle birlikte, belirtili ad tamlaması, belirtisiz ad tamlaması, takısız ad tamlaması ve zincirleme ad tamlaması biçimindedir.

Belirtili tamlamalarda, sözcükler ilgi eki ile iyelik eklerini alırlar. Tamlayana gelen ilgi eki, ünlü ile biten sözcüklerde *-nIn/-nUn*, ünsüz ile biten sözcüklerde *-In/-Un* biçimindedir. Tamlanan ünlü ile bittiğinde iyelik eki *-sI/-sU*, ünsüz ile bittiğinde ise *-I/-U* biçimindedir. Belirtili ad tamlamalarında, ilgi eki alan tamlayan durumundaki sözcük, bu ek aracılığıyla daha net bir bilgi aktaran şekle dönüşmektedir. (Hepçilingirler 2004, s. 74; Bozkurt 1995, s. 142; Ediskun, 1985, s. 114; Delice, 2003, s. 38; Özkan, 2008, s. 19-24; Atabay, 1976, s. 52; Koç, 1990, s. 344; Eker, 2005, s. 463; Gencan, 1979, s. 158; Banguoğlu, 1995, s. 332; Demir, 2006, s. 277-278; Korkmaz, 2007, s. 271).

Bir ad tamlamasının oluşabilmesi için ilgi durumu ekinin kullanılması gerekmektedir. Bu tarz tamlamalarda bazen bu ek yerine ayrılma eki olarak kullanılan *-DAn* ekinin de kullanılabileceği belirtilmiştir (Delice, 2003, s. 38; Ediskun, 1985, s. 115-116). Bu duruma örnek olarak *liseyi tamamlayan öğrencilerden çoğu ve ikimizden hangimiz* tamlamaları verilebilir.

Belirtili ad tamlamaları oluşturulurken tamlayan ve tamlanan konumundaki birimler tek sözcükten oluşabileceği gibi birden fazla sözcükten de oluşabilmektedir. Bazı durumlarda, tamlayan ve tamlananı karşılayan sözcüklerin yeri değişebilir veya yer değiştirmemiş sözcüklerin oluşturduğu tamlamalarda, tamlayan ve tamlanan sözcüklerin arasında başka sözcükler de girebilir (Özkan, 2008, s. 19-24; Koç, 1990, s. 344)

Gencan'a (1979, s. 160) göre, tamlananı sıfat olarak kullanılan ad tamlamaları da bulunmaktadır. Gencan, bu şekilde meydana gelen tamlamaların sıfat tamlamalarından daha net bir anlam taşıdığını belirtmiş; konuyla ilgili *çiçeğin güzeli/güzel çiçek* örneklerini vermiştir. *Ailenin büyüğü/büyük aile* örnekleri sıfat tamlamasına çevrildiğinde anlamın ne denli değiştiği görülmektedir. Banguoğlu'na (1995, s. 333) göre de Türkçede bazı durumlarda sıfat tamlamaları ters çevrilip ad tamlaması kalıbında kullanılmaktadır. *Komşunun iyisi/iyi komşu* örneklerinde bu durum açıkça görülmektedir. Ediskun'a (1985, s. 115-116) göre, niteleme sıfatı olarak kullanılan bazı sözcükler bu tamlamalarda tamlayan veya tamlanan olarak yer alabilirler. *Yeşilin açığı* tamlaması buna örnek verilebilir. Bunun dışında belirtisiz ad tamlamalarında işaret sıfatlarını kullanmak mümkün olmamaktadır. Fakat sayı sıfatları tamlayan veya tamlanan konumlarında kullanılabilmektedir. Belgisizlik ifade eden sıfatlar ile soru sıfatı olarak kullanılan sözcükler yaygın bir şekilde olmasalar da tamlama kuruluşunda görev almaktadır.

Belirtisiz ad tamlamaları ise belirtme anlamını kazandıran sözcükler arasındaki ilişkiyle açıklanmaktadır. Bu belirtme anlamı ise yalnızca ilgi ekinin bulunmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır: *ev duvarı, dağ tepesi, kapı zili* vb. (Hepçilingirler, 2004, s. 74; Ediskun, 1985, s. 115; Delice, 2003, s. 38; Özkan, 2008, s. 25-26; Atabay, 1976, s. 53; Koç, 1990, s. 345; Eker, 2005, s. 463-

464; Gencan, 1979, s. 160-161; Banguoğlu, 1995, s. 334; Demir, 2006, s. 279-280; Korkmaz, 2007, s. 272).

Özkan'a (2008, s. 25-26) göre, belirtisiz ad tamlamalarını oluşturan sözcükler arasında geçici olmayan yani sürekli bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle bazı durumlarda anlamsal açıdan kaynaşma eğilimi göstermektedirler. *Boğaziçi, kalburüstü* gibi birleşik sözcükler bu duruma örnek gösterilebilir. Korkmaz (2007, s. 272) da bu tamlamalarda tamlayan sözcüğün tamlanan sözcüğe bağlılığı olduğunu ve bu bağlılığın net bir şekilde belli olmadığını ancak sürekli olduğunu belirtmiştir.

Eker (2005, s. 463-464), belirtisiz ad tamlamalarının diğer tamlamalardan en önemli farkının söz dizimindeki işlevi olduğunu ifade etmiştir. Örneğin, *anasının kuzusu* ile *ana kuzusu* tamlamalarında sırasıyla, *geçicilik/belirtlilik* ve *sürekli/belirtisizlik* ön plandadır. Bu tarz tamlamalarda tamlamayı oluşturan sözcüklerin arasına bu işlevin bir gerekliliği olarak başka sözcüklerin girmesi beklenmemektedir. İyelik eki açısından da farklı durumlar yaşanabilir. Örneğin bazı durumlarda bu ek düşerek *Galatasaray(ı), Mardin kapı(sı)* biçimindeki kullanımlara rastlanabilir.

Bazı durumlarda ise tamlayan olarak kullanılan unsur sözcük veya söz grubu olabilir. Anlamca kaynaşmaya elverişli olan belirtisiz ad tamlamalarında araya başka sözcüklerin girmesi beklenmez. Bu nedenle *Adalet eski Bakanı* gibi bir kullanım yanlış kabul edilmektedir çünkü tamlamadaki asıl yapı *Adalet Bakanı* yapısıdır. Sıfat olarak kullanılan *eski* sözcüğü aslında tamlamanın tamamını işaret etmektedir. *Edebiyat eski öğretmeni* şeklinde bir kullanım olmayacağı gibi *Adalet eski Bakanı* şeklindeki bir kullanımın da kabul edilmesi mümkün değildir (Özkan, 2008, s. 25-26).

Banguoğlu'na (1995, s. 335-336) göre, belirtili ad tamlamasında olduğu gibi belirtisiz ad tamlamasında da sıfat tamlamasını ters çevirip kullanmak mümkündür: *Aptal kapıcı/kapıcı aptal*. Ediskun'a (1985, s. 121) göre ise belirtisiz ad tamlamalarında, tamlayan tanınmamış özel bir insan adı, tamlanan da o insanın yakınları olursa, bu tamlama, belirtisiz ad tamlaması biçiminde kurulur ve böyle tamlamalar sıfat gibi kullanılırlar: *Ahmet oğlu (Mehmet), Nuri eşi (Huriye)* vb.

Anlamsal açıdan birbirini tamamlayan adlar hiçbir ek almadan bir arada bulunduğu takdirde takısız ad tamlaması oluştururlar. Bu tarz tamlamalarda tamlayan sözcük tamlanan konumunun neye benzediğiyle ilgili mecaz içermektedir. *Yufka yürek* tamlaması bu kullanıma örnek olarak verilebilir (Atabay, 1976, s. 55-56; Koç, 1990, s. 346; Gencan, 1979, s. 162-163; Demir, 2006, s. 282-283).

Gencan'a (1979, s. 162-163) göre, bu tarz tamlamalarda, diğer tamlamalardan farklı olarak araya sözcük girememektedir. Sözcükler yalnızca tamlamanın başına gelebilmektedir. *Küçük demir kalem* tamlaması buna örnek olarak verilmiştir. Koç (1990, s. 346) ise ünvan, akrabalık ve saygı anlamı içeren sözcüklerin de takısız ad tamlaması oluşturduklarını ifade etmektedir.

Bazı araştırmacılar, takısız tamlamaların aslında sıfat tamlaması olduklarını iddia etmektedir. Ediskun (1985, s. 122-123), takısız ad tamlamaları için bazı dil bilgisi kaynaklarında bu başlığın

bulunduğunu fakat kendisinin bu tarz tamlamaları sıfat tamlaması olarak ele aldığını belirtmiştir. Bundan başka, dilimizde yapılma ve benzeme ilgileri göstermeyen, iki addan yapıldıkları hâlde sıfat tamlaması görünüşünde olan tamlamalar da çoktur: *ek ödenek, ek-eylem, can adam, delege arkadaşlar, baş köşe, ana defter, çember kayıp, bağ fiil, sıfat-fiil, toz biber, toz boya, toz şeker, cins temel düşünceler, yasak bölge* vb.

Delice'ye (2003, s. 23) göre de takısız ad tamlaması adlandırması, dil bilgisinde takı yerine ek terimi yaygınlık kazandığı için tutarlı ve doğru bir adlandırma değildir. Bu öbeğin birleşenlerinin yer değiştirmesi mümkün değildir. Bu öbeğin birleşenlerinin yer değiştirmiş şekilde kullanılması, İngilizce yapının çevirisi durumuna düşer ki bu şekilde kullanmak Türkçeye karşı büyük bir duyarsızlık anlamına gelir: [*Otel /Dedeman*], [*Talya /Hotel*] vb.

Özkan (2008, s. 26-27), bu hususta *eksiz tamlama* adlandırmasını tercih etmektedir. Araştırmacıya göre, ad olarak kullanılan sözcüklerin herhangi bir ek almadan oluşturdukları bu yapının temelinde yabancı dillerin kurallarının Türkiye Türkçesine aktarılması yatmaktadır. Dilimize yerleşen Batı kökenli sözcüklerle birlikte özellikle İngilizcedeki ad tamlamasının kalıpları yaygınlık kazanmıştır. Bu tarz tamlamalarda sözcüklerin neden yapıldığı veya neye benzediği noktasında bir ilgi kurulmaktadır. Aslında Türkçede eksiz bir şekilde iki adın yan yana bulunmasıyla meydana gelen öbeklerin sayısı gittikçe artmaktadır.

Eker'e (2005, s. 465) göre ise takısız ad tamlamaları sıfat tamlamalarından farklıdır. Sıfat tamlaması olarak kabul edilen örneklerde çoğunlukla karşıtlık ilişkisi bulunmaktadır. Fakat eksiz tamlamalarda böyle bir durum bulunmamaktadır.

Ad tamlamalarının bir başka türü zincirleme ad tamlamasıdır. Zincirleme ad tamlamalarında, tamlayan ve tamlanan görevindeki sözcükler birer ad tamlaması oluştururlar (Ediskun, 1985, s. 123; Delice, 2003, s. 39; Atabay, 1976, s. 56; Koç, 1990, s. 347; Gencan, 1979, s. 167; Hepçilingirler, 2004, s. 75; Eker, 2005, s. 465-466; Demir, 2006, s. 284). Banguoğlu (1995, s. 338), ad zincirleme ad tamlamalarına *komşunun bahçe duvarı, gece bekçisinin kontrol saati, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcisi* gibi örnekler vermiştir.

Zincirleme ad tamlamalarında, tamlayan ya da tamlanan konumunda bir ad tamlaması olabilir (Eker, 2005, s. 465-466; Korkmaz, 2007, s. 275; Hepçilingirler, 2004, s. 75). Hepçilingirler'e (2004, s. 75) göre tamlayanın yerine bir sıfat tamlaması eklenebilir: *aylık derginin eki*. Benzer bir işlem, tamlanan görevinde bulunan sözcüğün yerine farklı tamlamalar koyarak da yapılabilir: *Ayşe'nin aylık dergisi*.

Sıfat tamlamaları da ad öbekleri içinde yer almaktadır. Ad öbeklerinde, temel sözcüğün yani öbeğin zorunlu kurucusunun daima son sözcük olduğu, ilk sözcüğünse tamamlayıcı öge görevi gördüğü bilinmektedir. Koç'a (1990, s. 349) göre sıfatlar da tümce içinde, daima bir ad öbeği oluşturur. Bu öbeğe sıfat tamlaması denir.

Bazı araştırmacılar, sıfat tamlamasını *sıfat takımı* biçiminde adlandırmıştır (Ediskun, 1985, s. 144; Gencan, 1979, s. 185; Banguoğlu, 1995, s. 342-343; Demir, 2006, s. 308). Sıfat türündeki sözcüklerin asıl görevi adları tamamlamaktır. Bir addan önce gelen, o adı belirten ya da niteleyen bir sıfat ile bir adın veya adılın bir araya gelmesiyle *sıfat takımları* oluşmaktadır (Ediskun, 1985, s. 144; Gencan, 1979, s. 185).

Bu tarz tamlamalarda sıfat görevli sözcük ile adın arasına herhangi bir çekim eki bulunamaz. Sıfat tamlamaları tamamen eksiz bir biçimde oluşurlar. Eğer bir sıfat herhangi bir ek almazsa ve bir adı niteleyerek veya belirterek o adın önünde kullanılırsa sıfat takımını oluşturur. Bu tamlamalar hiçbir ek almadıklarından takısız tamlama olarak adlandırılan tamlamalara benzerler (Banguoğlu, 1995, s. 342-343; Demir, 2006, s. 308; Ediskun, 1985, s. 144). Ayrıca ad görevli sözcüğün başına birden çok sıfat gelebilir. Bazı durumlarda bu tamlamalarda benzetme anlamı ağır basmaktadır (Ediskun, 1985, s. 144).

Gencan'a (1979, s. 185) göre, *sıfat takımları* kuruluş takısı almadıkları üçüncü türlü *ad takımlarına* benzer. Bu hususta sıfat takımına; *güzel kalem, kuvvetli bilek, sağlam kumaş* gibi örnekler verilmiştir. Banguoğlu (1995, s. 342-343), sıfat tamlamaları aslında ad hükmünde bulunduğunu, eğer bir ad bir nesnenin yapıldığı maddeyle ilgili özellik bilgisi içeriyorsa sıfat tamlamasının kurulmuş olduğunu ifade etmiştir.

Sıfat takımı yerine sıfat tamlaması adlandırmasını tercih eden araştırmacılar da yukarıdakilere benzer görüşlere sahiptir. Sıfat tamlamalarında sıfat görevindeki sözcükler kendisinden sonra gelen bir adı nitelemek veya belirtmekle görevlidir. (Delice, 2003, s. 30; Bozkurt, 1995, s. 143-144; Ergin, 1993, s. 359; Atabay, 1976, s. 71-72; Eker, 2005, s. 466-467; Korkmaz, 2007, s. 334). Korkmaz'a (2007, s. 334) ve Delice'ye (2003, s. 30) göre bir ad bir sıfatla birleştiğinde sıfat tamlaması meydana gelir. Bu tamlamalarda sıfat tamlayan konumundadır. Ad ise tamlanan konumunda kullanılmaktadır. Fakat ad ile sıfat arasında önemli bir fark vardır. Ad görevinde kullanılan sözcükler iyelik eki, çoğul eki ve ad durumu ekleri alabilirken sıfat türündeki sözcükler bu ekleri hiçbir zaman alamazlar. Sıfat tamlamalarında sıfatlar adlarla ek almadan bir araya gelirler. Böylelikle sıfat tamlamalarını oluştururlar. Eğer bir sıfat, özelliklerini işaret ettiği bir addan ayrılıp tek başına kullanılmaya başlanırsa sıfat olmaktan çıkarak ad türüne dâhil olurlar. Bu durumda adların aldığı tüm ekleri alabilme hakkına sahip olurlar. Atabay'a (1976, s. 71-72) göre, bu tamlamalarda, sıfata bazı durumlarda yapım ekleri gelebilmektedir. *Yeşilli kadın* tamlaması buna örnek olarak verilmiştir.

Demir kapı ve *aslan asker* tamlamalarında *demir* ve *aslan* sözcükleri birer niteleyici olarak kullanılmaktadır. Bu tamlamalar da *niteleyici + ad* yapısında oldukları için sıfat tamlaması olarak kabul edilmelidir. *Demir* ve *aslan* sözcükleri sıfatların bazı özelliklerine (niteleme vb.) sahip oldukları hâlde, bazı özelliklerine (zarflarla nitelendirilme, karşılaştırma vb.) sahip değildirler. Bu nedenle

demir ve aslan gibi sözcükler niteleyici konumda bulunduklarından içinde yer aldıkları tamlamalar sıfat tamlaması olmalıdır (Gökdayı, 2007, s. 250).

Sıfat tamlamalarında asıl unsur daima addır. Yardımcı unsur ise sıfat göreviyle kullanılmaktadır. Daima eksiz bir şekilde kurulan sıfat tamlamalarında vurgu sıfatta yer almaktadır. Sıfat tamlamaları aslında birer ad grubudur (Ergin, 1993, s. 359; Özkan, 2008, s. 30-34).

Bozkurt'a (1995, s. 143-144) göre, sıfat tamlamalarının kimileri sıfat-fiillerle kurulur. Bu çeşit sıfatlar gerektiğinde çatı ekleri alırlar ve olumsuzları yapılabilir: *Görünen köy, bilinmedik sır, bitemeyecek kavga vb.* Sıfat tamlamaları tümcede ad yerine kullanılır. Bir adla önünde durumunu gösteren sıfattan oluşurlar. Sıfat tamlamalarında, tamlayan durumundaki sıfatların sayısında bir sınır yoktur.

Hepçilingirler (2004, s. 113-114), sıfat tamlamasını *sözcük öbeği* olarak değerlendirmiştir. Bir adın önüne gelen ve o sözcüğün bir özelliğini bildiren sözcük öbekleri sıfat tamlaması olarak ele alınmaktadır. Sözcük sayısı kaç olursa olsun sıfat tamlamaları da aslında ad tamlamaları gibi bir kavramı karşılayan yapılardır. Hem tamlayanı hem de tamlananı sıfat tamlamasından oluşan ad tamlamaları kurulabilmektedir.

Araştırmacılar arasında *ad öbeği* terimini kullanan ve açıklamasını yapanların sayısı oldukça azdır. Uzun (2000, s. 33) ad öbeklerinin baş konumundaki sözcüklerinin bir başka ad veya sıfatla olan birlikteliklerine dayanarak oluştuklarını belirtmiştir. Gökdayı (2018, s. 149) ise ad öbeklerini tanımlarken ad öbeklerinin baş konumunda ad türünden bir sözcük bulunduğunu ifade etmiştir. Gökdayı'ya (2018, s. 150) göre ad öbeğinin oluşması için baş konumundaki sözcüğün ad olması gerekmektedir. *Yolcumun bavulu* ifadesinde bavul sözcüğü baş konumundadır. Baş konumundaki sözcük ad olduğu için bu ifade ad öbeği olarak kabul edilmelidir. Aynı şekilde *telaşlı yolcu* şeklindeki bir dizim de baş konumundaki yolcu sözcüğünün ad olmasından kaynaklı ad öbeğidir. Araştırmacıya göre, ad öbeklerini oluşturan sözcüklerin arasında birtakım ilişkiler bulunur. Bunlar belirtme, niteleme, iyelik veya tamamlama ilişkileridir. Bu ilişkilerin temelinde anlamsal nokta bulunmaktadır. *Yolcumun bavulu* ad öbeğinde yolcumun sözcüğünün işaret ettiği kavramın bavulu sözcüğünün gösterdiği kavrama sahip olduğu görülmektedir.

Gökdayı'ya (2018, s. 150) göre ad öbeklerini oluşturan sözcükler belirli hususlar dâhilinde bir araya gelmektedir. Söz gelimi ad öbekleri yalın iki addan, yalın birinci ad ile iyelik ekine sahip ikinci addan, ilgi ekine sahip birinci ad ve iyelik eline sahip ikinci addan, ilgi ekine sahip birinci addan ve yalın bir addan, ad durum ekine sahip bir addan ve bir mastardan, yalın bir sıfat ve yalın bir addan, sıfat görevinde kullanılan bir ortaç ve yalın bir addan, bir zarf ve bir mastardan oluşmaktadır.

Gökdayı (2018, s. 153) ad öbeklerinin tümcede özne, nesne veya dolaylı tümleç olarak bulunabileceğini belirtmiştir. Araştırmacıya göre ad öbekleri ek-eylem alarak yüklem içerisinde de bulunabilmektedir. Ad öbekleri ya tümcenin bir ögesi olmalı ya da tümcenin bir ögesiyle örtüşmelidir.

Ad öbeklerinin tümce içerisindeki işlevini belirlemek için çekimli eylemi değerlendirmek gerekmektedir.

2.1.2. Sıfat Öbekleri

Ad öbeğinden farklı olarak baş konumundaki sözcük sıfat olan öbekler Gökdayı (2018, s. 153) tarafından sıfat öbeği olarak tanımlanmıştır. Araştırmacıya göre, Türkiye Türkçesinde sıfat görevli sözcükler bağımsız hareket edebilen sözcükler değildir. Bir sözcüğün sıfat olarak kabul edilmesi için dizimsel açıdan bir addan önce gelmesi ve bu adı nitelemesi ya da belirtmesi gerekmektedir. Gökdayı (2018, s. 154), sıfatların bağımsız sözcükler olmaması nedeniyle sıfat öbeklerinin meydana geldiklerini belirtmiştir. Araştırmacıya göre, *büyük bavul* ifadesi geleneksel dil bilgisine göre sıfat tamlaması olarak kabul edilmektedir. Ancak bu dizimin evrensel dil bilgisine göre sıfat tamlaması değil ad öbeği olarak kabul edilmesi daha doğru olacaktır. *Çok büyük bavul* şeklinde bir dizimde ise *çok büyük* ifadesi bir zarf ve bir sıfattan oluşan sıfat öbeği olarak kabul edilmelidir çünkü bu dizimde baş konumundaki sözcük yani *büyük* sözcüğü sıfat görevinde kullanılmıştır. Sıfat öbeklerinin biçimsel özellikleri şu şekildedir:

Ad (yönelme durumu eki) + Sıfat (eksiz), ülkesi-(n)e bağlı (insan)

Ad (ad durum eki) + Eylem (ortaç eki), adres-i bil-en (çocuk)

Ad (eksiz) + Eylem (ortaç eki), para-Ø say-an (makine)

Zarf (eksiz) + Sıfat (eksiz), daha-Ø az-Ø (insan)

Zarf (eksiz) + Eylem (ortaç eki), yarın-Ø kalk-an (tren)

Gökdayı (2018, s. 154), çalışmasında sıfat öbeklerinin çok sözcüklü olanlarını da açıklamıştır. Bu öbekleri oluşturan sözcükler arasında tamamlama ve derecelendirme açısından anlam ilişkileri bulunmaktadır. *İlkelerine bağlı* öbeği incelendiğinde birinci sözcükte kastedilen anlamın aktarılması için ikinci sözcük tamamlayıcı bir görev üstlenmiştir. Bu dizimi *ilkelerine çok bağlı (insan)* olarak değiştirdiğimizde zarf konumundaki ikinci sözcüğün sıfat konumundaki üçüncü sözcüğün bildirdiği niteliği derecelendirdiği görülmüştür.

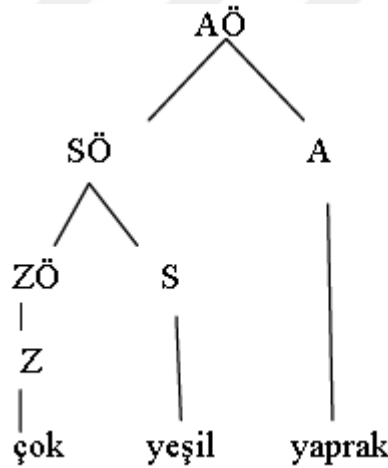
Sıfat öbeklerini oluşturan sözcükler de ad öbeklerini oluşturan sözcükler gibi belirli kurallara göre bir araya gelmektedir. Gökdayı'ya (2018, s. 154) göre bu biçimlenme kuralları arasında en yaygın olanı, sıfat öbeklerini oluşturan sözcüklerin çekim eksiz kullanılmalarıdır. Bu kurala göre sıfat öbekleri yalın bir sıfattan, yönelme eki almış bir ad ve bir sıfattan, her ikisi de ek almamış bir zarftan ve sıfattan, ad durum eki almış bir ad ve ortaçtan, ad durum eki almış bir ad ve iyelik eki almış bir ortaçtan, ek almamış bir zarftan ve iyelik eki almış bir ortaçtan oluşmaktadır. Gökdayı (2018, s. 155), sıfat öbeklerinin bu altı farklı yapıda oluştuklarını belirtmiştir.

Gökdayı'ya (2018, s. 155) göre, sıfat öbekleri üç farklı dizilişle oluşmaktadır. Araştırmacıya göre sıfat öbeği oluşturan sözcükler tek sıfattan oluşabilir, bir ad ve bir sıfattan oluşabilir ya da bir zarf

ve bir sıfattan oluşabilir. İşlevsel açıdan bakıldığında ise sıfatların adlardan bağımsız hareket edemedikleri görülmektedir. Bu nedenle sıfat öbekleri, tümcenin herhangi bir ögesiyle örtüşemezler. Sıfat öbeklerinin mutlaka ad öbeklerinin içinde yer almaları gerekmektedir (Gökdayı, 2018, s. 156).

Sıfatlar, kendi öbeğini tek başına kurabilmesinin yanı sıra başka sözcüklerle birlikte de öbek kurabilir. Bu duruma, *güzel (kızlar)* ve *Tarkan'a hayran (kızlar)* örnekleri verilebilir (Uzun, 2000, s. 135). Bir sıfatın öbek genişlemesi ise sınırlı sayıdaki dereceleme zarfıyla olur: *en genç, çok olgun*. Sıfat öbeklerinin farklı durum eki almış ad soylu sözcüklerle genişlediği de görülebilir: *vatanına bağlı, gözlerden ırak* (Uzun, 2000, s. 34).

Sıfat öbeği olan *yeşil yaprak* ve *çok yeşil yaprak* örnekleri incelendiğinde bunların birbirine benzer görünmekle birlikte farklı yapılar olduğu açıktır. *Yeşil yaprak* örneğinde, *yeşil* sözcüğü *yaprak* adını nitelemektedir. *Çok yeşil yaprak* örneğinde ise *çok* sözcüğünün aslında *yaprak* sözcüğüyle bir anlam ilgisi yoktur. Bu sözcük *yeşil* sözcüğüyle anlam ilgisine sahiptir. Bu yüzden *çok yeşil* öbek olarak adı nitelemektedir (Erdem ve Sarı, 2010, s. 331).

2.1.3. Zarf Öbekleri

Zarf öbekleri de sıfat öbekleri gibi baş konumundaki sözcüğe göre ortaya çıkmaktadır. Gökdayı (2018, s. 156), baş konumunda zarf bulunan sözcükleri zarf öbeği olarak tanımlamıştır. Araştırmacıya göre birtakım sözcükler diğer sözcüklerle kurdukları ilişkilerden dolayı zarf görevinde bulunurlar. Türkiye Türkçesinde zarflar birçok sözcükle ilişkilidir. Eylemler, eylemsiler, zarflar ve sıfatlar; zarf türündeki sözcüklerle ilişki kurarlar. Zarflar ilişkili oldukları bu sözcüklerin anlamlarını daraltır, sınırlar veya belirtir. Türkiye Türkçesinde zarf olarak kullanılan sözcüklerin özel bir biçimi yoktur. Bu sözcükler bir sıfat veya zarfın önünde zarf olarak yer alabilmektedir. Zarf öbekleri tek başına bir zarftan da oluşabilmektedir. Gökdayı (2018, s. 157), tek sözcüklü zarf öbeklerinin çoğunlukla ek almadığını belirtmiştir. Çok sözcüklü zarf öbekleri ise farklı şekillerde oluşabilmektedir. Eksiz zarf görevli iki sözcükten, yalın bir ad ve bir ulaçtan, ad durum eki almış bir ad ve bir ulaçtan oluşan zarf öbekleri bulunmaktadır. Gökdayı'ya (2018, s. 158) göre zarf öbeklerinin

tümce ögelerinde doğrudan karşılıkları bulunmaktadır. Bu karşılıklar zarf tümleci olarak adlandırılmıştır. Zarf öbeklerinin biçimsel özellikleri şu şekildedir:

Zarf (eksiz) + Zarf (eksiz), daha-Ø neşeli-Ø konuştu

Ad (ad durum eki) + Eylem (ulaç eki), ağaç-lar-ı al-ıp gittiler

Ad (eksiz) + Eylem (ulaç eki), para-Ø al-madan çıktık

Zarfların öbek kurması iki şekilde gerçekleşir. Birincisi, geleneksel yaklaşımla sözcük grubu görünümünde olan ama aslında başı bir ad olan öbeğin biçimbilimsel sıfır türetim süreciyle zarf öbeği özelliği kazanması şeklindedir (Uzun, 2000, s. 139). İkincisi ise bir zarfın başka bir zarf tarafından nitelenmesi şeklindedir (Uzun, 2000, s. 140).

2.1.4. İlgeç Öbekleri

Baş konumunda yer alan bir ilgecin kendisinden önceki bir adla ilişkilendirilmesiyle kurulan öbekler ilgeç öbeği olarak tanımlanmıştır (Gökdayı, 2018, s. 158). Sözcüklerin birbiriyle kurdukları ilgiler ilgeçler aracılığıyla sağlanmaktadır. Aynı zamanda ilgeçler yalnızca sözcük ya da söz öbekleriyle bir tümcede yer aldıkları anda bir işlev ve anlam kazanmaktadır. İlgeçler anlam taşıyan birimlerdir fakat tek başlarına bir tümce kurmada yer alamazlar. İlgeçlerin anlamları tek başınayken değil başka sözcüklerle bir arada kullanıldıklarına ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ilgeçler başka sözcüklerle birlikte kullanılmalıdır. Bu kullanım neticesinde ilgeç öbekleri oluşmaktadır. İlgeç ve öncesinde kullanılan ad ya da adıl arasında rol yükleme ilişkisi bulunmaktadır. İlgeçlerin anlamlarının ortaya çıkması için ilgeçlerden önce kullanılan bir ad ya da adıl kullanılması zorunluluğu oluşmaktadır. Bu sayede tümce kuruluşuna katılabilmektedir.

İlgeçler her zaman eksiz bir kullanıma sahiptir. İlgeçlerden önce gelen sözcükler ise birtakım ekler alabilmektedir. İlgeç öbekleri yalın hâlde bulunan bir ad ve ilgeçten (*çocuk gibi*), ad durum eki almış bir ad ve ilgeçten (*eve kadar*), ilgi durumu eki almış bir adıl ve ilgeçten (*benim ile*) oluşmaktadır. İlgeç öbeklerinin diziliş şekli tek şekilde olmaktadır. Buna göre ilgeç öbekleri ad (ya da adıl) ve ilgeç şeklinde bir dizilişe sahiptir (Gökdayı, 2018, s. 159). İlgeç öbeklerinin biçimsel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Ad (eksiz) + İlgeç (eksiz), Ali-Ø için-Ø, o-Ø kadar-Ø

Ad (ilgi) + İlgeç (eksiz), bu-(n)un gibi-Ø, sen-in kadar-Ø

Ad (yönelme durumu eki) + İlgeç (eksiz) ev-e doğru-Ø, sabah-a dek-Ø

İlgeç öbekleri, tümce içerisinde farklı ögelerde yer alabilmektedir. “Senin gibi bekledi.” tümcesinde zarf tümleci olarak, “Bu yemekler misafir içindir.” tümcesinde yüklem içinde yer alarak, “Kömür gibi gözleri var.” tümcesinde öznenin içinde kullanılmıştır (Gökdayı, 2018, s. 159). Dolayısıyla ilgeç öbekleri hem tek başına bir tümce ögesi olarak hem de tümce ögesinin bir parçası olarak kullanılmaktadır.

Dinçer (2009, s. 802) de Türkiye Türkçesinde ilgeç öbeklerinin yapı ve işlevleri ile ilgili görüş bildiren araştırmacılarıdır. Dinçer'e göre *ad+yalın durum+ilgeç* şeklindeki bir dizilim sonucu oluşan ilgeç öbekleri karşılaştırma, neden sınırlandırma, zamanda sınırlama, benzetme, tahmin, karşıtlık, miktar, birliktelik gibi işlevlere sahiptir (Dinçer, 2009, s. 802). *Ad+yönelme durumu+ilgeç* şeklindeki bir dizilim sonucu oluşan ilgeç öbeklerinin şaşırtma, benzetme, zamanda belirsizlik, sonuç, yönelme, miktar gibi işlevlere sahip olduğu görülmüştür (Dinçer, 2009, s. 803). *Ad+ayrılma durumu+ilgeç* şeklindeki bir dizilim sonucu oluşan ilgeç öbeklerinin başlangıç, üstünlük, yönelme, sınırlandırma gibi işlevleri taşıdığı anlaşılmıştır (Dinçer, 2009, s. 804). *Ad+ilgi durumu+ilgeç* şeklindeki bir dizilim sonucu oluşan ilgeç öbeklerinin benzetme, neden, derece, ölçü gibi işlevlere sahip olduğu görülmüştür (Dinçer, 2009, s. 804). *Ad+belirtme durumu+ilgeç* şeklindeki bir dizilim sonucu oluşan ilgeç öbeklerinin derece ve zaman gibi işlevler taşıdığı görülmüştür (Dinçer, 2009, s. 805). *Ad+ vasıta durumu+ilgeç* şeklindeki bir dizilim sonucu oluşan ilgeç öbeklerinin ise bağlama, birliktelik, karşıtlık gibi işlevleri olduğu ortaya çıkmıştır (Dinçer, 2009, s. 805).

Boz (2018, s. 757) da ilgeçlerin dil bilgisel anlamlı sözcükler olduğunu ifade etmiştir. Bu tür sözcüklerin sözlüksel anlamlı sözcükler gibi göndergesel bir karşılıkları bulunmamaktadır. İlgeçler ad, adıl gibi sözlüksel anlamlı sözcüklerle kurdukları anlamsal ilişkiler neticesinde söz dizimsel yapılarda yer alırlar. Bu yapılardaki karşılıkları ise ilgeç öbeği şeklindedir. İlgeç türündeki sözcükler sözlüksel anlamlı sözcük olmadıklarından bu sözcüklerin tek başlarına kullanılması yerine öbek kurarak kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle ilgeçlerin varlığı için söz dizimsel bir yapı şarttır (Boz, 2018, s. 751). İlgeç öbeklerinde zorunlu tamlayıcılara ad durum ekleri eklenmektedir. Bununla ilgili *biz+e göre, şiir+e dair, Ahmet+ Ø gibi, çocuk+ Ø için* gibi örnekler verilebilir (Boz, 2018, s. 757).

2.1.5. Eylem Öbekleri

Birbirine yakın olan ögelerin arasında meydana gelen bütünlük, öbeği oluşturmaktadır. Aslında birden çok sözlüksel öge bir araya gelerek öbekleri meydana getirmektedir. Öbeklerde her zaman bir “merkez” bulunmaktadır. Bu merkeze öbeğin başı denir. Öbeğin başının eylem olduğu öbekler, eylem öbeği olarak kabul edilmektedir (Uzun, 2000, s. 18; Gökdayı, 2018, s. 160).

Eylem öbekleri farklı şekillerde oluşabilmektedir. Sözgelimi eylem öbekleri yalnızca bir eylemden oluşabilmektedir. Bir eylemden daha fazla içeriğe sahip eylem öbekleri de vardır. Örneğin eylem, geçişli ise eylem öbeği sözdizimsel yapıda nesne görevini üstlenecek bir ad öbeği içeriyor demektir (Uzun, 2000, s. 141). Örnek olarak *kitap oku-* eylem öbeği verilebilir. Bunların dışından ilgeç öbekleri ve zarf öbekleri de birer eklenti olarak eylem öbeklerine katılabilir. Sözgelimi *büyük bir şevkle saatlerce kitap oku-* eylem öbeği bu durumu kanıtlamaktadır (Uzun, 2000, s. 142).

Gökdayı'ya (2018, s. 160) göre, bir ek eylem de kendisinden önce gelen bir ad öbeğiyle bir araya gelerek eylem öbeği meydana getirmektedir. Diğer sözcük türlerinden farklı olarak eylemler bütün tümceyi yöneten unsurlardır. Bu sebeple tümcenin aktarmak istediği anlamı doğru bir şekilde

ifade etmek için eylemler önem taşımaktadır. Eylemlerin öne çıkan özelliklerinden biri tümce öğelerini seçebilmesidir. Bu durum *eylemin yönetim çerçevesi* olarak bilinmektedir. Eylemler bazen bir bazen birden fazla üye yani tümce ögesi gerektirebilir. Örneğin *koş-* bir üye gerektiren geçişsiz bir eylemdir. “Ali koştu.” gibi tümcede ise bir eylemin yanında bu bildirilen işi yapan da bulunmaktadır. Anlam aktarımı için bu tümceler yeterlidir. “Ali elmayı Ayşe’ye verdi.” tümcesinde ise *ver-* eylemi ayrı ayrı üç üye gerektirmektedir.

Eylemler, tümcenin anlam aktarımında bulunabilmesi için üyelerine birtakım anlamsal roller yükler. Bu rollerden *edici* rolü canlı ve işi yapanı, *etkilenen* rolü işten etkilenen nesneyi, *deneyimci* bir işten duygusal olarak etkileneni, *konu* bir işte yer alan ama etkilenmeyi, *hedef* eylemin yapılma yönünü, *kaynak* eylemin başlangıcında ve çıkış noktasında bulunanı, *yer* eylemin gerçekleştiği konumu, *yararlanıcı* eylemde bildirilen işten yararlananı, *araç* eylemin yapılmasında kullanılanı göstermektedir. Eylemler bu üyeler sayesinde tümcenin anlam bütünlüğünün oluşmasına katkıda bulunur. Bu nedenle eylem öbeklerini oluşturan eylem ve diğer sözcükler arasında anlamsal rol yükleme ilişkisi mevcuttur (Gökdayı, 2018, s. 160).

Eylem öbekleri birtakım yapısal kurallara göre şekillenmektedir. Bu kurallara göre eylem öbekleri ek almamış bir ad ile eylemden (*araba sürdük* gibi), ad durum eki almış bir ad ve eylemden (*çayı içmiş* gibi), yalın durumdaki bir zarf ve eylemden (*içeri girdik* gibi), bir ulaç ve eylemden (*bağırarak konuştu* gibi), bir ad öbeği ve ek eylemden (*küçük bir çocuğu* gibi) oluşmaktadır. Bu kurallardan anlaşılacağı üzere eylem çoğunlukla eylem çekim ekli kullanılmaktadır. Ancak bazı durumlarda eylemlerden geçici olarak ad, sıfat ve zarf yapan eylemsilerle eylemlerin çekim eki almadan eylem öbeği oluşturdıkları ve ondan sonra gelen mastar, ortaç ya da ulaç ekleriyle ad öbeğine, sıfat öbeğine veya zarf öbeğine dönüştükleri görülmektedir (Gökdayı, 2018, s. 160).

Altı farklı yapısal kurala göre şekillenen eylem öbeklerinin diziliş özellikleri incelendiğinde dört ayrı dizilişe sahip oldukları görülmektedir. Buna göre eylem öbeklerini oluşturan sözcükler tek bir eylem, ad ve eylem, zarf ve eylem, ad ve ek eylem sırasıyla dizilmektedir (Gökdayı, 2018, s. 161).

Ad (eksiz) + Eylem (eylem çekim eki), para-Ø ver-di-m

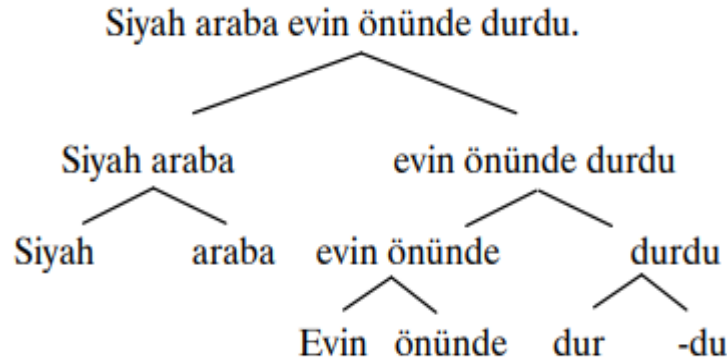
Ad (ad durum eki) + Eylem (eylem çekim eki), para-(y)ı ver-di-m

Zarf (eksiz) + Eylem (eylem çekim eki), yarın-Ø gid-eceğ-(i)m

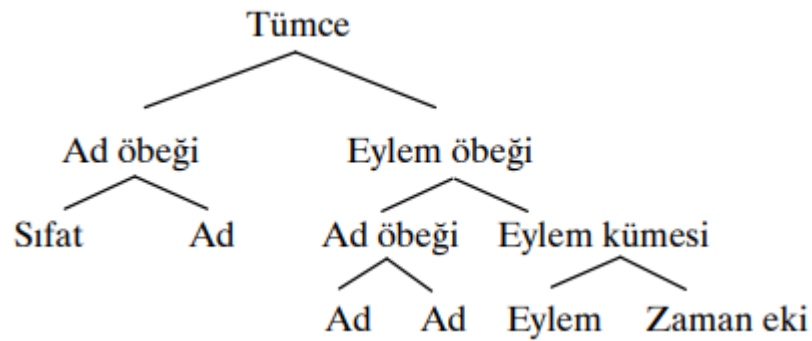
Eylem (ulaç eki) + Eylem (eylem çekim eki), bekle-meden git-ti-Ø

Eylem öbekleri işlevsel açıdan yüklemi ya da yüklem grubunu oluşturmaktadır. Özneyi gösteren ad öbeği dışındaki tümcenin geri kalan tüm unsurları eylem öbeğine dâhil edilmektedir. Eylem soylu yüklem bulundugu tümcede eylem öbeğinin başı yüklemle örtüşür. Ad soylu yüklem bulundugu tümcelerde ise özneyi karşılayan ad dışında geri kalan tüm tümce üyeleri yükleme dâhil edilir (Gökdayı, 2018, s. 162).

Göçer (2008: 117), tümcenin çözümlemesinin kurucularına ayrılarak gerçekleştiğini ifade etmiştir. Tümce temelde iki öbeğe ayrılır. Bu ayırma işleminin en küçük birimlere varana kadar devam etmesi beklenir:

Ayırma işleminin neticesinde tümcenin kurucularının olduğu unsurlar ortaya konur:

Buradaki yardımcı ögeler ad öbeği, eylem öbeği, sıfat, ad vb. ögelerdir. Söz dizimsel açıdan sözcükler, ses bilimsel açıdan sesbirimler tümceyi oluşturan öge olarak kabul edilmektedir (Göçer, 2008, s. 117).

Eylemlerin kılınış grupları onlarla birlikte kullanılan tümleç veya belirteçlerle değişebilmektedir. Sözelimi *koş-* eylemi tek başına kullanıldığı zaman hareket bildiren bir eylemdir. Oysa *bir kilometre koşmak* eylemi başarımlı eylemdir çünkü bir kilometre koşulduğu zaman eylem de doğal olarak sona erer ve o mesafede koşma deneyimi sonucu ortaya çıkar. Aynı şekilde şarkı söylemek hareket bildiren bir eylem iken iki şarkı söylemek başarımlı eylemi olarak kabul edilir. İki şarkı bittiği zaman eylem de sonuçlanmış olur. Bu nedenle eylemler kılınış açısından eylem öbeği olarak değerlendirilmelidir (Turan, 2013, s. 288).

2.2. Tümce

Bir dile ait olan düşünme yönteminin söz ya da yazıyla ifade birliği tümce olarak tanımlanmaktadır. Tümcenin yargı bildirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra sorma, isteme, temenni vb. kavramları da içinde bulundurmaktadır (Ergin, 2019, s. 392; Göçer, 2008, s. 102; Turan, 1999, s. 310; Ağca, 2005, s. 80; Karaağaç, 2012, s. 498). Bir tümcenin en temel anlambirimi yüklem olarak

kabul edilmektedir. Bir söz dizimine tümce diyebilmek için o dizgenin eksiltili ya da eksiltisiz bir şekilde yükleme yaslanması gerekmektedir. Bu nedenle yüklem ögesi olmayan bir söz dizimini tümce olarak tanımlamak mümkün değildir. Bir tümcenin oluşabilmesi için en az birinin özne ya da nesne olması şartıyla tamamlayıcı öğelerden oluşan bir yüklem bulunması şarttır. Bunların dışında tümce gerçekliği de göz ardı edilmemelidir. Tümce kavramının insan zihninde şekillenmesine katkıda bulunan ve tümcenin hangi gerçekliğe yaslandığı da kılış, oluş, durum sözcükleriyle karşılık bulmaktadır. Bu sebeple bir tümcenin kılış, oluş ve durum bildirmesi gerekli olan anlambirimcikler arasındadır (Delice, 2012, s. 38-39). Delice'ye (2012, s. 39) göre, tümcenin tanımı şu şekilde olmalıdır: "Tümce bir yükleme -biri mutlaka özne ya da nesne olmak şartıyla- ona bağlı en az bir tamamlayıcıdan oluşan ve bir kılış, oluş ya da durum bildiren söz dizimidir."

Söz dizimi ve tümce arasında bir ilişki bulunmaktadır. Konuşma, yazma ve düşünmede en küçük birlik olan tümcelerin nasıl sıralanacağı söz dizimiyle açıklanmaktadır. Tümceleri oluşturan sözcük türleri arasındaki ilişkiler ve bunların bir araya gelme özellikleri söz diziminin konu alanıdır (Göçer, 2008, s. 102). Chomsky'nin 1955 yılında yazdığı fakat 1975 yılında yayımlanan *The Logical Structure of Linguistic Theory (Dil Kuramının Mantıksal Yapısı)* adlı çalışması, tümce kavramından hareketle tümceyi oluşturan öbeklerin ve bu öbeklerin nasıl şekil aldığı, öbeklerin bir araya gelme kurallarının ortaya konması açısından önem taşımaktadır. Bu kurama göre, tümce, dil konuşucularının ürettiği bir kavramdır. Tümceler sözcüklerden oluşmakta ve bir düşüncüyü anlatmaktadır. Söz diziminin temel inceleme nesnesi tümcedir. Tümce ayrıca aynı biçimi barındıran sözcelerin soyutlanmış hâlidir (Özgen, 2021, s. 18; Parlak, 2023, s. 67).

Tümceyi oluşturan unsurlar tek bir yükleme veya birden çok yükleme bağlanarak tümceyi meydana getirmektedir. Tümcenin taşıdığı özellikler tümcenin öğelerine ayrılarak çözümlenmesiyle ortaya konmaktadır. Bu şekilde sözcüklerin kattıkları anlam da açıklığa kavuşmaktadır (Göçer, 2008, s. 102). Tümce çözümlemesiyle Chomsky'nin temellerini attığı üretken dönüşümlü dil bilgisinin mantıksal yapısına uygun hareket edilmiş olunmaktadır. Chomsky bu hususta söz diziminin üretici bileşen olduğunu vurgulamıştır (Göçer, 2008, s. 106).

Dilin anlama ve anlatma eylemlerini gerçekleştirebilmesi için o dile ait sözcüklerin belirli kurallara göre anlam öbekleri oluşturmaları temel bir ilkedir. Genelde bu anlamlı öbeklere tümce denilmektedir. Tümcede anlamı üzerinde taşıyan ve tümcenin temel unsuru kabul edilen yüklem tümcenin sonunda bulunur (Karahana, 2023, s. 10; Ağca, 2005, s. 80; Parlak, 2023, s. 67).

Tümce dilde anlam aktarımı için temel birimdir (Daşdemir, 2015, s. 119; Karahana, 2023, s. 9; Eker, 2015, s. 339). Tümcenin oluşabilmesi için sözcüklerin dil bilgisel kurallar dâhilinde yan yana dizilmeleri gerekmektedir (Gökdayı, 2017, s. 3). Herhangi bir tümcenin doğru olabilmesi için dil bilgisel kuralların yanı sıra kabul edilebilir bir tümce olması da gereklidir. Söz gelimi "Ali paketin içinden hediyeleri çıkardı." gibi bir tümce dil konuşucuları açısından düşünüldüğü zaman *Ali* adlı

birisinin paketin içindeki hediyeleri çıkarma eylemini gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. Bu ifade etme şekli söz konusu eylemin yapıldığını gören birisi tarafından eylemin gerçekleştirildiğini başkalarına ifade etmek için gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu tümce hem kendisini oluşturan sözcükler açısından hem de sözcüklerin aktardığı anlam açısından kabul edilebilir bir tümcedir. Tümcenin dil bilgiselliği incelendiğinde iletmek istenen anlamın doğru bir şekilde iletildiği görülmektedir. Ayrıca bu sözcükler kurallara göre sıralanmıştır. Özneyi yani işi yapanı gösteren ad olan *Ali* tümcenin başında, çekimli eylem yani yapılan işi bildiren *çıkardı* tümcenin sonunda yüklem olarak, nesne olarak kullanılan *hediyeleri* yüklemden hemen önce, eylemin bildirdiği işin çıkış noktasını gösteren tümlecini (*paketin içinden*) öbek hâlinde yer almıştır. Tümce kuruluşunda sözcüklerin kendi aralarındaki dil bilgisel ilişkileri sağlayan eklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda bu tümcenin hem dil bilgisel kurallara uygun olduğu hem de anlamsal açıdan kabul edilebilir bir tümce olduğu ortaya çıkmaktadır (Gökdayı, 2017, s. 4).

Tümceler tek bir sözcükten veya sözcük öbeklerinden meydana gelirler (Ağca, 2005, s. 80). Tümcenin ikinci derece önemli ögesi öznedir. Öznenin varlığı tek sözcüklük bir tümcede bile yüklem taşıdığı kişi ifadesinden anlaşılabilir (Karahan, 2023, s. 11). Tümcelerin yüklendikleri anlamı kişi, yer, zaman yönlerinden tam olarak ifade edebilmesi için özne, nesne ve tümleçlerle desteklenmesi gerekmektedir (Ağca, 2005, s. 80).

Her tümce; yapısında bulunan sözcük ve eklerin yönlendirdiği soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlam özelliklerinden birine sahiptir. Bir tümce hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun mutlaka olumlu ya da olumsuz bir anlam taşır. Tümcelerin temel anlam özelliği olumluluk ve olumsuzluktur (Karahan, 2023, s. 103).

Tümcelerle ilgili yapılarına göre basit, birleşik, sıralı; anlamlarına göre olumlu, olumsuz; öğelerinin dizilişine göre kurallı, devrik; yüklemine göre ad, eylem tümceleri olacak şekilde bir gruplama esas alınmaktadır. Bu gruplamaya çatısına göre incelemenin de alınabileceğini belirten araştırmacılar da bulunmaktadır (Göçer, 2008, s. 110). Bloomfield'in temelini attığını, Harris'in geliştirdiği dağılımsal dil bilim anlayışı üzerine Chomsky'nin üretken dil bilgisi ile olgunlaşan bir anlayış oluşmuştur. Chomsky'e göre söz dizimi bileşeni derin yapıları üreten bir taban ve bunları yüzey yapılarına aktarıp uygulayan dönüşümsel bir bölüm içermektedir. Bir tümcenin derin yapısı aslında anlamsal bileşendir. Yüzey yapısı ise sesbilim ile ilgilidir. Bir tümcenin nasıl oluştuğunu açıklamakla görevli olan yaratıcı bölümü söz dizimi sayesinde ortaya çıkmaktadır (Göçer, 2008, s. 116).

Dil dizgesi incelendiğinde tümcenin herhangi bir ögesi yerine başka bir tümcenin konulabildiği görülmektedir. Bu durum dildeki sonsuzluk yolunu açacaktır. Sözgelimi “Ali tatilini düşünüyor.” tümcesinde *tatil* yerine tümcesel bir anlatım yapıldığında “Ali tatile nasıl çıkacağını düşünüyor.” şeklinde bir işlem yapılabilir. Bu işlem sayesinde birbirinin içine yerleştirilmiş

yeni yeni tümceler üretmek mümkündür. Bu nedenle tümce üretme işi; yerine koyma, yer değiştirme gibi dönüşümsel olanlar da dâhil olmak üzere sınırlı sayıda kuralla sınırsız sayıda gerçekleştirilmektedir (Uzun, 2000, s. 9).

Anlamı bütün boyutlarıyla yansıtmada tek bir tümcenin yeterli olmadığı zamanlarda tümcelerden oluşan dil birliklerine başvurulur. Bu birlikler çok boyutlu bir anlatım için yan yana gelen tümcelerin bağlama edatlarıyla, ortak tümce öğeleriyle, ortak kip ve kişi ekleriyle veya çeşitli anlam ilişkileriyle birbirlerine bağlanmalarından oluşurlar (Karahana, 2023, s. 85).

Bu bölümde, öbekler, öbek türleri ve tümce konularında Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarından elde edilen bilgilere yer verilmiştir. Sözcüklerin ad, sıfat ya da zarf oluşunu belirleyen hususun bunların dizim içindeki ilişkileri olması öbek ve tümce kavramlarının açıklanmasını ve betimlenmesini gerektirmektedir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde adlar, sıfatlar ve zarflar arası geçişleri belirlemek için bu bölümdeki bilgilere başvurulacaktır.

3. DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINDA ADLAR, SIFATLAR VE ZARFLAR ARASI GEÇİŞLER

Bu bölümde dil bilgisi kaynaklarında adlar, sıfatlar ve zarflar arası geçişlerle ilgili olarak bulunan açıklamalara yer verilecektir. Bir sözcüğün ek almadan, yani yapısal olarak hiçbir değişikliğe uğramadan söz dizimi içerisinde ad, sıfat veya zarf olarak kullanılması mümkündür. Çalışmada elde edilen verilerin incelenmesi ve değerlendirilmesinde bu bölümdeki bilgilerden yararlanılmıştır.

Belirli bir sözcük türündeki bir sözcüğün yapısı bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadan başka bir sözcük türüne geçmesi işlev değiştirme olarak adlandırılmaktadır. Örneğin İngilizcede yer alan *model*, *prime* bazı sözcükler herhangi bir ek almadan sıfat, ad ve eylem görevlerinde kullanılabilir. Türkçede de bazı sözcükler şekil değişikliğine uğramadan farklı görevlerde kullanılabilir. Örneğin *adam güzel konuştu* tümcesinde *güzel* zarf olarak kullanılırken aynı sözcük, *güzel çiçekler* ifadesinde sıfattır. *Çocuk hızlı koşuyor* tümcesinde ise *hızlı* sözcüğü zarf görevinde kullanılmaktadır. Aynı şekilde bazı sıfatlar ad olarak kullanılmaktadır. Örneğin *iyi adam* dediğimiz zaman *iyi* sözcüğü sıfat olarak kullanılırken *adamın iyisi* ifadesinde *iyi* sözcüğü ad olarak kullanılmaktadır (Sarı, 2000, s. 228).

Adalı'ya (1979, s. 37)'a göre sözcüklerin ad, sıfat ya da zarf oluşunu belirleyen onun dizim içindeki ilişkileridir. *Boş ev*, *boş konuşuyor*, *kutuların boşlarını attım* örneklerinde olduğu gibi nitelik kavramı taşıyan biçimbirimlerin tümü sıfat ya da zarf ilişkisi içinde kullanılabildikleri gibi, ad ilişkisi içinde de yer alabilirler. Zaman kavramı taşıyan biçimbirimler ad ya da zarf ilişkisine girdikleri gibi, genellikle ad ilişkisinde görülen biçimbirim de belli bir niteliği vurguladığında sıfat ilişkisinde olabilir: *Gece ürkütücüydü*, *demir kapı* gibi.

Bir sözcüğün türünü belirlemek için söz dizimindeki işlevine bakılmalıdır. Özellikle adlar, sıfatlar ve adılar için söz dizimi içerisindeki kullanım çok önemlidir. Bazı sözcük türleriyle ilgili açıklamalarda hep aynı sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu tarz sözcükler sözlüklerde ve dil

bilgisi kitaplarında örneklendirme amaçlı kullanıldıklarında geçici olarak kullanıldıkları görevlerde değil asıl olarak kullanıldıkları anlamlarıyla birlikte verilmektedir. Söz gelimi ev, araba, hava gibi sözcüklerin adlar dışında; ben, sen, biz, kendi sözcüklerinin adıl dışındaki bir sözcük türünde verildiği görülmemektedir. Sözcük türü olarak adın sıfata yakınlığı ile sıfatın ilgece yakınlığı aynı değildir. Söz dizimi açısından incelendiğinde ad olarak kullanılan bir sözcük büyük ihtimalle sıfat olarak kullanılabilir. Aynı durum büyük olasılıkla sıfat olarak kullanılan bir sözcük ad olarak da kullanılabilir. Bunu kısmen zarflar için de söylemek mümkündür. Yine söz dizimi açısından incelediğimizde zarf olarak kullanılan bir sözcük ad olarak kullanılabilir ancak her zarf olan sözcüğü sıfat olarak kullanmak mümkün değildir. Bu sınırlama durumu adılar için de geçerlidir. Bir adlı sıfat veya zarf olarak kullanmak pek mümkün değildir. Sözcüklerin durum eki almış olmaları onların sözcük türleri arasında bir denklige gittiğini göstermez (Özmen 1999, s. 115-116).

Sözcükten büyük söz birliklerinin sözcük gibi kullanıldığı görülmektedir. Sözcükten büyük söz birlikleri söz dizimi içerisinde ad, sıfat, adıl, bağlaç gibi farklı görevlerde kullanılmaktadır. Bunun için sözcük türü göreviyle kullanılan sözcük gruplarına ve tümcelere *isimlik*, *sıfatlık*, *zarflık* gibi terimler kullanılmalıdır. Sözcük türlerini, türlerin birbirlerinin yerine kullanılmalarını ve sözcükten büyük söz gruplarının sözcük türü işlevinde kullanılmalarını bu terimlerle adlandırmak mümkündür (Özmen 1999, s. 117).

Sebzecioğlu'na (2016, s. 345) göre zarfın işlevlerinin anlatıldığı bir başlık altında *belirteç* (adverb) ve *belirteçlik* (adverbial) ayrımından söz etmek yararlı olacaktır. *Belirteçler*, bir temel sözcük türü ve işlevi zarf olan sözcüklerdir. Türkçede temel sözcük türü zarf olan sözcükler bulunmaktadır. Bu tür sözcüklerin bir ad gibi özne veya nesne konumunda bulunmaları oldukça güçtür. Temel sözcük türü zarf olan sözcükler, ad gibi özne konumunda kullanılmamaktadır. *Belirteçlikler* ise sözcük türü zarf olmadığı halde zarf işleviyle kullanılan sözcüklerdir.

a. Annemgil akşamleyin (*belirteç*) bize gelecekler.

b. Annemgil akşam (*belirteçlik*) bize gelecek.

Sebzecioğlu'na (2016, s. 347) göre “b” tümcesindeki “akşam” sözcüğü, bir addır; ama “b”de bir zarf işleviyle kullanıldığı için *belirteçlik* olarak adlandırılır. Özel adlar ise yalnızca bir ilgeçle birlikte *belirteçlik* olarak kullanılabilirler:

Bu kitapları Ayşe için (*belirteçlik*) getirdim.

Kerem daima Ali gibi (*belirteçlik*) giyinirdi.

Deny (1941, s. 234-295), zarfların ad ve sıfatlardan kesin bir şekilde ayrıştırılamayacağı, bütün sıfatların, bazı eşitlik eki almış sıfatların ve bazı adların (yönelme, çıkma ve bulunma durum eklerini alarak) zarf olarak kullanılabildikleri ifade edilmiştir. Deny, zarfları, asıl olma ve diğer türlerden çeşitli yapı değişiklikleriyle dönüşerek oluşma durumuna göre ele almış, onları, *mekân*,

zaman, tavır ve miktar belirteçleri olarak sınıflandırmıştır. Deny, *zaman belirteçlerini* açıklarken *asıl zaman belirteçleri* ve *zaman belirteci* işini görebilen sözcük ve ifadeler olarak ayırmamış, bu tutumu diğer tüm zarf türleri için genelleştirmiştir. Buradan anlaşılan sözcük türü olarak zarfların kaynağını diğer sözcük türlerinin oluşturduğudur. Deny, ayrıca birçok zarfın ilgeç olarak kullanılabildiğini vurgulamıştır (1941, s. 560). Öte yandan Deny, söz dizimsel işlev olarak zarflara değinmezken, özellikle *asıl belirteçlerin* kullanımlarına ayrı ayrı örnekler vererek konuyu incelemiştir.

Sözcükler arası tür geçişimi açısından yalın sıfatlar ile zarfların diğer dil birimleriyle ilişkisine baktığımızda, yalın bir sıfatın zarf olabileceği; ancak yalın bir belirtecin sıfat olarak dizimde yer alamayacağı görülür. Bu anlamda, sözlük bilimsel açıdan sıfat-zarf, zarf-sıfat arasında tür geçişiminin tek yönlü olarak gerçekleştiği gözlemlenir (Bilgegil, 1984, s. 216).

Sekiz sözcük türünden biri olan adlara *isim*, ad dışında kalan fakat söz diziminde ad gibi kullanılan ve ad muamelesi gören eylem dışındaki diğer sözcüklere *isimsi*, ad muamelesi gören sözcükten büyük söz gruplarına *isimlik* denmelidir (Özmen 1999, s. 118). Aynı şekilde yapım eki almamış ve tek sözcükten oluşanlara sıfat, yapım eki almış ve tek sözcükten oluşanlara *sıfatımsı*, birden çok sözcükten oluşanlara da *sıfatlık* terimlerini kullanmak daha doğru olacaktır.

Benzer bir yaklaşımla her daim zarf olarak kullanılan sözcüklere zarf, geçici olarak zarf görevli sözcüklere zarfımsı, zarf görevinde kullanılan sözcük gruplarına zarflık demek aradaki farklılıkları ortaya koymak açısından daha yararlı olacaktır (Özmen 1999, s. 120).

Sebzecioğlu'na (2016, s. 313) göre Türkçede, sözcük türlerinin kesişme veya örtüşme yoluyla birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Örneğin, sıfat, zarf ve ilgeçlerin bir ad olarak kullanıldıkları durumları görmek mümkündür:

a. [Güzeller] geldi.	SIFAT
b. [Arkaya] otur biraz.	ZARF
c. Onun [gibilere] tembel denir.	İLGEÇ

Eylemler de ad olarak kullanılabılırler. Bu işleme *adlaştırma* (nominalization) denmektedir. Adlaştırılan eylemler, tümcede özne veya nesne olarak kullanılabılırler:

a. [Ayşe'nin gittiği]ni kimse görmedi.	NESNE
[Nehirde yüzmek] her şeyden önce bir cesaret işidir.	ÖZNE

Karaağaç'a (2012, s. 425) göre sözlüklerde yer alan açıklamaların hepsi ad olarak kullanım halindedir. Bunların farklı türde sözcükler olabilmeleri için sözlüksel açıklamalar gerekmektedir. Sözlüklerde yer alan sözcüklerin hepsi aslında birer addır. Bu sözcükleri ad dışındaki türlere ayırmak için onları tümcelerde kullanmak gerekmektedir. Ad olarak kullanılan sözcükler aslında sözlük

birimdir. Bunların söz dizimi bağlamında kullanılması yalnızca özne ya da nesne olarak kullanılmalarıyla mümkündür.

Delice'ye (2012, s. 10) göre de adlar tümce içinde dizimsel boyuta girdiğinde ilişki kurduğu diğer sözcüklerle kurduğu görevsel bağıntı sonucunda çeşitlenir. Yani, somut ve soyut kavramların adı olmaktan ziyade tümce içinde dizimsel öge olarak nasıl bir bağıntı kurduğu ön plana çıkar ve bu bağıntıya göre dil bilgisel adı değişir. Buna göre ad soylu sözcükler, kullanımsal olarak ad, adıl, sıfat ve zarf olarak dört ayrı sözcük türünü oluşturabilir.

Sözcüklerin farklı türlere ayrılmasında kategorik bir bakış açısı yerine işlevsel bir bakış açısına sahip olan araştırmacılar bulunmaktadır. Bağımsal dil biliminde sözcüklerin tümce diziliminde oluşturdukları anlama ve işleve göre bir yaklaşım yer almaktadır. Buna göre sözlüksel birimler ile söz dizimsel birimler arasında kesin bir ayrım yapılmalıdır. Bu ayrım sayesinde daha doğru bir inceleme ve daha doğru bir sınıflandırma yapabilmek mümkündür. Sözcük türlerinde sınıflandırma yapılırken kavramsal açıdan bazı yanlışlar ortaya çıkmaktadır. Zarf olarak kullandığımız sözcükler sözcük türleri açısından değerlendirilirken aynı sözcükler zarf tümlecisi olarak kullanıldığında tümce ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir durumda zarf tümlecisi ifadesi için hem sözlüksel açıdan hem de söz dizimsel açıdan kullanım oluşmaktadır. Bu kullanım belirsizlik barındırmaktadır. Hâlbuki dil kullanımında sözlüksel ve söz dizimsel olmak üzere iki farklı yapının yer aldığı düşünülürse sözcüklerin türlerinin daha doğru bir sınıflamayla ifade edilmesi gerekmektedir. Dilin esas birimleri arasında yer alan sözcükler nesnel bir gerçekliği belirtmektedir. Sözcükler hem dizisel hem de dizimsel işlevler barındırmaktadır (Börekçi, 2013, s. 95):

Ali dün ders çalıştı.

Ali sabaha kadar ders çalıştı.

Geleneksel dil bilgisine ait yaklaşımla birinci tümcede sözcük türleri ad/zarf/ad/eylem şeklindedir. İkinci tümcede ise sözcük türleri /ad/ad/ilgeç/ad/eylem şeklinde yer almaktadır. İlk tümcede yer alan dün sözcüğü ikinci tümcede yer alan sabaha kadar ifadesi eylemi aslında zaman açısından niteleyerek ortak bir özellik taşımaktadır. Sözlüksel açıdan ele alacak olursak dün sözcüğünün aslında zarf değil bir zaman dilimine denk geldiği için ad olduğu görülmektedir. İkinci tümcedeki sabah sözcüğü de benzer sebeplerle ad olarak değerlendirilmektedir. Yine ikinci tümcedeki kadar sözcüğü de ilgeç sınıfında yer almaktadır (Börekçi, 2013, s. 97).

Eylem ile yüklem dil bilgisel açıdan farklıdır. Eylem sözlükseldir, yüklem ise söz dizimseldir. Farklı sınıflamalara ait oldukları açıkça görülmektedir. Sınıflamaların sınırlarını belirleyen hususlar aralarındaki benzerlikler ve farklılıklardır. Aralarındaki benzerlikler dizileri ifade ederken aralarındaki farklılıklar ise dizimleri meydana getirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğine zarfların sözcükleri niteleyen sözcükler grubunda yer aldığı söylenebilir. Dolayısıyla da adlardan farklı olduğu görülmektedir. Dil bilgisi alanında yapılan çalışmalarda sık bir şekilde aynı birimler hem ad hem de

zarf olarak kabul edilmektedir. Bu durum sözcük türlerinin sınırlarının net bir şekilde belirtilmemesinden kaynaklanmaktadır. Sözcük türlerinin sınırları belirlenirken sözlüksel olanla söz dizimsel olanlar net bir şekilde ayrılmalıdır. Sıfat ve zarf türündeki sözcükler sözlük bilimsel niteleyiciler olarak aynı dizide yer almaktadır. Fakat söz dizimsel açıdan incelendiğinde sıfatlar ve zarflar farklı özellikler taşıyabilmektedir. Türkiye Türkçesinde adlar ad durum ekleriyle dizimsel boyuta geçiş yapabilmektedir. Bu özellikleriyle adlar sözlük bilimsel niteleyicilerden net bir şekilde ayrılmaktadır. İşlevsel bir sisteme sahip olan dilde farklı görev üstlenen sözcüklerin farklı biçim olarak değerlendirmek gerekmektedir. Türkçenin de işlevsel bir sisteme sahip olduğu ve kendine özgü yapı özelliklerinin olduğu unutulmamalıdır. Bu yapı özellikleri sözcük türlerinin doğru bir şekilde kategorilere ayrılmasında da dikkate alınmalıdır. Sözlüksel olanlarla söz dizimsel olanların ayrı kategorilerde yer almaması daha doğru olacaktır (Börekçi, 2013, s. 101).

Sözcük türlerini açıklarken sıfatların niteliklerini ortaya koymak bazı durumlar oldukça zordur. Sıfatlarla ilgili başka dillerde hem benzerlik hem de farklılık bulunmaktadır. Latin dillerinde sıfatların adlar gibi hâl eklerini aldıkları görülmektedir. Korecede sıfat görevindeki sözcükler eylemler gibi çekime girebilmektedir. Türkiye Türkçesinde ise sıfat türündeki sözcükler ad ya da zarf olarak kullanılmaktadır. Bu ayrımın ortaya konmasında söz dizimi devreye girmektedir. Dizimsel ilişki incelendiğinde niteleme unsurunun ortaya çıkması bu ayrımı kolaylaştırmaktadır. Sözcük türlerinin birbirinden ayırmak için bu husus önem taşımaktadır. Sıfat olarak kullanılan sözcükler aynı zamanda sözcüklerin üstünlük durumlarını da içermektedirler: *Sıcak > daha sıcak, en sıcak; büyük > daha büyük, en büyük*. Ad türündeki sözcüklerde bu tarz bir derecelendirme bulunmamaktadır: *kitap > *daha kitap, *en kitap*. Bunlardan yola çıkarak sıfat türündeki sözcüklerin adları niteleyen sözcükler olduğu ifade edilebilir. Bu tür sözcükler adları niteledikleri zaman tekil veya çoğul biçimlerine girmezler (Erdem ve Sarı, 2010, s. 324).

Ergin'e (1993, s. 232-233) göre sıfatlar tek başlarına ortak addır. Dolayısıyla tüm ortak adlar aslında sıfat türünde de kullanılma hakkına sahiptir ancak her adın sıfat türü olarak kullanılma özgürlüğü bulunmamaktadır. Sıfat türündeki sözcükler asıl adları başka olan kavramların bir özelliklerini belirttiklerinde sıfat olurlar. Aksi durumda bu tür sözcükler ad olarak kabul edilmektedir.

Bozkurt (1995, s. 268) da sıfatların gerektiğinde ad gibi kullanıldığını ifade etmiştir. Sıfatların adlardan ayrılan tek yanı ise karşıtlarının bulunmasıdır: Uzun bir yolculuk, durağan bir toplum... Araştırmacıya göre, sıfatlar özellik belirten sözcüklerdir. Bu durumda aynı sözcük bir özelliğin adı olabilir. Bir adın özelliğini belirten sözcük olabilir. Yüklemin oluşunu belirten bir sözcük olabilir. Böylece sıfat türü sözcükler üç görevde de bulunabilir. Bu görevler sıfat, ad ve zarf işlevleridir.

Bu hususta Karaağaç (2012, s. 426) da Bozkurt'la aynı görüştedir. Karaağaç, özellik adlarının aslında birer sıfat olduklarını belirtmiştir. Ayrıca sıfatlar tek başlarına var olamayan sözcüklerdir. Sıfatlar özelliklere gönderim yaptıkları için bir adın var olması ile sıfatın var olması arasında fark

vardır. Varlıkları temsil eden adlar tek başlarına kullanılabilirlerken sıfatlar başka varlıkların özelliklerini içerdikleri için bir ada ihtiyaç duyarlar. Ayrıca sözlüklerde ad olarak kullanılan sözcüklerin bazıları söz diziminde sıfat olarak kullanılırlar.

Delice'ye (2012, s. 48), göre dilde sıfat olarak kullanılan sözcükler aslında uydu sözcük olarak yer almaktadır. Burada uydu sözcükten kasıt, kendisinden sonra gelen ad görevinde kullanılan bir sözcüğe bağlı olan sözcüktür. Bir metinde sıfat ve sıfat tamlamasının bir arada bulunması zorunluluktur.

Erkman'a (1998, s. 145-146) göre bu, şu vb. belirtme sıfatları, bir adın yerine geçtikleri zaman adıl olarak nitelenmektedir. Bazı durumlarda niteleme sıfatları, bağlamın yardımı olmadan da bir ad yerine geçebilmekte ve bir yan tümce tarafından nitelenebilmektedir: Yarışmaya katılacak güzeller bugün açıklanıyor.

Sözcük türü açısından incelendiğinde zarfların birçok anlam ve işlev taşıdığı görülmektedir. İşlevleri açısından ve içerdikleri anlamlar doğrultusunda zarflar durağan bir görünüm taşımazlar. Bu türdeki sözcükler işler durumdadır. Zarf türüne ait sözcükler hem anlamlı hem de işlevli sözcüklerdir. Zarflar dil dizgesinde görevi bulunan sözcükler olarak ifade edilebilmektedir. Bu görev yalnızca söz dizimsel açıdan incelendiğinde doğru bir şekilde ortaya konmaktadır. Türkiye Türkçesinde herhangi bir sözcüğün türler arasında geçişinin sağlanması söz dizimsel görevlerin üstlendiği bir ayrıcalıktır. Türler arasındaki bu geçiş hem ad ile sıfat arasında hem de sıfat ile zarf arasında gerçekleşmektedir.

Sözcük türleri arasında geçiş oluşabilmesi için anlam unsurunun unutulmaması gerekmektedir. Özkan'ın (2010, s. 1767), bu husustaki araştırmasının sonucunda, sözlük birim olarak adların %3,8'inin sıfatlarla, sıfatların ise %16,2'sinin adlarla ortaklık içerdiği belirlenmiştir. Aynı zamanda sıfatların %4,2'si zarflarla, zarfların ise %18,2'si sıfatlarla ortaklık içermektedir. Ayrıca ortaklık içeren sözcüklerin kullanım sıklıkları da birbirlerine benzemektedir. Sıfat türünde ve zarf türünde ortaklık bulunan *açık, ağır, ağırca, aşağı, başarılı, çabuk, deli dolu, fena, fazla, geç, gereksiz, hızlı, hür, iyi, güzel, kötü* vb. birimlerin sıklıkları da yüksektir. Aynı husus adlar ile sıfatlar arasında yer alan ortaklık için de geçerlidir (Özkan, 2010, s. 1767).

Bir ad başka bir adın önünde sıfat olarak kullanılabilir. Adın sıfat olarak kullanılması iki şekilde olmaktadır. Bunlarda ilki ikizleme yapısındaki adlarla meydana gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ikizleme (eş tekrar) yapısında olan adlar niteleme işleviyle kullanılmaktadır: demet demet çiçek, öbek öbek bulut, renk renk bluzlar, sıra sıra evler, tabak tabak yemekler... İkincisi ise adın neden yapıldığını ya da neye benzediğini bildiren niteleme işlevi kazanan adlar ile yapılmaktadır. Demir çubuk, yün çorap, aslan asker, tilki çocuk gibi (Yılmaz, 2004, s. 101).

Niteleme sıfatlarının zarflaşması konusunda da önemli hususlar bulunmaktadır. Söz gelimi, (Soğuk içme hastalanırsın<Soğuk (su)Ø içme hastalanırsın) örnek tümcesinde nitelenen öge yani ad, en az çaba ilkesi gereği eksiltiye uğramıştır. Bu tümcede geçen *soğuk* sıfatı iç- eyleminin yapılışını

değil düşen *su* adını nitelemektedir. Dolayısıyla *soğuk* sözcüğü tarz zarfı değil niteleme sıfatıdır. Örnek tümcede sıfat tamlamasının tamlanan ögesi olan ad, kullanımdan düşmüştür. Bu eksiltinin sonucu olarak *soğuk* sıfatı zorunlu olarak yüklemden önce gelmesine rağmen tarz zarfı değil niteleme sıfatıdır (Yılmaz 2004, s. 134).

Aksan'a (1995, s. 95) göre sözcük türleri arasında yer alan adıl ve sıfatlar ad soylu ögeler olarak kabul edilmektedir. Bu ögelerin görev ve kullanım açısından birbiriyle geçişme durumunda oldukları ve görevlerinden kayabildikleri görülmektedir. Örneğin zarflar başta eylemler olmak üzere eylemsilerin, sıfatların ve görevce kendilerine yakın ögelerin anlamlarını etkilerler. Bu özellikleriyle zarflar Türkçede addan ve sıfattan ayrılmaz. Bir tümce içerisinde geçen sıfatlar eğer o tümcenin yüklemi eylemse bu eylemi etkiledikleri için zarf görevi görürler.

Araştırmacıların görüşlerinden yola çıkarak Türkçedeki sözcük türlerinin sınırlarının net bir şekilde çizilemediğini söylemek mümkündür. Sözcük türlerinin belirlenmesinde sözlüksel ve söz dizimsel olmak üzere iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu durum, sözcük türlerinin değerlendirilmesinde farklı ölçütlerin temel alınmasına neden olmaktadır. Bu çalışmadaki sözcük türleri, söz dizimsel ölçütlere göre belirlenmiştir.

4. VERİ TABANI VE BULGULAR

Bu çalışmada sözlüklerde ad, sıfat ve zarf olarak gösterilen ve TUD'da görece yüksek sıklığa sahip olan on sözcük çifti seçilmiştir. Bu sözcüklerin çalışma kapsamında tarafımızca yapılan tanımları şu şekildedir:

1. *İyi*: Önceden belirlenmiş ölçütlere göre istenilen ölçütleri taşıma niteliği.
2. *Kötü*: Kişi ve toplum tarafından istenilen özelliklere sahip olmayan, tehlikeli ve zararlı olarak kabul edilen.
3. *Kolay*: Kişiler tarafından basit bir şekilde algılanabilen veya yapılan.
4. *Zor*: Sıkıntı ve baskı gibi olumsuz durumları çağrıştıran, güçlükle yapılan.
5. *Büyük*: Aynı nitelikleri taşıyan benzerlerinden boyutsal açıdan daha fazla olan.
6. *Küçük*: Niceliksel açıdan diğerlerinden daha ufak olan.
7. *Güzel*: İnsanlar tarafından beğeniyle karşılanan ve hoş giden.
8. *Çirkin*: Toplumun yakışık görmediği niteliklere sahip, rahatsız edici ve hoş olmayan.
9. *Doğru*: Toplumsal uzlaşıya sahip ve kurallara uygun olan.
10. *Yanlış*: İstenilen ve beklenen sonuca uygun olmayan, hata içeren.
11. *Uzun*: Zamansal ve boyutsal açıdan birinin diğerinden fazla olması.
12. *Kısa*: Süresi az olan ve yakın uzaklıkta olan.

13. *Hızlı*: Kısa sürede ve çabuk ulaşılan.
14. *Yavaş*: Düşük hıza sahip, sonuca ulaşılması zaman alan.
15. *Boş*: İçinde ve etrafında herhangi bir unsur bulunmayan.
16. *Dolu*: Kapasitesinin tamamını içinde bulunduran ve sayıca çok olan.
17. *İleri*: Önde olan bir şeyin ulaşılacak kadar yakın mesafede olması.
18. *Geri*: Bir şeyin arka tarafında bulunan.
19. *Az*: İstenilen özellikleri sayı bakımından eksik bir biçimde taşıyan.
20. *Çok*: Kişilerin nicelik bakımından beklentisinin üzerinde olan.

Karşıt anlamlarıyla birlikte seçilen bu toplam yirmi sözcük ile ilgili Türkçe Ulusal Derlemi'nden bu sözcüklerin ad, sıfat ve zarf olarak kullanıldığı beşer tümce seçilmiştir. Çalışmanın örneklemini bu üç yüz tümce oluşturmaktadır.

Bu bölümde, öncelikle belirlenen sözcüklerin tümcelerdeki yerleri göz önüne alınarak türleri saptanmıştır. Bu bağlamda, her sözcüğün tümcede ad, sıfat ve zarf işlevinde bulunduğu tümceler ayrı ayrı gruplandırılmış ve her tümceye bir kod verilmiştir. Sonraki aşamada, sözcüklerin tümce içindeki yerleri, kendilerinden önce ya da sonra kullanılan unsurlar belirlenmiş ve sözcüklerin tümcelerdeki dizilim içinde aldıkları yeri gösteren birer formül oluşturulmuştur.

4.1. İyi

(iyi-A-1) Her şeyi *iyi*, merak etmeyin.

iyi+(EE)

(iyi-A-2) O her zaman *iyidir*.

iyi+EE

(iyi-A-3) Bugün hava çok *iyi*.

iyi+(EE)

(iyi-A-4) Hepsi de çok *iyi*.

S+*iyi* +(EE)

(iyi-A-5) Zamanlama kabiliyeti de çok *iyidir*.

S+*iyi* +EE

(iyi-S-1) İspanya'nın en *iyi* takımlarından birine üç gol attı.

Z+*iyi*+A [Z+*iyi*→SÖ, SÖ+A]

(iyi-S-2) Bu *iyi* bir tesadüf oldu.

iyi+AÖ

(iyi-S-3) Bölgesel, yerel düzeylerdeki aktörlerin ve sivil toplum örgütlerinin karar alma mekanizmalarına katılması *iyi* yönetimin zorunlu koşullarıdır.

iyi+AÖ

(iyi-S-4) Yeni bir kapı açmak, İslam sanatını gerçekten 21. hatta daha sonraki yüzyıllara taşıyabilecek dinamikleri oluşturmak için *iyi* bir fırsat olduğunu düşünüyor eserlerinin.

iyi+AÖ

(iyi-S-5) Daha *iyi* bir gelecek için bu şart.

Z+*iyi*+AÖ [Z+*iyi*→SÖ, SÖ+AÖ]

(iyi-Z-1) Yağmur sesine *iyi* gidiyor.

iyi+E

(iyi-Z-2) Gene insanlar dini daha *iyi* yaşıyorlar.

Z+*iyi*+E [Z+*iyi*→ZÖ, ZÖ+E]

(iyi-Z-3) Ekran önü çalışmaların yapıldığı yerde, aydınlatma düzeyi *iyi* yapılmalıdır.

iyi+E

(iyi-S-4) Bu yoldan çıkmış adamların üstünde ne etki yarattığını çok *iyi* biliyordu.

Z+*iyi*+E [Z+*iyi*→ZÖ, ZÖ+E]

(iyi-S-5) Zaten kendimi hiç *iyi* hissetmiyordum.

Z+*iyi*+E [Z+*iyi*→ZÖ, ZÖ+E]

4.2. Kötü

(kötü-A-1) Şu anki saçımdan bile daha *kötü*.

S+ *kötü*+(EE)

(kötü-A-2) Her şeye baştan başlamak sizin için *kötü* değildir.

İÖ+*kötü*+EE

(kötü-A-3) Aslında Fransa açısından durum *kötü* değildi.

kötü+EE

(kötü-A-4) Kararsızlık *kötüdür*!

kötü+EE

(kötü-A-5) Eski rakamlar çok *kötüydü*.

S+kötü+EE

(kötü-S-1) Başlangıçta acemice, **kötü** şeyler dikiyormuş.

kötü+A

(kötü-S-2) Basit bir üşütme deyip evde kalsaydık daha **kötü** sonuçlar olabilirmiş.

Z+kötü+A [Z+kötü→SÖ, SÖ+A]

(kötü-S-3) Doktorun çok yakında öleceğini söylemesini isteyenlerden biri değilim, **kötü** şeyleri öğrenmek istemiyorum.

kötü+A

(kötü-S-4) **Kötü** bir ses tonuyla açmıştı telefonu Arzu Hanım.

kötü+AÖ

(kötü-S-5) **Kötü** örnekler anlatılır durulur yıllardır.

kötü+AÖ

(kötü-Z-1) Çok **kötü** hastalanmış annem.

Z+kötü+E [Z+kötü→ZÖ, ZÖ+E]

(kötü-Z-2) Söndürmek için önlem almadan ateş yakarsak, sonu **kötü** bitebilir.

kötü+E

(kötü-Z-3) **Kötü** davranırsan da Bakanlıkça suç.

kötü+Z

(kötü-Z-4) Dokuz yüzyıl kadar önce buralara yanlış insanları göndererek **kötü** çuvallamışlar.

kötü+E

(kötü-Z-5) Birine **kötü** bakarsan o da sana **kötü** bakar.

kötü+Z

4.3. Kolay

(kolay-A-1) Çok yorulmuş olmalısın dostum üzülme, şöyle bir karnımızı doyuralım gerisi **kolay**.

kolay+(EE)

(kolay-A-2) Doğrusu şimdiden, inandırıcı bir öngöründe bulunmak **kolay** değil.

kolay+EE

(kolay-A-3) Türkiye'nin diğer Batı ülkeleri ile dış ticaretini geliştirmesi **kolay** değildi; çünkü zaten bu ülkeler Türkiye'den alabilecekleri tarım ürünleri ile hammaddeleri kendi sömürgelerinden daha kaliteli olarak ve ucuza satın alıyorlardı.

kolay+EE

(kolay-A-4) Üstelik bunları saklaması da **kolaydı**.

kolay+EE

(kolay-A-5) Sonrası **kolaymış**.

kolay+EE

(kolay-S-1) Siz satışın en **kolay** yolunu bulmuşsunuz Reşit amca!

Z+kolay+A [Z+kolay→SÖ, SÖ+A]

(kolay-S-2) Suriye'nin yapacağı çok **kolay** işler var.

Z+kolay+A [Z+kolay→SÖ, SÖ+A]

(kolay-S-3) Mevcut özelliklerine yönelik geliştirmeler, yepyeni özellikler, yepyeni araçlar ve kullanımı **kolay** bir arayüzle Picasa, anılarınızı fotoğraflarınız yoluyla organize etmenizi ve paylaşmanızı basit, bir o kadar da zevkli bir deneyim haline getiriyor.

kolay+AÖ

(kolay-S-4) Palavra atmak **kolay** iştir.

kolay+A

(kolay-S-5) Söz konusu yöneticilerin görevlerine son verilmesi de yasal çerçeve içine alınmalı ve **kolay** bir karar olmaktan uzaklaştırılmalıdır.

kolay+AÖ

(kolay-Z-1) Şimdi gazetelerdeki köşe yazarlarını daha **kolay** anlıyorum.

Z+kolay+E [Z+kolay→ZÖ, ZÖ+E]

(kolay-Z-2) **Kolay** yakalanır bir hayvan değildir tavşan.

kolay+S

(kolay-Z-3) Zamanı kısıtlı ve telaşlı okurun, öykü türünün ürünlerini okuması, üstünkörü değerlendirmesi, kendi yaşamına katması **kolay** olabilir.

kolay+E

(kolay-Z-4) Devletin kaynaklarını kullanarak siyaset yapma zihniyetinin meyvelerini yemeye alışkın işadamları **kolay** pes etmiyor.

kolay+E

(kolay-Z-5) Ben yeni Türkçe'yi çok **kolay** öğrendim.

Z+*kolay*+E [Z+*kolay*→ZÖ, ZÖ+E]

4.4. Zor

(zor-A-1) Ancak üretildiği takdirde bu aşının patentini elinde bulunduran şirketin ne kadar kâr edeceğini şimdiden tahmin etmek hiç de **zor** değil.

zor+EE

(zor-A-2) Bir şeyin dışına çıkmak **zordu**.

zor+EE

(zor-A-3) Hayat asgari ücretle geçinen biri için çok **zor**.

S+*zor*+(EE)

(zor-A-4) Yok parayı kazanmak kolay harcamak **zormuş**.

zor+EE

(zor-A-5) Orada her şey daha **zordu**.

S+*zor*+EE

(zor-S-1) Bu güzel akdeniz gecesi için Tanrıya şükür edip yarın ve önümdeki **zor** günler için dua ettim.

zor+A

(zor-S-2) Cevaplanması **zor** soruları bile sabırla cevaplıyorlar.

A+*zor*+A [A+*zor*→SÖ, SÖ+A]

(zor-S-3) Ama işte şimdi çok **zor** durumdayım.

Z+*zor*+A [Z+*zor*→SÖ, SÖ+A]

(zor-S-4) Oysa sıkıntılı ve **zor** günlerde dostluklar belli olur.

zor+A

(zor-S-5) Ve telafi edilmesi de çok **zor** bir hata.

Z+*zor*+AÖ [Z+*zor*→SÖ, SÖ+AÖ]

(zor-Z-1) Hakkından gelmesi **zor** olacaktı ama o ormanlar kralıydı.

A+*zor*+E [A+*zor*→ZÖ, ZÖ+E]

(zor-Z-2) Doğuştan bir bacağı kısaydı; **zor** yürürdü.

zor+E

(zor-Z-3) Düzenleme bu şekilde muğlak oldukça, medeni hak ve ödev kavramının kapsamına ilişkin tartışmaların bir netliğe kavuşacağını söylemek **zor** gözükmetedir.

zor+E

(zor-Z-4) Esnaf takımı dükkânlarda şekerleme yapıyor, sokak satıcıları bile hasır taburelerinde **zor** tutuyorlar başlarını, düştü düşecek önlerine.

zor+E

(zor-Z-5) Şeroks, çığılığı basmamak için kendini **zor** tuttu.

zor+E

4.5. Büyük

(büyük-A-1) 1987'de gelir dağılımı eşitsizliği **büyük**tü.

büyük+EE

(büyük-A-2) Çalıştığım şeyin ödülü çok **büyük**.

büyük+(EE)

(büyük-A-3) Okulu da pek **büyükmüş**.

S+büyük+EE

(büyük-A-4) çiftçi ve küçük üreticilere yönelik seçim kampanyasının etkisi **büyük**tü.

büyük+EE

(büyük-A-5) Bir kâse ama demircinin çorba kazanı kadar **büyükmüş**.

İÖ+büyük+EE

(büyük-S-1) Ulusal edebiyatın bugün **büyük** bir anlamı yok.

büyük+AÖ

(büyük-S-2) Aynı şekilde Avrupa Saporto Kupası'nın en **büyük** şampiyon adayımız.

Z+büyük+AÖ [Z+büyük→SÖ, SÖ+AÖ]

(büyük-S-3) Santrallerin **büyük** bölümü Batı Avrupa ülkelerinde bulunmaktadır.

A+büyük+A

(büyük-S-4) Doğru nefes alıp vermenin de kekemelik üzerinde ve kişinin rahatlaması üzerinde **büyük** faydaları vardır.

büyük+A

(büyük-S-5) Bunda Tarih öğretmeni Kolağası Mehmet Tevfik Bey'in **büyük** katkısı vardı.

büyük+A

(büyük-Z-1) Poiseuille akımı akışkanlar mekaniğinde türbülans kavramının geliştirilmesinde **büyük** rol oynamıştır.

büyük+E

(büyük-Z-2) Parasal açıdan ne kadar **büyük** olursa olsun değişmiyor.

S+büyük+Z [S+büyük→ZÖ, ZÖ+Z]

(büyük-Z-3) Ona kapı **büyük** açılıyordu.

büyük+E

(büyük-Z-4) Belediye **büyük** katkı sağlıyor.

büyük+E

(büyük-Z-5) Pençeleri iri somon vücutlarını kavramak için yeterince **büyük** olmadığından annelerinin yaptıklarını yapamıyorlardı.

Z+büyük+Z [Z+büyük→ZÖ, ZÖ+Z]

4.6. Küçük

(küçük-A-1) Meyveleri **küçüktür**.

küçük+EE

(küçük-A-2) Gazetenin sunuş ismindeki bu değişiklik çok **küçüktü**.

S+küçük+EE

(küçük-A-3) Bütün uğraşlarının sonucunda elde ettiği şey çok **küçükmüş**.

S+küçük+EE

(küçük-A-4) Görüş uzunluğu kurba uzunluğundan **küçük**.

küçük+(EE)

(küçük-A-5) Sofraları **küçüktü**.

küçük+EE

(küçük-S-1) Hasta yatağında yatan **küçük** kızım bu sürprize çok sevinecek.

SÖ+küçük+A [SÖ+küçük→SÖ, SÖ+A]

(küçük-S-2) Borç yükündeki **küçük** bir artış büyüme hızını yavaşlatmaktadır.

SÖ+küçük+AÖ [SÖ+küçük→SÖ, SÖ+AÖ]

(küçük-S-3) Katettiğim mesafeyi görünce **küçük** bir kahkaha attım.

küçük+AÖ

(küçük-S-4) Şebnem isimli bu minik kız, **küçük** yaşta çocuk felci geçirmiş ve tekerlekli sandalyeye mahkûm olmuştu.

küçük+A

(küçük-S-5) Yıkılmış olan bu konağın bahçesinde, **küçük** bir evcik daha vardır.

küçük+AÖ

(küçük-Z-1) Bazen bu *küçük* gruplar **küçük** olarak kalırken, bazen de genişleyebilmektedir.

küçük+Z

(küçük-Z-2) Çok **küçük** doğranmış yarım su bardağı domates.

Z+küçük+S [Z+küçük→ZÖ, ZÖ+S]

(küçük-Z-3) **Küçük** bölersem kare olacağını biliyordum.

küçük+Z

(küçük-Z-4) 2 çorba kaşığı mayonezi, **küçük** doğranmış turşuyu, dövülmüş sarımsakları ve tuzu ekleyip iyice harmanlayın.

küçük+S

(küçük-Z-5) Elma ve kerevizi rendeleyip tüm malzemeyi karıştırın, üzerini *küçük* **kesilmiş** meyvelerle süsleyin.

küçük+S

4.7. Güzel

(güzel-A-1) Bütün bu gelişmeler çok **güzel**.

S+güzel+(EE)

(güzel-A-2) Bütün türküler **güzeldir**.

güzel+EE

(güzel-A-3) Ne kadar da **güzeldi** eski zamanlar.

güzel+EE

(güzel-A-4) Her çağırdığımda gelecekseniz ne **güzel**!

S+güzel+EE

(güzel-A-5) İstanbul çok **güzelmış**.

S+güzel+EE

(güzel-S-1) Ama özgürlüğe inanmamız da **güzel** bir şey.

güzel+AÖ

(güzel-S-2) Ayın en **güzel** fikrine ufak bir ödül alınabilir.

Z+güzel+A [Z+güzel→SÖ, SÖ+A]

(güzel-S-3) Hayatımın en **güzel** günlerini geçiriyordum.

Z+güzel+A [Z+güzel→SÖ, SÖ+A]

(güzel-S-4) Köyün en **güzel** en alımlı kızına bir çırpıda vurulmuştu.

Z+güzel+A [Z+güzel→SÖ, SÖ+A]

(güzel-S-5) **Güzel** şeyler düşünmek için herkes uykuya yatmıştı.

güzel+A

(güzel-Z-1) Arabamızın şoförü İbrahim direksiyonun başında yolda **güzel** bulduğu yerlerin fotoğrafını çekmeye çalışıyor.

güzel+S

(güzel-Z-2) Bu olayı **güzel** düşünüp planlamışlar.

güzel+Z

(güzel-Z-3) Su ile **güzel** yıkayıp abdest aldıldılar.

güzel+Z

(güzel-Z-4) Pulları kazındıktan sonra derisi tulum çıkarılarak yapılan tavaşı da çok **güzel** olur.

Z+güzel+E [Z+güzel→ZÖ, ZÖ+E]

(güzel-Z-5) Nedense otururken olduğu denli **güzel** gelmedi bu kez.

güzel+E

4.8. Çirkin

(çirkin-A-1) Ne kadar **çirkin**mişsin.

S+çirkin+EE

(çirkin-A-2) Güzeldi; ama şimdi **çirkin**!

çirkin+(EE)

(çirkin-A-3) Ama yazı başlığınız çok **çirkin**.

S+çirkin+(EE)

(**çirkin-A-4**) Bürokrasi **çirkindir**.

çirkin+EE

(**çirkin-A-5**) Ben bu kadar **çirkin** değilim.

S+çirkin+EE

(**çirkin-S-1**) Kültür, eksik öğrenildiğinde **çirkin** bir gecekondudan farksızdır.

çirkin+AÖ

(**çirkin-S-2**) Sırf alay etmek için insanlara **çirkin** isimler takmak gerçekten çok ayıp.

çirkin+A

(**çirkin-S-3**) Yapılanları **çirkin** bir saldırı olarak niteledi.

çirkin+AÖ

(**çirkin-S-4**) O şekilsiz ayakkabılar, kısa çoraplar, şortlarla **çirkin** ördeklere benziyoruz vallahi.

çirkin+A

(**çirkin-S-5**) Benim için **çirkin** genç kız yoktur.

çirkin+AÖ

(**çirkin-Z-1**) Burada karşılaşınca, son derece **çirkin** görünüyor gözüme.

Z+çirkin+E [Z+çirkin→ZÖ, ZÖ+E]

(**çirkin-Z-2**) Bari **çirkin** giyin.

çirkin+E

(**çirkin-Z-3**) Fotoğraflarda beli biraz **çirkin** görünüyor.

Z+çirkin+E [Z+çirkin→ZÖ, ZÖ+E]

(**çirkin-Z-4**) Bunlar İslâm hukukunda da **çirkin** görülerek şiddetle yasaklanmıştır.

çirkin+Z

(**çirkin-Z-5**) Bu kombinle **çirkin** duruyor bu çantalar.

çirkin+E

4.9. Doğru

(**doğru-A-1**) Uğraştın, **doğru**.

doğru+(EE)

(**doğru-A-2**) Bu tamamıyla **doğru**.

doğru+(EE)

(doğru-A-3) Üretim miktarı *doğru* ise, üretim alanı 1973'te artmıştır.

doğru+EE

(doğru-A-4) Kadının söyledikleri *doğruydu*.

doğru+EE

(doğru-A-5) Sonuç *doğruymuş*.

doğru+EE

(doğru-S-1) Daha *doğru* bir ifadeyle bugünkü Türkiye gerçeklerine uygun olduğunu söylemek mümkün değildir.

Z+*doğru*+AÖ [Z+*doğru*→SÖ, SÖ+AÖ]

(doğru-S-2) *Doğru* cevapları verebilmek gerekiyor.

doğru+A

(doğru-S-3) En *doğru* hareketi yapmak için düşünmeye hiç zamanımız olmaz.

Z+*doğru*+A [Z+*doğru*→SÖ, SÖ+A]

(doğru-S-4) Her sektörde girilebilecek *doğru* alanlar var.

doğru+A

(doğru-S-5) Ev kahvaltısı için *doğru* adres.

doğru+A

(doğru-Z-1) Yok evlâdım, *doğru* söyledin.

doğru+E

(doğru-Z-2) Hukuki kurgusu *doğru* kurulmamış düzenlemelerin zararı açıkça görülüyor.

doğru+S

(doğru-Z-3) Eğri konuşur, *doğru* konuşur, küfür eder.

doğru+E

(doğru-Z-4) Taşıdıklarımı *doğru* yerleştirdim.

doğru+E

(doğru-Z-5) Cinsiyetini araç ve amaç için kullananların yaptıklarını *doğru* bulmuyorum.

doğru+E

4.10. Yanlış

(yanlış-A-1) Veterinerin, izin almadan çekip gitmesi **yanlış**tı.

yanlış+EE

(yanlış-A-2) Demek bunca yıldır yaptığım iş **yanlış**mış.

yanlış+EE

(yanlış-A-3) Bunları hiç düşünmeden duvara gelişigüzel yapıştırmak **yanlış**.

yanlış+(EE)

(yanlış-A-4) Bence de çok **yanlış**.

S+yanlış+(EE)

(yanlış-A-5) Bir üst sınıfa sıçramak sözü de aslında **yanlış**.¹

S+yanlış+(EE)

(yanlış-S-1) **Yanlış** fikre kapılarak ona benzemeye çalışır.

yanlış+A

(yanlış-S-2) Bizler **yanlış** şeylere değer veriyoruz.

yanlış+A

(yanlış-S-3) **Yanlış** bir tuşa basıldığında ekran kararıyor.

yanlış+AÖ

(yanlış-S-4) Yüzyılın en önemli aşk filmine yakışmayan **yanlış** bir tespit.

yanlış+AÖ

(yanlış-S-5) Google'a göre turist **yanlış** yönde gidiyor.

yanlış+A

(yanlış-Z-1) Kimi modellerde **yanlış** sınıflandırılan gözlemlerin değerlendirilmesini görüyoruz.

yanlış+S

(yanlış-Z-2) Eskiden aşkı **yanlış** tanımlıyordum.

yanlış+E

(yanlış-Z-3) Beni **yanlış** anlamış olabilirsiniz.

yanlış+E

¹ İnceleme yapılabilmesi için tümce kurallı hâle getirilmiştir.

(**yanlış-Z-4**) Bir husus **yanlış** anlaşıldı.

yanlış+E

(**yanlış-Z-5**) Adres, **yanlış** tarif edilmiş.

yanlış+E

4.11. Uzun

(**uzun-A-1**) Köpek dişleri normalden çok **uzundu**.

S+uzun+EE

(**uzun-A-2**) Saçları hâlâ **uzundu**.

uzun+EE

(**uzun-A-3**) Arka bacakları oldukça **uzundur**.

S+uzun+EE

(**uzun-A-4**) Mustafa Kemal'in Birinci Meclisi açış konuşması bir kitap oluşturacak kadar **uzundur**.

İÖ+uzun+EE

(**uzun-A-5**) Üstelik de Zühre'nin saçları çok **uzunmuş**.

S+uzun+EE

(**uzun-S-1**) İlk olarak, küresel ekonomide kamu harcamaları ve geçici verimlilik şoklarının ticari mal talebi üzerinden **uzun** vadede reel döviz kuruna kalıcı etkileri yoktur.

uzun+A

(**uzun-S-2**) Hayatımın en **uzun** gecesi idi.

Z+uzun+A [Z+uzun→SÖ, SÖ+A]

(**uzun-S-3**) O yüksek, **uzun** masanın üzerine çıktım.

uzun+A

(**uzun-S-4**) Çünkü yiyecekler karınlarında çok **uzun** süre kalırsa ağırlaşırlar.

Z+uzun+A [Z+uzun→SÖ, SÖ+A]

(**uzun-S-5**) İkinci çevirişte tavana ve tabana saplanan yassı, **uzun** mızrak.

uzun+A

(**uzun-Z-1**) Ayaklarının çıkardığı şakırtılar **uzun** sürdü.

uzun+E

(**uzun-Z-2**) Ülkelerin çoğunda resesyonlar bizdekinden daha **uzun** sürüyor.

Z+uzun+E [Z+uzun→ZÖ, ZÖ+E]

(uzun-Z-3) Gerçekler düşlerden daha **uzun** yaşar.

Z+uzun+E [z+uzun→ZÖ, ZÖ+E]

(uzun-Z-4) Ne kadar da **uzun** sürdü.

Z+uzun+E [Z+uzun→ZÖ, ZÖ+E]

(uzun-Z-5) "Dinlenme günü yok ama bu kadar da **uzun** basılır mı şu merete?" diyerek pencereyi açıp dışarı kapıya doğru baktı.

Z+uzun+E [Z+uzun→ZÖ, ZÖ+E]

4.12. Kısa

(kısa-A-1) Hayatı ben uzun sanırdım, meğer hayat ne kadar da **kısaymış**.

S+kısa+EE

(kısa-A-2) Saçım uzunmuş, aklım **kısaymış**.

kısa+EE

(kısa-A-3) Büyük kentlerdeki işçi ailelerinin ve kırsal alandaki ırgat ailelerinin çocuklarının çocuklukları çok **kısaydı**.

S+kısa+EE

(kısa-A-4) Jesse James'in ve Younger'ların on yıldan fazla süren hükümdarlıklarına bakılırsa, Daltonlar'ın 15 aylık yasadışı krallıkları, bir kelebek ömrü kadar **kısaydı**.

İÖ+kısa+EE

(kısa-A-5) Çok harfli alfabelerle yazılan yazı **kısadır**.

kısa+EE

(kısa-S-1) Annem **kısa** süre içinde Avon firmasının en iyi satış yapan elemanlarından biri olup çıktı.

kısa+A

(kısa-S-2) Annemin kulaktan duyma **kısa** gün özetini savuşturan halini izliyorum.

kısa+A

(kısa-S-3) Sanımer, **kısa** bir sürede yanımdaydı.

kısa+AÖ

(kısa-S-4) Ama ürününüzde iş yoksa iflâsın en **kısa** yolu o ürüne para harcamaktır.

Z+kısa+A [Z+kısa→SÖ, SÖ+A]

(kısa-S-5) Canlı yayından önce ayrımcılığa uğrayan gruplarla ilgili **kısa** belgeseller gösterildi.

kısa+A

(kısa-Z-1) Seyahatimizin süresi çok **kısa** geldi.

Z+kısa+E [Z+kısa→ZÖ, ZÖ+E]

(kısa-Z-2) O evde **kısa** kaldık.

kısa+E

(kısa-Z-3) Çok **kısa** konuşacağım bu konuda.

Z+kısa+E [Z+kısa→ZÖ, ZÖ+E]

(kısa-Z-4) Meşguldü, **kısa** konuştu.

kısa+E

(kısa-Z-5) Karşılama töreni **kısa** sürdü.

kısa+E

4.13. Hızlı

(hızlı-A-1) Üretim daha **hızlı**.

S+hızlı+(EE)

(hızlı-A-2) En başta bindiğim **hızlı**ydı.

hızlı+EE

(hızlı-A-3) Daha ucuz ve daha **hızlı**.

S+hızlı+(EE)

(hızlı-A-4) Benim hesap makinem **hızlı**.

hızlı+EE

(hızlı-A-5) Bu motor eskisinden daha **hızlıdır**.

S+hızlı+(EE)

(hızlı-S-1) Şarkıcılıktaki **hızlı** yükselişini gördüm.

hızlı+A

(hızlı-S-2) **Hızlı** çekim çoğu makinede bulunmuyor.

hızlı+A

(hızlı-S-3) Tasarım ödüllü monitörler ile Türkiye'de **hızlı** adımlarla ilerliyor.

hızlı+A

(hızlı-S-4) Enfeksiyon *hızlı* bir şekilde yayılabilir.

hızlı+AÖ

(hızlı-S-5) **Hızlı** kentleşme, yüksek enflasyonist ortam ve büyüyen ekonomi, ülkenin metropol yerleşmelerinde taşınmazlara ve kent toprağına olan talebi de hızla arttırmaktadır.

hızlı+A

(hızlı-Z-1) Beni geçtiğı zamandan *hızlı* koşuyordu.

hızlı+E

(hızlı-Z-2) İstedığım kadar *hızlı* basabilirim tuşlara.

İÖ+*hızlı*+E [İÖ+*hızlı*→ZÖ, ZÖ+E]

(hızlı-Z-3) Çok *hızlı* giden bir trenden kaçmayacağız.

Z+*hızlı*+S [Z+*hızlı*→ZÖ, ZÖ+S]

(hızlı-Z-4) Isıtma ve pişirme işleri çok *hızlı* yapılır.

Z+*hızlı*+E [Z+*hızlı*→ZÖ, ZÖ+E]

(hızlı-Z-5) **Hızlı** yaşayan erken ölmektedir.

hızlı+S

4.14. Yavaş

(yavaş-A-1) Biraz daha *yavaş*.

SÖ+yavaş

(yavaş-A-2) Bu bilgisayarın aktarım hızı daha *yavaş*.

S+yavaş+(EE)

(yavaş-A-3) Önceleri adımları *yavaştı*.

yavaş+EE

(yavaş-A-4) Dalgalar çok *yavaş*.

S+yavaş+(EE)

(yavaş-A-5) Kemik gelişimi çok *yavaşmış*.

S+yavaş+EE

(yavaş-S-1) Her zaman *yavaş* taşa doğru yürürler.

yavaş+A

(yavaş-S-2) Yavaş adımlarla İhlamur Sokağı'ndan sola çıktım.

yavaş+A

(yavaş-S-3) Pahalı ama yavaş bir teknikti.

yavaş+AÖ

(yavaş-S-4) Yavaş sesle adeta fısıldaşıyorlardı.

yavaş+A

(yavaş-S-5) Yavaş işler yüzünden çalışanlar homurdanıyorlar.

yavaş+A

(yavaş-Z-1) Ocağın altı yavaş pişsin.

yavaş+E

(yavaş-Z-2) Yavaş yürüyelim istedi.

yavaş+E

(yavaş-Z-3) Kayık yavaş ilerliyor.

yavaş+E

(yavaş-Z-4) Özlem maskesini yavaş indirdi.

yavaş+E

(yavaş-Z-5) Yavaş git!

yavaş+E

4.15. Boş

(boş-A-1) Raflar boş.

boş+(EE)

(boş-A-2) Bu sözler boş.

boş+(EE)

(boş-A-3) Gökyüzü boştu.

boş+EE

(boş-A-4) Koltuk her zamanki gibi boştu.

İÖ+boş+EE

(boş-A-5) Komşu apartmanda küçük bir daire boşmuş.

boş+EE

(boş-S-1) Milton kasabanın *boş* sokaklarında yürüyordu.

boş+A

(boş-S-2) Genç şef açılan eşyaları koydurmak için *boş* bir konteyner istedi.

boş+AÖ

(boş-S-3) Her evin önünde *boş* bir kuyu vardı.

boş+AÖ

(boş-S-4) *Boş* mideyle çalmak demek enerjisiz kalmak demek.

boş+A

(boş-S-5) Son çare lafı *boş* bir laftır.

boş+AÖ

(boş-Z-1) Üç-dört yıldır *boş* duruyormuş.

boş+E

(boş-Z-2) Hayır, *boş* çıkmadı.

boş+E

(boş-Z-3) Devlet düzenlemelerinin azalması hareketinin *boş* bıraktığı alanların bağımsız idari otoriteler tarafından doldurulduğu savunulmaktadır.

boş+S

(boş-Z-4) Toprak kardeş, bakıyorum da şu ölen asmanın yeri daha *boş* duruyor.

Z+*boş*+E [*Z*+*boş*→*Z*Ö, *Z*Ö+E]

(boş-Z-5) Bir bakıma yuvayı yalnız, *boş* bırakmıyorlardı.

boş+E

4.16. Dolu

(dolu-A-1) Oda kan *dolu*.

dolu+(EE)

(dolu-A-2) Çok *doluyum* bu aralar.

S+*dolu*+EE

(dolu-A-3) Hacı babamın evi üç ev eşyasıyla *doluymuş*.

İÖ+*dolu*+EE

(dolu-A-4) Raflar sıra sıra, çeşit çeşit kitapla **doluymuş**.

İÖ+dolu+EE

(dolu-A-5) Geminin çevresi martılarla **doluydu**.

İÖ+dolu+EE

(dolu-S-1) **Dolu** bir kaderin kurbanı olmaktan kurtulamayacak.

dolu+AÖ

(dolu-S-2) **Dolu** bir çanta taşıyordu.

dolu+AÖ

(dolu-S-4) **Dolu** bir kanal işi geldi.

dolu+AÖ

(dolu-S-5) **Dolu** bir alana geçtik.

dolu+AÖ

(dolu-S-5) Bu yıl **dolu** bir yaz geçirdik.

dolu+AÖ

(dolu-Z-1) Aslı hastaneden yorgun ve acıyla **dolu** olarak çıktı.

İÖ+dolu+Z [İÖ+dolu→ZÖ, ZÖ+Z]

(dolu-Z-2) Baskı hatalarıyla **dolu** olarak basılmış gazeteleri gördüm.

İÖ+dolu+Z [İÖ+dolu→ZÖ, ZÖ+Z]

(dolu-Z-3) Öncülerin akıllı kızı Ayça eli **dolu** olarak geldi.

dolu+Z

(dolu-Z-4) Onun özgünlüğü yeni düşüncelerle **dolu** olarak ortaya çıkması ve bu düşünceleri yayma mücadelesine girişmesidir.

İÖ+dolu+Z [İÖ+dolu→ZÖ, ZÖ+Z]

(dolu-Z-5) Tayang, vücudu yaralarla **dolu** olarak savaştan çekildi.

İÖ+dolu+Z [İÖ+dolu→ZÖ, ZÖ+Z]

4.17. İleri

(ileri-A-1) Osmanlı **ileriymiş**, çünkü yerleşik düzeni savunuyormuş.

ileri+EE

(ileri-A-2) Kızla sizin yakınlığınız benden daha **ileriymiş**.

S+ileri+EE

(ileri-A-3) Semud kavmi mimarlıkta çok **ileri**ydi.

S+ileri+EE

(ileri-A-4) Onun için, insan hakları konusunda da Osmanlı Devleti bizden **ileri**di.

ileri+EE

(ileri-A-5) Hemşehrilerim bilirler ki bizim köyümüz de, gösteriş ve cesaret yönünden son derece **ileri**di.

S+ileri+EE

(ileri-S-1) Düzgünlüğünü ve pürüzsüzlüğünü **ileri** yaşlarında da koruyabiliyor.

ileri+A

(ileri-S-2) İleri toplumların akademik kurumlarına yönelik bir çalışmaydı.

ileri+A

(ileri-S-3) İleri teknoloji standart dışı sanayi ürünleri ithalatını kapsıyor.

ileri+A

(ileri-S-4) Ülkemiz haritacılık tekniği açısından oldukça **ileri** bir düzeydedir.

ileri+AÖ

(ileri-S-5) İleri evrelerde piroksen gibi mineraller kullanılacak.

ileri+A

(ileri-Z-1) PN eklemi **ileri** kutuplanır.

ileri+E

(ileri-Z-2) Şeref tribünü bugünküne göre daha **ileri** çıkıyordu.

Z+ileri+E [Z+ileri→ZÖ, ZÖ+E]

(ileri-Z-3) Gaz kolunu nazikçe **ileri** itti.

ileri+E

(ileri-Z-4) İleri hareket etti.

ileri+E

(ileri-Z-5) Birikimini hep bir adım **ileri** taşıdı.

ileri+E

4.18. Geri

(geri-A-1) Çünkü kültür düzeyi, bilinç düzeyi **geriydi**.

geri+EE

(geri-A-2) Saat bir saat **geriydi**.

geri+EE

(geri-A-3) Cumhuriyetten önce yurdumuzda resim, heykel, tiyatro, müzik gibi güzel sanat çalışmaları çok **geriydi**.

S+geri+EE

(geri-A-4) Ah o zamanlarda teknoloji ne kadar da **geriymiş!**

S+geri+EE

(geri-A-5) Ayrıca bu çocukların doğum kiloları düşük ve kemik yaşları **geridir**.

geri+EE

(geri-S-1) Geri dönüş yasaktı.

geri+A

(geri-S-2) İnsanı düşündüren şey **geri** zamandı.

geri+A+EE

(geri-S-3) Geri ödemede bulununca rahatladım.

geri+A

(geri-S-4) Geri planda kalmak insanı ürkütüyor.

geri+A

(geri-S-5) Geri adım, işleri birden kolaylaştırdı.

geri+A

(geri-Z-1) Onu sana **geri** veriyorum.

geri+E

(geri-Z-2) Bir daha **geri** dönmedi.

geri+E

(geri-Z-3) Gruptaki tek Rus öğrenci, iki hafta boyunca özenle topladığı deniz kabuklarını okyanusa **geri** atıyordu.

geri+E

(geri-Z-4) Selma yüzüğü çıkartıp Ramiz'e **geri** uzattı.

geri+E

(geri-Z-5) Boğuk bir feryatla **geri** fırladı.

geri+E

4.19. Az

(az-A-1) Bunu ne kadar vurgulasam **azdır**.

az+EE

(az-A-2) İktisaden *az* gelişmiş memleketlerde halkın değerli kâğıtları satın almak veya bunlar üzerinde spekülasyon yapmak eğilimi pek **azdır**.

S+az+EE

(az-A-3) Oysa ödülün maddi değeri daha **azmış**.

S+az+EE

(az-A-4) Sinema olanakları **azdı**.

az+EE

(az-A-5) Kirli camın gerisinden yaptıkları çağrılara kulak veren pek **azdı**.

S+az+EE

(az-S-1) Doymamış fosfolipidlerin en **az** miktarda kullanımını bildirmiştir.

Z+az+A [Z+az→SÖ, SÖ+A]

(az-S-2) Gazetelerinin ise nispeten daha **az** görsel malzeme kullandığı ve bunların daha küçük boyutlarda olduğu tespit edilmiştir.

Z+az+AÖ [Z+az→SÖ, SÖ+AÖ]

(az-S-3) M.euphorbiae, Nevada, Rio fuego ve Brigade üzerinde ise diğerlerine göre daha **az** oranda gelişip çoğalabilmektedir.

Z+az+A [Z+az→SÖ, SÖ+A]

(az-S-4) Küçük yapılarda daha **az** kişi vardır.

Z+az+A [Z+az→SÖ, SÖ+A]

(az-S-5) Böylece, kedi dışarı çıkıp besini bulmak için daha **az** zaman harcayacaktır.

Z+az+A [Z+az→SÖ, SÖ+A]

(az-Z-1) Her şeyden önce, cep telefonuyla mümkün olduğunca **az** konuşun.

az+E

(az-Z-2) Saatin bitimine **az** kalmış.

az+E

(az-Z-3) Ama bütün bu sıkı aramalara rağmen çantasında oje, ruj, aseton, cımbız bulunduran kızlara rastlanır, üstelik nasıl başarırlarsa, kontrollerde pek **az** yakalanırlardı.

Z+az+E [Z+az→SÖ, SÖ+E]

(az-Z-4) Bu şekilde asemptomatik taşıyıcılardan bulaşma daha **az** görülür.

Z+az+E [Z+az→SÖ, SÖ+E]

(az-Z-5) **Az** ye, çok hatırla.

az+E

4.20. Çok

(çok-A-1) Üzülen pek olmamıştı ama umutlanan **çoktu**.

çok+EE

(çok-A-2) Nasıl olsa çalışıyorlardı, işleri **çoktu**.

çok+EE

(çok-A-3) Gerçi karaborsada ekmek **çoktu**, alınıyordu.

çok+EE

(çok-A-4) Osman'ın dersleri **çokmuş**, ondan gelemeyi derim.

çok+EE

(çok-A-5) Ayrıca benim ailemde okuyan **çoktur**.

çok+EE

(çok-S-1) Aslında mumun yapısı **çok** basittir ama yanma mekanizması o kadar basit değildir.

çok+A

(çok-S-2) Bir insan bir evladını sürekli yanında tutup, bir tanesine baskı uygulayıp, ötekini koruması yapıyorsa, bence bu **çok** yanlış.

çok+A

(çok-S-3) Ferrari ruhunu bilmek konusunda **çok** iddialı.

çok+A

(çok-S-4) Yatıp çıkmak **çok** basit.

çok+A

(çok-S-5) Seval çok şaşkıındı.

çok+A

(çok-Z-1) Çok yoruludum.

çok+E

(çok-Z-2) Diğer bir deyişle, kamu kesiminin açıklan ve bu açıkların yarattığı finansman gereksinimi şirketler kesiminin fon teminini güçleştiren çok önemli bir etkindir.

çok+S

(çok-Z-3) Bir gece bu çöp kamyonunun şoförüne ... dediği için çok feci bir dayak yemişti.

çok+S

(çok-Z-4) Çok etkilendim.

çok+E

(çok-Z-5) Onu çok seviyorum.

çok+E

5. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, Bulgular bölümünde çalışma kapsamındaki sözcüklerin ad, sıfat ve zarf olarak kullanıldığı tümcelerdeki dizilim özellikleri temel alınarak oluşturulan formüller bir araya getirilmiştir. Bu formüller, her sözcüğün ad, sıfat ve zarf olarak kullanımları bakımından sınıflandırılmıştır. Sonraki aşamada, bu sınıflandırma kapsamındaki formüller tek bir formüle dönüştürülerek tablolarda verilmiş ve açıklanmıştır.

Tümce içinde iyi sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. iyi-A-2). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde iyi sözcüğü yine addır. Konuşma veya yazıda ek-eylem zorunlu bir birim olmasına rağmen yer almayabilir (bkz. iyi-A-4). Kendisinden önce gelebilen sıfat ise seçimlik bir birimdir. İyi sözcüğü, bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. iyi-S-2/iyi-S-3). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra bir ad veya ad öbeği geldiğinde de sıfattır (bkz. iyi-S-1/iyi-S-5). Ayrıca iyi sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. iyi-Z-1). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra bir eylem geldiğinde yine zarftır (bkz. iyi-Z-4). Kendisinden önce gelebilen zarf ise seçimlik bir birimdir.

Tablo 5.1. İyi Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	iyi+(EE)	(S) iyi (EE)
	iyi+EE	
	S+iyi+(EE)	
	S+iyi+EE	

Tablo 5.1. (Devamı)

Sıfat	Z+iyi+A [Z+iyi→SÖ, SÖ+A]	(Z) iyi A/AÖ
	iyi+AÖ	
Zarf	Z+iyi+A [Z+iyi→SÖ, SÖ+AÖ]	(Z) iyi E
	iyi+E	

Tümce içinde *kötü* sözcüğü kendisinden önce bir sıfat, sonra bir ek-eylem geldiğinde addır (bkz. *kötü-A-5*). Bu ek-eylem seçimlik olabilir (bkz. *kötü-A-1*). Bunun yanında kendisinden önce bir ilgeç öbeği, sonra ek-eylem geldiğinde yine addır (bkz. *kötü-A-2*). Ayrıca *kötü* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde de ad olmaktadır (bkz. *kötü-A-3/kötü-A-4*). Bunun yanı sıra *kötü* sözcüğü bir addan veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *kötü-S-1/kötü-S-3/kötü-S-4/kötü-S-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra ad geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *kötü-S-2*). Tümce içerisinde *kötü* sözcüğü bir eylem veya zarftan önce geldiğinde zarftır (bkz. *kötü-Z-2/kötü-Z-3/kötü-Z-4/kötü-Z-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarftır (bkz. *kötü-Z-1*).

Tablo 5.2. *Kötü* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	S+ <i>kötü</i> +(EE)	(İÖ/S) <i>kötü</i> (EE)
	İÖ+ <i>kötü</i> +EE	
Sıfat	<i>kötü</i> +A	(Z) <i>kötü</i> A/AÖ
	Z+ <i>kötü</i> +A [Z+ <i>kötü</i> →SÖ, SÖ+A]	
Zarf	<i>kötü</i> +AÖ	(Z) <i>kötü</i> Z/E
	Z+ <i>kötü</i> +E [Z+ <i>kötü</i> →ZÖ, ZÖ+E]	

Tümce içerisinde *kolay* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *kolay-A-2/kolay-A-3/kolay-A-4/kolay-A-5*). Kendisinden sonra gelen ek-eylem seçimlik bir birimdir (bkz. *kolay-A-1*). Ayrıca *kolay* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *kolay-S-3/kolay-S-4/kolay-S-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra ad geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *kolay-S-1/kolay-S-2*). Tümce içerisinde *kolay* sözcüğü bir sıfat veya eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *kolay-Z-2/kolay-Z-3/kolay-Z-4*). Kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *kolay-Z-1/kolay-Z-5*).

Tablo 5.3. *Kolay* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>kolay</i> +(EE)	<i>kolay</i> (EE)
	<i>kolay</i> +EE	
Sıfat	Z+ <i>kolay</i> +A	(Z) <i>kolay</i> A/AÖ
	<i>kolay</i> +AÖ [Z+ <i>kolay</i> →SÖ, SÖ+A]	
Zarf	<i>kolay</i> +A	(Z) <i>kolay</i> S/E
	Z+ <i>kolay</i> +E [Z+ <i>kolay</i> →ZÖ, ZÖ+E]	

Tümce içerisinde *zor* sözcüğü ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *zor-A-1/zor-A-2/zor-A-4*). Kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *zor-A-5*). Kendisinden sonra gelen ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *zor-A-3*). Bunun yanında *zor* sözcüğü bir addan önce geldiğinde sıfattır (bkz. *zor-S-1/zor-S-4*). Kendisinden önce bir ad veya zarf, sonra ad geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *zor-S-2/zor-S-3*). Bunun yanı sıra kendisinden önce bir zarf, sonra ad öbeği geldiğinde de sıfat olmaktadır (bkz. *zor-S-5*). Tümce içerisinde *zor* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *zor-Z-2/zor-Z-3/zor-Z-4/zor-Z-5*). Bunun yanında kendisinden önce bir ad, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *zor-Z-1*).

Tablo 5.4. *Zor* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>zor</i> +EE <i>S+zor</i> +(EE) <i>S+zor</i> +EE	(S) <i>zor</i> (EE)
Sıfat	<i>zor</i> +A <i>A+zor</i> +A <i>Z+zor</i> +A	[<i>A+zor</i> →SÖ, SÖ+A] [<i>Z+zor</i> →SÖ, SÖ+A] (A/Z) <i>zor</i> A
Zarf	<i>A+zor</i> +E <i>zor</i> +E	[<i>A+zor</i> →ZÖ, ZÖ+E] (A) <i>zor</i> E

Tümce içerisinde *büyük* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *büyük-A-1/büyük-A-4*). Bu ek-eylem seçimlik olabilmektedir (bkz. *büyük-A-2*). Kendisinden önce bir sıfat veya ilgeç öbeği, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *büyük-A-3/büyük-A-5*). Bunun yanında *büyük* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *büyük-S-1/büyük-S-3/büyük-S-4/büyük-S-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra ad öbeği geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *büyük-S-2*). Ayrıca *büyük* sözcüğü eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *büyük-Z-1/büyük-Z-3/büyük-Z-4*). Kendisinden önce bir sıfat veya zarf, sonra zarf geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *büyük-Z-2/büyük-Z-5*).

Tablo 5.5. *Büyük* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>büyük</i> +EE <i>büyük</i> +(EE) <i>S+büyük</i> +EE <i>İÖ+büyük</i> +EE	(İÖ/S) <i>büyük</i> (EE)
Sıfat	<i>büyük</i> +AÖ <i>Z+büyük</i> +AÖ <i>büyük</i> +A	[<i>Z+büyük</i> →SÖ, SÖ+AÖ] (Z) <i>büyük</i> A/AÖ
Zarf	<i>büyük</i> +E <i>S+büyük</i> +Z <i>Z+büyük</i> +Z	[<i>S+büyük</i> →ZÖ, ZÖ+Z] [<i>Z+büyük</i> →ZÖ, ZÖ+Z] (S/Z) <i>büyük</i> Z/E

Tümce içerisinde *küçük* sözcüğü kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde addır (bkz. *küçük-A-2/küçük-A-3*). Bunun yanında bir ek-eylemden önce geldiğinde yine addır (bkz. *küçük-A-1/küçük-A-5*). Bu ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *küçük-A-4*). Ayrıca *küçük* sözcüğü kendisinden önce bir ad veya ad öbeği geldiğinde sıfattır (bkz. *küçük-S-3/küçük-S-4/küçük-S-5*). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat öbeği, sonra ad veya ad öbeği geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *küçük-S-1/küçük-S-2*). Tümce içerisinde *küçük* sözcüğü kendisinden önce bir zarf, sonra sıfat geldiğinde zarftır (bkz. *küçük-Z-2*). Bunun yanında bir zarf veya sıfattan önce geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *küçük-Z-1/küçük-Z-3/küçük-Z-4/küçük-Z-5*).

Tablo 5.6. *Küçük* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>küçük</i> +EE <i>S+küçük</i> +EE <i>küçük</i> +(EE)	(S) <i>küçük</i> (EE)
Sıfat	<i>SÖ+küçük</i> +A [SÖ+küçük→SÖ, SÖ+A] <i>SÖ+küçük</i> +AÖ [SÖ+küçük→SÖ, SÖ+AÖ] <i>küçük</i> +AÖ <i>küçük</i> +A	(SÖ) <i>küçük</i> A/AÖ
Zarf	<i>küçük</i> +Z <i>Z+küçük</i> +S <i>küçük</i> +S	[Z+küçük→ZÖ, ZÖ+S] (Z) <i>küçük</i> S/Z

Tümce içerisinde *güzel* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *güzel-A-2*). Kendisinde önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *güzel-A-3/güzel-A-4/güzel-A-5*). Bu ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *güzel-A-1*). Ayrıca *güzel* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *güzel-S-1/güzel-S-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra ad geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *güzel-S-2/güzel-S-3/güzel-S-4*). Bunun yanında *güzel* sözcüğü bir sıfat, eylem veya zarftan önce geldiğinde zarftır (bkz. *güzel-Z-1/güzel-Z-2/güzel-Z-3/güzel-Z-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarftır (bkz. *güzel-Z-4*).

Tablo 5.7. *Güzel* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>S+güzel</i> +(EE) <i>güzel</i> +EE <i>S+güzel</i> +EE	(S) <i>güzel</i> (EE)
Sıfat	<i>güzel</i> +AÖ <i>Z+güzel</i> +A [Z+güzel→SÖ, SÖ+A] <i>güzel</i> +A	(Z) <i>güzel</i> A/AÖ
Zarf	<i>güzel</i> +S <i>güzel</i> +Z <i>Z+güzel</i> +E <i>güzel</i> +E	[Z+güzel→ZÖ, ZÖ+E] (Z) <i>güzel</i> S/Z/E

Tümce içerisinde *çirkin* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *çirkin-A-4*). Bu ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *çirkin-A-2*). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *çirkin-A-1/çirkin-A-5*). Buradaki ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *çirkin-A-3*). Tümce içerisinde *çirkin* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *çirkin-S-1/çirkin-S-2/çirkin-S-3/çirkin-S-4/çirkin-S-5*). Ayrıca *çirkin* sözcüğü bir eylem veya zarftan önce geldiğinde zarftır (bkz. *çirkin-Z-2/çirkin-Z-4/çirkin-Z-5*). Kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *çirkin-Z-1/çirkin-Z-3*).

Tablo 5.8. *Çirkin* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	S+ <i>çirkin</i> +EE <i>çirkin</i> +(EE) S+ <i>çirkin</i> +(EE) <i>çirkin</i> +EE	(S) <i>çirkin</i> (EE)
Sıfat	<i>çirkin</i> +AÖ <i>çirkin</i> +A	<i>çirkin</i> A/AÖ
Zarf	Z+ <i>çirkin</i> +E [Z+ <i>çirkin</i> →ZÖ, ZÖ+E] <i>çirkin</i> +E <i>çirkin</i> +Z	(Z) <i>çirkin</i> Z/E

Tümce içerisinde *doğru* sözcüğü bir ek-eylemden önce kullanıldığında addır (bkz. *doğru-A-3/doğru-A-4/doğru-A-5*). Bu ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *doğru-A-1/doğru-A-2*). Bunun yanında *doğru* sözcüğü bir addan önce geldiğinde sıfattır (bkz. *doğru-S-2/doğru-S-4/doğru-S-5*). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra ad veya ad öbeği geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *doğru-S-1/doğru-S-3*). Tümce içerisinde *doğru* sözcüğü bir eylem veya sıfattan önce geldiğinde zarftır (bkz. *doğru-Z-1/doğru-Z-2/doğru-Z-3/doğru-Z-4/doğru-Z-5*).

Tablo 5.9. *Doğru* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>doğru</i> +(EE) <i>doğru</i> +E	<i>doğru</i> (EE)
Sıfat	Z+ <i>doğru</i> +AÖ [Z+ <i>doğru</i> →SÖ, SÖ+AÖ] <i>doğru</i> +A Z+ <i>doğru</i> +A [Z+ <i>doğru</i> →SÖ, SÖ+A]	(Z) <i>doğru</i> A/AÖ
Zarf	<i>doğru</i> +E <i>doğru</i> +S	<i>doğru</i> S/E

Tümce içerisinde *yanlış* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *yanlış-A-1/yanlış-A-2*). Bu ek-eylem seçimlik de olabilmektedir (bkz. *yanlış-A-3*). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra seçimlik bir ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *yanlış-A-4/yanlış-A-5*). Ayrıca *yanlış* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *yanlış-S-1/yanlış-S-2/yanlış-S-3/yanlış-S-4/yanlış-S-5*). Tümce içerisinde *yanlış* sözcüğü bir sıfat veya eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *yanlış-Z-1/yanlış-Z-2/yanlış-Z-3/yanlış-Z-4/yanlış-Z-5*).

Tablo 5.10. *Yanlış* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>yanlış</i> +EE <i>yanlış</i> +(EE) S+ <i>yanlış</i> +(EE)	(S) <i>yanlış</i> (EE)
Sıfat	<i>yanlış</i> +A <i>yanlış</i> +AÖ	<i>yanlış</i> A/AÖ
Zarf	<i>yanlış</i> +S <i>yanlış</i> +E	<i>yanlış</i> S/E

Tümce içerisinde *uzun* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *uzun*-A-2). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat veya ilgeç öbeği, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *uzun*-A-1/*uzun*-A-3/*uzun*-A-4/*uzun*-A-5). Ayrıca *uzun* sözcüğü bir addan önce geldiğinde sıfattır (bkz. *uzun*-S-1/*uzun*-S-3/*uzun*-S-5). Bunun yanında kendisinden önce zarf, sonra ad geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *uzun*-S-2/*uzun*-S-4). Tümce içerisinde *uzun* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *uzun*-Z-1). Bunun yanında kendisinden önce zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *uzun*-Z-2/*uzun*-Z-3/*uzun*-Z-4/*uzun*-Z-5).

Tablo 5.11. *Uzun* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	S+ <i>uzun</i> +EE <i>uzun</i> +EE İÖ+ <i>uzun</i> +EE	(İÖ/S) <i>uzun</i> EE
Sıfat	<i>uzun</i> +A Z+ <i>uzun</i> +A [Z+ <i>uzun</i> →SÖ, SÖ+A]	(Z) <i>uzun</i> A
Zarf	<i>uzun</i> +E Z+ <i>uzun</i> +E [Z+ <i>uzun</i> →ZÖ, ZÖ+E]	(Z) <i>uzun</i> E

Tümce içerisinde *kısa* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *kısa*-A-2/*uzun*-A-5). Bunun yanında kendisinden önce bir ilgeç öbeği veya sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *kısa*-A-1/*uzun*-A-3/*uzun*-A-4). Ayrıca *kısa* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *kısa*-S-1/*uzun*-S-2/*uzun*-S-3/*uzun*-S-5). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra ad geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *kısa*-S-4). Tümce içerisinde *kısa* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *kısa*-Z-2/*uzun*-Z-4/*uzun*-Z-5). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinden yine zarf olmaktadır (bkz. *kısa*-Z-1/*uzun*-Z-3).

Tablo 5.12. *Kısa* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	S+ <i>kısa</i> +EE <i>kısa</i> +EE İÖ+ <i>kısa</i> +EE	(İÖ/S) <i>kısa</i> EE
Sıfat	<i>kısa</i> +A <i>kısa</i> +AÖ Z+ <i>kısa</i> +A [Z+ <i>kısa</i> →SÖ, SÖ+A]	(Z) <i>kısa</i> A/AÖ
Zarf	Z+ <i>kısa</i> +E <i>kısa</i> +E [Z+ <i>kısa</i> →ZÖ, ZÖ+E]	(Z) <i>kısa</i> E

Tümce içerisinde *hızlı* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *hızlı-A-2/hızlı-A-4*). Kendisinden önce bir sıfat, sonra seçimlik bir ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *hızlı-A-1/hızlı-A-3/hızlı-A-5*). Bunun yanında *hızlı* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *hızlı-S-1/hızlı-S-2/hızlı-S-3/hızlı-S-4/S-5*). Ayrıca *hızlı* sözcüğü bir eylemden veya sıfattan önce geldiğinde zarftır (bkz. *hızlı-Z-1/hızlı-Z-5*). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra eylem veya sıfat geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *hızlı-Z-3/hızlı-Z-4*). Ayrıca kendisinden önce bir ilgeç öbeği, sonra eylem geldiğinde de zarf olmaktadır (bkz. *hızlı-Z-2*).

Tablo 5.13. *Hızlı* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	S+hızlı+(EE) hızlı+EE	(S) hızlı (EE)
Sıfat	hızlı+A hızlı+AÖ	hızlı A/AÖ
Zarf	hızlı+E İÖ+hızlı+E Z+hızlı+S Z+hızlı+E hızlı+S	[İÖ+hızlı→ZÖ, ZÖ+E] [Z+hızlı→ZÖ, ZÖ+S] [Z+hızlı→ZÖ, ZÖ+E] (İÖ/Z) hızlı S/E

Tümce içerisinde *yavaş* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *yavaş-A-3*). Bir sıfat öbeğinden sonra geldiğinde yine addır (bkz. *yavaş-A-1*). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde de ad olmaktadır (bkz. *yavaş-A-5*). Bu ek-eylem seçimlik bir birim de olabilmektedir (bkz. *yavaş-A-2/yavaş-A-4*). Tümce içerisinde *yavaş* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *yavaş-S-1/yavaş-S-2/yavaş-S-3/yavaş-S-4/yavaş-S-5*). Tümce içerisinde *yavaş* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *yavaş-Z-1/yavaş-Z-2/yavaş-Z-3/yavaş-Z-4/yavaş-Z-5*).

Tablo 5.14. *Yavaş* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	SÖ+yavaş S+yavaş+(EE) yavaş+EE S+yavaş+EE	(S/SÖ) yavaş (EE)
Sıfat	yavaş+A yavaş+AÖ	yavaş A/AÖ
Zarf	yavaş+E	yavaş E

Tümce içerisinde *boş* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *boş-A-3/boş-A-5*). Bu ek-eylem seçimlik bir birim de olabilmektedir (bkz. *boş-A-1/boş-A-2*). Bunun yanında kendisinden önce bir ilgeç öbeği, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *boş-A-4*). Ayrıca *boş* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *boş-S-1/boş-S-2/boş-S-3/boş-S-4/boş-S-5*). Tümce içerisinde *boş* sözcüğü bir sıfat veya eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *boş-Z-1/boş-*

Z-2/*boş*-Z-3/*boş*-Z-5). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *boş*-Z-4).

Tablo 5.15. *Boş* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>boş</i> +(EE) <i>boş</i> +EE İÖ+ <i>boş</i> +EE	(İÖ) <i>boş</i> (EE)
Sıfat	<i>boş</i> +A <i>boş</i> +AÖ	<i>boş</i> A/AÖ
Zarf	<i>boş</i> +E <i>boş</i> +S Z+ <i>boş</i> +E	(Z) <i>boş</i> S/E [Z+ <i>boş</i> →ZÖ, ZÖ+E]

Tümce içerisinde *dolu* sözcüğü kendisinden önce bir sıfat veya ilgeç öbeği, sonra ek-eylem geldiğinde addır (bkz. *dolu*-A-2/*dolu*-A-3/*dolu*-A-4/*dolu*-A-5). Bunun yanında seçimlik bir ek-eylemden önce geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *dolu*-A-1). Ayrıca *dolu* sözcüğü bir ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *dolu*-S-1/*dolu*-S-2/*dolu*-S-3/*dolu*-S-4/*dolu*-S-5). Tümce içerisinde *dolu* sözcüğü bir zarftan önce geldiğinde zarftır (bkz. *dolu*-Z-3). Bunun yanında kendisinden önce bir ilgeç öbeği, sonra zarf geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *dolu*-Z-1/*dolu*-Z-2/*dolu*-Z-4/*dolu*-Z-5).

Tablo 5.16. *Dolu* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>dolu</i> +(EE) S+ <i>dolu</i> +EE İÖ+ <i>dolu</i> +E	(İÖ/S) <i>dolu</i> (EE)
Sıfat	<i>dolu</i> +AÖ	<i>dolu</i> AÖ
Zarf	İÖ+ <i>dolu</i> +Z <i>dolu</i> +Z	[İÖ+ <i>dolu</i> →ZÖ, ZÖ+Z] (İÖ) <i>dolu</i> Z

Tümce içerisinde *ileri* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *ileri*-A-1/*ileri*-A-4). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *ileri*-A-2/*ileri*-A-3/*ileri*-A-5). Ayrıca *ileri* sözcüğü bir ad veya ad öbeğinden önce geldiğinde sıfattır (bkz. *ileri*-S-1/*ileri*-S-2/*ileri*-S-3/*ileri*-S-4/*ileri*-S-5). Tümce içerisinde *ileri* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *ileri*-Z-1/*ileri*-Z-3/*ileri*-Z-4/*ileri*-Z-5). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *ileri*-Z-2).

Tablo 5.17. *İleri* Sözcüğünün Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>ileri</i> +EE S+ <i>ileri</i> +EE	(S) <i>ileri</i> EE
Sıfat	<i>ileri</i> +A <i>ileri</i> +AÖ	<i>ileri</i> A/AÖ
Zarf	<i>ileri</i> +E Z+ <i>ileri</i> +E	[Z+ <i>ileri</i> →ZÖ, ZÖ+E] (Z) <i>ileri</i> E

Tümce içerisinde *geri* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *geri-A-1/geri-A-2/geri-A-5*). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde addır (bkz. *geri-A-3/geri-A-4*). Ayrıca *geri* sözcüğü bir addan önce geldiğinde sıfattır (bkz. *geri-S-1/geri-S-3/geri-S-4/geri-S-5*). Bunun yanı sıra kendisinden sonra bir ad ve ek-eylem geldiğinde yine sıfat olmaktadır (bkz. *geri-S-2*). Tümce içerisinde *geri* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *geri-Z-1/geri-Z-2/geri-Z-3/geri-Z-4/geri-Z-5*).

Tablo 5.18. *Geri Sözcüğünün Dizilim Formülleri*

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>geri+EE</i> <i>S+geri+EE</i>	(S) <i>geri EE</i>
Sıfat	<i>geri+A</i> <i>geri+A</i>	<i>geri A</i>
Zarf	<i>geri+E</i>	<i>geri E</i>

Tümce içerisinde *az* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *az-A-1/az-A-4*). Bunun yanında kendisinden önce bir sıfat, sonra ek-eylem geldiğinde yine ad olmaktadır (bkz. *az-A-2/az-A-3/az-A-5*). Ayrıca *az* sözcüğü kendisinden önce bir zarf, sonra ad veya ad öbeği geldiğinde sıfattır (bkz. *az-S-1/az-S-2/az-S-3/az-S-4/az-S-5*). Tümce içerisinde *az* sözcüğü bir eylemden önce geldiğinde zarftır (bkz. *az-Z-1/az-Z-2/az-Z-5*). Bunun yanında kendisinden önce bir zarf, sonra eylem geldiğinde yine zarf olmaktadır (bkz. *az-Z-3/az-Z-4*).

Tablo 5.19. *Az Sözcüğünün Dizilim Formülleri*

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>az+EE</i> <i>S+az+EE</i>	(S) <i>az EE</i>
Sıfat	<i>Z+az+A</i> [<i>Z+az→SÖ, SÖ+A</i>] <i>Z+az+AÖ</i> [<i>Z+az→SÖ, SÖ+AÖ</i>]	<i>Z az A/AÖ</i>
Zarf	<i>az+E</i> <i>Z+az+E</i> [<i>Z+az→SÖ, SÖ+E</i>]	(Z) <i>az E</i>

Tümce içerisinde *çok* sözcüğü bir ek-eylemden önce geldiğinde addır (bkz. *çok-A-1/çok-A-2/çok-A-3/çok-A-4/çok-A-5*). Ayrıca *çok* sözcüğü bir addan önce geldiğinde sıfattır (bkz. *çok-S-1/çok-S-2/çok-S-3/çok-S-4/çok-S-5*). Bunun yanında *çok* sözcüğü bir eylemden veya sıfattan önce geldiğinde zarftır (bkz. *çok-Z-1/çok-Z-2/çok-Z-3/çok-Z-4/çok-Z-5*).

Tablo 5.20. *Çok Sözcüğünün Dizilim Formülleri*

Sözcük Türü	Tüm Formüller	Ortak Formül
Ad	<i>çok+EE</i>	<i>çok EE</i>
Sıfat	<i>çok+A</i>	<i>çok A</i>
Zarf	<i>çok+E</i> <i>çok+S</i>	<i>çok S/E</i>

SONUÇ

Türkiye Türkçesinde sözcüklerin türlerinin belirlenmesinde dizimsel ilişki ön plandadır. Sözcüklerin hangi türde olduklarının belirlenmesi dizimsel olarak bunların tümce içindeki yerine ve kendilerinden önce ve sonra gelen sözcüklerin hangi türde sözcükler olduklarına bağlıdır. Tüm anadil konuşucularında olduğu gibi Türkiye Türkçesi konuşucuları da kendilerinde var olan örtük bilgide bu kurallara hâkimdir. Sözcük türleri bu kurallar doğrultusunda Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında ele alınmakta ve açıklanmaktadır. Bu şekilde dil konuşucuları tarafından ortak bir kullanım oluşmaktadır.

Bu çalışmada dizimsel olarak ad, sıfat ve zarf olarak kullanılabilen yirmi sözcük belirlenmiştir. Bu sözcükler karşıtlık ilişkisine sahip sözcük çiftleri olmak üzere toplam on sözcük çiftinden oluşmaktadır. Seçilen yirmi sözcüğün her biri için ayrı ayrı ad, sıfat ve zarf olduğu beşer tümce TUD üzerinden belirlenmiştir. Seçilen tümceler üzerinden sözcüklerin tümce içerisindeki yerleri ile kendisinden önce ve sonra gelen unsurlar incelenmiştir. Bu incelemedeki amaç, sözcük türlerinin belirlenmesinde dizimsel bir formülün olup olmadığının denetlenmesidir. Seçilen örnek tümcelerin incelenmesi sonucunda bir sözcüğün tümcede ad, sıfat veya zarf olabilmesi için nasıl bir dizilim içinde yer alması gerektiğine dair formüllere ulaşılmıştır.

Tablo 6.1. Sözcüklerin Ortak Dizilim Formülleri

Sözcük Türü	Ortak Formül
Ad	(S/SÖ/İÖ) X (EE)
Sıfat	(A/Z) X A/AÖ
Zarf	(A/S/Z/İÖ) X S/Z/E

Buna göre tümce içerisinde bir sözcük ek-eylemden önce geldiğinde addır ancak konuşma veya yazıda zorunlu bir birim olmasına rağmen ek-eylem her zaman gösterilmeyebilir. Bunun yanında bir addan önce sıfat, sıfat öbeği veya ilgeç öbeği; sonra gösterilen ya da gösterilmeyen bir ek-eylem gelebilmektedir. Addan önce gelebilen bu birimler seçimlik birimlerdir.

Tümce içerisinde bir sözcüğün sıfat olabilmesi için kendisinden sonra mutlaka bir ad veya ad öbeği gelmesi gerekmektedir. Sıfatlardan önce ise ad veya zarf gelebilmektedir ancak bunlar seçimlik birimlerdir.

Tümce içerisinde bir sözcüğün zarf olabilmesi için kendisinden sonra zorunlu olarak bir sıfat, zarf veya eylem gelmelidir. Zarflardan önce ise ad, sıfat, zarf veya ilgeç öbeği gelebilmektedir. Bu birimler seçimlik birimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada bir sözcüğün tümce içindeki bulunduğu yere ve kendisinden önce ve sonra gelen birimlere göre türünün değişebildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Yararlanılan derlem olan TUD'un 1990-2013 yıllarını kapsayan bir derlem olması geniş bir süreç taramasını sağlarken 2013 sonrasına ait

bilgilerin olmaması bu alanda bundan sonraki çalışmalarda araştırılıp geliştirilebilecek bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alandaki çalışmaların devam etmesiyle sözcük türleri arasındaki geçişin daha net biçimde ortaya konulacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalara yararlı olabilecek çalışmalar arasında olması temenni edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adalı, O. (1979). *Türkiye Türkçesi'nde Biçimbirimler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Papatya Yayınevi.
- Ağca, H. (2005). *Türk Dili*. Gündüz Eğitim Yayınları.
- Akbayır, S. (2007). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Pegem Yayıncılık.
- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Gazi Kitabevi.
- Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altun, M. (2011). *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri*. MTV Yayıncılık.
- Atabay, N.; Dr. İ. Kutluk ve S. Özel (1976). *Sözcük Türleri I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Balyemez, S. (2023). *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar*. Pegem Akademi Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, A. N. (2011). *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları* (O. S. Karaca, Çev.). Kesit Yayınları.
- Beserek, A. (1991). *Türkçede Cümle Yapısı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. Dergâh Yayınları.
- Boz, E. (2018). Sözlükler İçin Yeni Bir Dilbilgisel Bilgi Önerisi: İlgeçlerin Atadıkları Biçimbirimler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 749-758.
- Boz, E. (2020). Türkiye Türkçesinde Sözcük Türleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi. *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-10.
- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. Cem Yayınevi.
- Börekçi, M. (2013). İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), 93-102.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2000). Türkçe Sözcük Biçimlenmesinde Düzlemler ve Türetmeler. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 81-94.
- Daşdemir, Y. (2021). Sözcük Türlerinin Belirlenmesinde Biçimbirimsel Yapıların Rolü. *Ankara Üniversitesi Dilbilim Bölümü Dergisi*, 14(1), 1-8.
- Daşdemir, M. (2015). *Oklama Yöntemi ile Türkçenin Yapısal ve İşlevsel Söz Dizimi*. Fenomen Yayıncılık.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe Sözdizimi*. Kitabevi Yayınları.
- Delice, H. İ. (2012). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir?, *Turkish Studies*, 7(4), 27-24.
- Delice, H. İ. (2012). *Cümle Nasıl Tanımlanmalıdır?*. *Turkish Studies*, 7(1), 37-40.
- Demir, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*. Kurmay Yayınevi.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. Maarif Matbaası.
- Dinçer, Ş. (2009). Türkiye Türkçesinde “Ad + Durum Biçimbirimi + İlgeç” Yapısındaki İlgeç Öbeklerinin İşlevleri, *Turkish Studies*, 4(3), 766-807.
- Ediskun, H. (1985). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları.
- Eker, S. (2015). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları.
- Erdem, M., ve Sarı, M. (2010). Sözcük Türlerinin Sözcük Öbekleriyle İlişkisi. *Turkish Studies*, 5(4), 321-335.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları.

- Ergin, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. Boğaziçi Yayınları.
- Erkman, F.ve Ozil, Ş. (1998). *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. Simurg Yayınları.
- Erkul, R. (2007). *Cümle ve Metin Bilgisi*. Anı Yayıncılık.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göçer, A. (2008). Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Çözümleme Yönteminin Kullanımı. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 101-119.
- Gökdayı, H. (2007). Takısız Ad Tamlamaları. *Studia Uralo-Altaica*, 47, 243-252.
- Gökdayı, H. (2010). Türkiye Türkçesinde Öbekler. *Turkish Studies*, 5(3), 1297-1319.
- Gökdayı, H. (2017). Öbekleri Oluşturan Sözcükler Arasındaki Anlam İlişkileri. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 1-25.
- Gökdayı, H. (2018). *Türkçede Öbekler*. Kriter Yayınevi.
- Hepçilingirler, F. (2004). *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Kahraman, T. (2011). Sözcüklerin Yapılarına Göre Türleri İçinde Belirtme Öbeklerinin Yeri. *Turkish Studies*, 6(3), 949-961.
- Kahraman, T. (2012). Türkçede Belirtme Öbeklerinin Türleri ve Bunların Adlandırılması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(2), 173-181.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (1991). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2023). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1990). *Yeni Dilbilgisi*. İnkılap Kitabevi.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kükey, M. (1975). *Türkçenin Sözdizimi*. Kardeş Matbaası.
- Lyons, J. (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş* (A. Kocaman, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. (2006). *Türkiye Türkçesinde Cümle Öğelerine Yeni Bir Bakış*. Değişim Yayınları.
- Onan, B. (2012). Dil Eğitiminin Dil Bilimsel Temelleri: Ferdinand De Saussure'ün Genel Dilbilim Kuramında Dil Eğitimiyle İlgili Bulgular. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(17), 219-243.
- Özgen, M. (2021). *Formalist Dilbilgisi Kuramları*. Pegem Akademi Yayınları.
- Özkan, A., Toker, M. ve Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Palet Yayınları.
- Özkan, B. (2007). *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birlikte Kullanımları ve Eşdizimliği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Özkan, B. (2010). Güncel Türkçe Sözlük'te 'Zarf' Olarak Tanımlı Sözlük Birimlerin Derlem-Denetimi, *Turkish Studies*, 5(10), 1764-1782.
- Özkan, M. ve V. Sevinçli (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. 3F Yayınevi.
- Özmen, M. (1999). Eksik Olan Dil Bilgisi Terimlerimiz Üzerine. *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri*. 111-125.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Karahan Kitabevi.

- Parlak, A. (2023). Cümle Öğelerinin Tasniflerindeki Farklılıklar: Yeni Bir Tasnif Yapılabilir Mi?. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16, 55-72.
- Sarı, M. (2000). Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması. *Türkoloji Dergisi*, 13(1), 227-242.
- Sebzecioğlu, T. (2016). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. KesitYayınları.
- Şimşek, R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Kuzey Gazetecilik Matbaacılık.
- Turan, Z. (1999). Cümlelerin Yapısı ile İlişkilendirilen “Basit” ve “Birleşik” Kavramları Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 8, 299-311.
- Turan, Ü. D. (2013). –Mış Eki Alan Ortaçların Özellikleri: Eylem Kınıışları ve Belirteçlerle Etkileşimi. *Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dilbilimi 40. Yıl Yazıları*, 285-296.
- Usta, H. İ. (2000). Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma. *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 579, 209-216.
- Uzun, N. E. (2000). *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*. Multilingual Yayınları.
- Yaman, E. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, E. (2004). *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*. Değişim Yayınları.

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

Türkiye Türkçesinde Ad, Sıfat ve Zarflar Arasındaki Dizimsel İlişki

ORIGINALITY REPORT

12%	10%	5%	2%
SIMILARITY INDEX	INTERNET SOURCES	PUBLICATIONS	STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1	libratez.cu.edu.tr Internet Source	2%
2	acikbilim.yok.gov.tr Internet Source	2%
3	docplayer.biz.tr Internet Source	1%
4	www.turukdergisi.com Internet Source	<1%
5	openaccess.ogu.edu.tr:8080 Internet Source	<1%
6	Yuichi Asahiro, Jesper Jansson, Guohui Lin, Eiji Miyano, Hirotaka Ono, Tadatoshi Utashima. "Exact algorithms for the repetition-bounded longest common subsequence problem", Theoretical Computer Science, 2020 Publication	<1%
7	turkoloji.cu.edu.tr Internet Source	<1%

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı

Doğum Tarihi

E-mail

Öğrenim Durumu :

Derece	Anabilim Dalı/ Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Mersin Üniversitesi	2006-2010
Yüksek Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	Mersin Üniversitesi	2020-2024

Görevler :

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni	Şehit Enes Çiçek Meslekî ve Teknik Anadolu Lisesi Viranşehir/ŞANLIURFA	2014-Devam ediyor.